

M. TULLII
CICERONIS

OPERUM OMNIUM

VOL. VIII.

ORATIONUM

VOL. V.

EX EDITIONE J. OLIVETI.

GLASGUA E,

IN AEDIBUS ACADEMICIS

EXCUDERANT ROB. ET. AND. FOULIS

ACADEMIAE TYPOGRAPHI

MDCCXLIX.

103 a 10

THE

LIBRARY

OF THE

UNIVERSITY

OF CALIFORNIA

BERKELEY

1900

1901

1902

1903

1904

1905

1906

1907

1908

VOL. VIII.

XXVI. PRO A. LICINIO ARCHIA, POETA.

pag. 1

XXVII. POST REDITUM; AD QUIRITES. 23

XXVIII. POST REDITUM; IN SENATU. 42

XXIX. PRO DOMO SUA; AD PONTIFICES.

72

XXX. DE HARUSPICUM RESPONSIS;

IN SENATU.

173

XXXI. PRO CN. PLANCIO.

224

XXXII. PRO P. SEXTIO.

298

VOL VII

XXVII. The first of the series of
XXVIII. The second of the series of
XXIX. The third of the series of
XXX. The fourth of the series of
XXXI. The fifth of the series of
XXXII. The sixth of the series of
XXXIII. The seventh of the series of
XXXIV. The eighth of the series of
XXXV. The ninth of the series of
XXXVI. The tenth of the series of

1
M. TULLII
CICERONIS
ORATIONES.

PRO
A. LICINIO ARCHIA

POETA.

ORATIO XXVI.

SI quid est in me ingenii, Judices,
quod sentio quam sit exiguum: aut
si qua exercitatio dicendi, in qua me non
infior mediocriter esse versatum: aut,
si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum
artium studiis ac disciplina profecta, a
qua ego nullum confiteor aetatis meae
tempus abhorruisse: earum rerum om-

A

nium, vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet. nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium praeteriti temporis, et pueritiae memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem et ad suscipiendam, et ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. quod si haec vox, hujus hortatu, praeceptisque conformata, nonnullis aliquando salutis fuit: a quo id accepimus, quo caeteris opitulari, et alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem et salutem ferre debemus. ac, ne qui a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quaedam in hoc facultas sit ingenii, neque haec dicendi ratio, aut disciplina: ne nos quidem huic cuncti studio penitus unquam dediti fuimus. etenim omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur. Sed ne cui vestrum mirum esse videatur, me in quaestione legitima, et in judicio publico, cum res agatur apud praetorem populi Ro-

mani, lectissimum virum, et apud severissimos iudices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine iudiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat : quaeso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam ; ut me, pro summo poeta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique praetore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis, ac literarum paulo loqui liberius : et in ejusmodi persona, quae propter otium ac studium minime in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. quod si mihi a vobis tribui, concedique sentiam : perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium ; verum etiam, si non esset, putetis asciscendum fuisse. Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus aetas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad

scribendi studium contulit: primum Antiochiae (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit. post in caeteris Asiae partibus, cunctaeque Graeciae, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admiratioque superaret. erat Italia tunc plena Graecarum artium ac disciplinarum: studiaque haec et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis: et hîc Romae, propter tranquillitatem reipublicae non negligebantur. itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate, caeterisque praemiis donarunt: et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt. hac tanta celebritate famae cum esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, et Catulo. nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere

póssset. statim Luculli, cum praetextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. sed etiam hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturae atque virtutis fuit, ut domus, quae hujus adolescentiae prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, et ejus Pio filio: audiebatur a M. Aemilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio: a L. Crasso colebatur: Lucullus vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant. Interim satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quae cum esset civitas aequissimo jure ac foedere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracliensibus impetravit. data est civitas Silvani

lege, et Carbonis, ' si qui foederatis ci-
' vitatibus adscripti fuissent: si tum, cum
' lex ferebatur, in Italia domicilium ha-
' buissent: ' et, ' si sexaginta diebus apud
' praetorem essent professi. ' cum hic do-
mici- lium Romae multos jam annos ha-
beret, professus est apud praetorem, Q.
Metellum, familiarissimum suum. si ni-
hil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus,
nihil dico amplius: causa dicta est. quid
enim horum infirmari, Grati, potest? He-
racleaene esse tum adscriptum negabis?
adest vir summa auctoritate, et religione,
et fide M. Lucullus, qui se non opinari,
sed scire: non audivisse, sed vidisse: non
interfuisse, sed egisse dicit. adsunt Hera-
clienses legati, nobilissimi homines: hu-
jus judicii causa, cum mandatis, et cum
publico testimonio venerunt; qui hunc
adscriptum Heracliensem dicunt. hic tu
tabulas desideras Heracliensium publi-
cas, quas Italico bello, incenso tabulario,
interisse scimus omnes. est ridiculum, ad
ea, quae habemus, nihil dicere: quaere-
re, quae habere non possumus: et de ho-
minum memoria tacere, literarum me-
mori- am flagitare: et, cum habeas amplissi-

mi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quae depravari nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. at domicilium Romae non habuit: is, qui, tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romae collocavit. at non est professus. immo vero iis tabulis professus, quae solae ex illa professione, collegioque praetorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii tabulae negligentius asservatae dicerentur: Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas; post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignasset: Metellus, homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum praetorem, et ad iudices venerit, et unius nominis litura se commotum esse dixerit. his igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. quae cum ita sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis. praesertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? etenim cum mediocribus multis, et aut nulla, aut humili aliqua ar-

te praeditis, gratuito civitatem in Graecia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii praedito gloriâ, noluisse. quid? cum caeteri non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepperint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur? census nostros requiris scilicet. est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quaestore fuisse in Asia: primis, Julio et Crasso, nullam populi partem esse censam. sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quae tu criminaris, ne ipsius quidem iudicio eum in civium Romanorum jure esse versatum, et testamentum saepe fecit nostris legibus, et adiit hereditates civium Romanorum, et in bene-

6 ficiis ad aerarium delatus est a L. Luculo praetore et consule. Quare argumenta, si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio revincetur. quaeres a nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures convicio defessae conquiescant. an tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? ego vero fateor, me his studiis esse deditum. caeteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre. me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, Iudices, ut ab nullius unquam me tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure succenseat, si, quantum caeteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies lu-

dorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporis: quantum alii tribuunt tempestivis conviviis: quantum denique aleae, quantum pilae; tantum mihi egomet ad haec studia recolenda sumpsero? atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis haec quoque censetur oratio et facultas: quae quantacunque est in me, nunquam amicorum periculis defuit. quae si cui levior videtur: illa quidem certe, quae summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. nam, nisi multorum praeceptis, multisque literis mihi ab adolescentia suavissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem, atque honestatem: in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. sed pleni omnes sunt libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas: quae jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lu-

men accederet. quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas scriptores et Graeci et Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum, et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? difficile est hoc de omnibus confirmare. sed tamen est certum, quid respondeam. ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per seipsos et moderatos, et graves extitisse fateor. etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam, conformatioque doctrinæ: tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere. ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum.

hominem, Africanum : ex hoc C. Laeli-
um, L. Furium, moderatissimos homi-
nes et continentissimos : ex hoc fortis-
simum virum, et illis temporibus doctis-
simum, M. Catonem illum senem : qui
profecto si nihil ad percipiendam, colen-
damque virtutem literis adjuvarentur,
nunquam se ad earum studium contulif-
sent. quod si non hic tantus fructus of-
tenderetur, et si ex his studiis delectatio
sola peteretur : tamen, ut opinor, hanc
animi remissionem, humanissimam ac
liberalissimam judicaretis. nam caete-
rae neque temporum sunt, neque aeta-
tum omnium, neque locorum. haec stu-
dia adolescentiam alunt, senectutem ob-
lectant, secundas res ornant, adversis
perfugium ac solatium praebent, delec-
tant domi, non impediunt foris, pernoc-
tant nobiscum, peregrinantur, rusticant-
tur. quod si ipsi haec neque attingere,
neque sensu nostro gustare possemus, ta-
men ea mirari deberemus, etiam cum in
aliis videremus. Quis nostrum tam a-
nimo agresti ac duro fuit, ut Roscii mor-
te nuper non commoveretur ? qui cum
esset senex mortuus, tamen, propter ex-
8

cellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? quoties ego hunc Archiam vidi, Judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quae tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque sententiis? quae vero accurate, cogitateque scripsisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? atqui sic a summis hominibus, eruditissimisque accepimus, caeterarum rerum studia, et doctrina, et praeceptis, et arte constare: poetam natura ipsa valere, et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflari. quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poetas, quod quasi

deorum aliquo dono atque munere cōmendati nobis esse videantur. sit igitur, Iudices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtae nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. saxa et solitudines voci respondent; bestiae saepe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnaei vero suum esse confirmant. itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. permulti alii praeterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui et voluntate, et legibus noster est, repudiabimus? praesertim cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandam? nam et Cimbricas res adolescens attigit, et ipsi illi C. Mario, qui durior ad haec studia videbatur, jucundus fuit. neque enim quisquam est tam aversus a Musis, qui non mandari versibus aeternum suorum labo-

rum facile praeconium patiat. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quaereretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissime audiret: ‘ ejus, a quo sua virtus optime praedicaretur.’ itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit: cujus ingenio putabat ea, quae gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bellum magnum atque difficile, et in multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustant. populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse, atque servatam: nostra semper feretur, et praedicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium clas-

sis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropaea, nostra monumenta, nostri triumphi. quare; quorum ingeniis haec feruntur, ab his populi Romani fama celebratur. carus fuit Africano superiori noster Ennius: itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. at iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. in coelum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur. Ergo illum, qui haec fecerat, Ru-¹⁰ dium hominem majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, multis civitatibus expetitur, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? nam si quis minorem gloriae fructum putat ex Graecis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus: Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. quare si res hae, quas gessimus, orbis terrae regi-

onibus definiuntur: cupere debemus, quominus manuum nostrarum tela pervenerint, eòdem gloriam famamque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, haec ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriae causâ, dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum est, et laborum. quam multos scriptores rerum suarum Magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? atque is tamen, cum in Sigaeo ad Achillis tumulum astitisset, ‘ô fortunate,’ inquit, ‘adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris.’ et verè. nam, nisi Ilias illa extitisset; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adaequavit, nonne Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriae commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, per-

ficere non potuit. Sylla, cum Hispanos et Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiaffet: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poëta de populo subjecisset, quòd epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei praemium tribui sub ea conditione, ‘ ne quid postea ‘ scriberet.’ qui sedulitatem mali poëtae duxerit aliquo tamen praemio dignam, hujus ingenium et virtutem in scribendo, et copiam non expetisset? quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui praefertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubae natis poëtis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest; sed prae nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio; et optimus quisque maxime gloria ducitur. ipsi illi philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ip-

fo, in quo praedicationem, nobilitatemque despiciunt, praedicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir et imperator, Accii, amicissimi sui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. jam vero ille, qui cum Aetolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. quare, in qua urbe imperatores prope armati poëtarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore, et a poëtarum salute abhorрere. atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, Iudices, indicabo, et de meo quodam amore gloriae, nimis acri fortasse, veruntamen honesto, vobis confitebor. nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperii, et pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat,

praeter hanc laudis et gloriae : qua quidem detracta, Judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certe, si nihil animus praesentiret in posterum, et si, quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. nunc infidet quaedam in optimo quoque virtus, quae noctes et dies animum gloriae stimulis concitat, atque admonet, non cum vitae tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam. An vero tam ¹² parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitae periculis laboribusque versamur, ut, cum, usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? an cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtutum nos-

trarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? ego vero omnia, quae gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terrae memoriam sempiternam. haec vero sive a meo sensu post mortem abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam, speque delector. quare conservate, Iudices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venustate: ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitur esse videatis; causa vero ejusmodi, quae beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. quae cum ita sint: petimus a vobis, Iudices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit: qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis aeternum

se testimonium laudum daturum esse profiteretur : quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti, atque dicti : sic in vestram accipiat fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. quae de causa pro mea consuetudine breviter, simpliciterque dixi, Iudices, ea confido probata esse omnibus : quae non fori, neque judiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, Iudices, a vobis spero esse in bonam partem accepta ; ab eo, qui iudicium exercet, certe scio.

POST REDITUM.

AD QUIRITES.

ORATIO XXVII.

QUod precatus a Jove Optimo Maximo, caeterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunasque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, si meas rationes unquam vestrae saluti anteposuissem, sempiternam poenam sustinerem, mea voluntate susceptam: sin et ea, quae ante gesseram, conservandae civitatis causa gessissem, et illam miseram profectionem vestrae salutis gratia suscepissem, ut, quod odium scelerati homines, et audaces in rempublicam, et in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id in me unum potius, quam in optimum quemque, et in universam rempublicam

desseſteret: hoc ſi animo in vos, liberos-
que veſtros fuiſſem, ut aliquando vos,
patres conſcriptos, Italiamque univer-
ſam, memoria mei, miſericordia, deſide-
riumque teneret: ejus devotionis me eſſe
convictum judicio deorum immortalium,
teſtimonio ſenatus, conſenſu Italiae, con-
feſſione inimicorum, beneficio divino im-
mortalique veſtro, maxime laetor, Qui-
rites. et ſi homini nihil eſt magis optan-
dum, quam proſpera, aequabilis, perpe-
tuaque fortuna, ſecundo vitae ſine ullo
offenſione curſu: tamen, ſi mihi tran-
quilla et placata omnia fuiſſent; incredi-
bili quadam, et pene divina, qua nunc,
veſtro beneficio, fruor, laetitiae volupta-
te caruiſſem. quid dulcius hominum ge-
neri a natura datum eſt, quam ſui cuique
liberi? mihi vero et propter indulgenti-
am meam, et propter excellens eorum
ingenium, vita ſunt mea cariores. ta-
men non tanta voluptate erant ſuscep-
ti, quanta nunc ſunt reſtituti. nihil cui-
quam fuit unquam jucundius, quam
mihi meus frater. non tam id ſentie-
bam, cum fruebar, quam tunc, cum ca-
rebam; et poſteaquam vos me illi, et mihi

eum reddidistis. res familiaris sua quem-
que delectat: reliquae meae fortunae re-
cuperatae plus mihi nunc voluptatis af-
ferunt, quam tunc incolumi afferebant.
amicitiae, consuetudines, vicinitates, cli-
entelae, ludi denique et dies festi, quid
haberent voluptatis, carendo magis in-
tellexi, quam fruendo. jam vero honos,
dignitas, locus, ordo, beneficia vestra,
quanquam mihi semper clarissima visa
sunt, tamen ea nunc renovata, illustrio-
ra videntur, quam si obscurata non es-
sent. ipsa autem patria, dii immortales!
dici vix potest, quid caritatis, quid vo-
luptatis habet! quae species Italiae!
quae celebritas oppidorum! quae for-
ma regionum! qui agri! quae fruges!
quae pulchritudo urbis! quae humani-
tas civium! quae reipublicae dignitas!
quae vestra majestas! quibus ego omni-
bus antea rebus sic fruebar, ut nemo
magis. sed tanquam bona valetudo ju-
cundior est eis, qui e gravi morbo re-
creati sunt, quam qui nunquam aegro
corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata
magis, quam assidue percepta, delectant.
Quorsum igitur haec disputo? quorsum?

ut intelligere possitis, neminem unquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum, quae in me, fratremque meum, et liberos nostros contulistis, non modo augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. a parentibus, id quod necesse erat, parvus sum procreatus : a vobis natus sum consularis. illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum, et incredibili pietate cognitum reddidistis. rempublicam illis accepi temporibus eam, quae penè amissa est: a vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius operâ servatam judicarunt. dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. multa praeterea a diis immortalibus optata consecuti sumus. nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos affecuti, nunc a vobis universos habemus : ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore uni-

versum cuncto populo Romano debeamus. nam, cum in ipso beneficio vestra tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, et multi praeterea cognati atque affines deprecati sunt: non, ut pro C. Metello, clarissimo viro, jam spectata aetate filius L. Diadematus, consularis, summa auctoritate vir: non Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim Metelli, aut Metellarum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt. quod si ipsius dignitas, maximaeque res gestae non satis valerent: tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacrymae populum Romanum movere poterunt. nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra pa-

trumque memoriâ, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam praestantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. non enim ille deprecatione rediit, sed in dissensu civium, exercitu se, armisque revocavit. me autem nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac tumultûs metu, C. Pisonis, generi mei, divina quaedam et inaudita auctoritas, atque virtus, fratrisque mei miserrimi atque optimi quotidianae lacrymae, sordesque lugubres a vobis deprecatae sunt. frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam: et tanto in me amore extitit, ut negaret fas esse non modo domicilio, sed ne sepulcro quidem se a me esse sejunctum. pro me praesente senatus, hominumque praeterea viginti millia, vestem mutaverunt: pro eodem me absente unius squalorem sordesque vidistis. unus hic, qui domi, qui in foro posset esse, mihi pietate filius inventus est, beneficio parens, amore idem, qui semper fu-

it, frater. nam conjugis miserae squalor et luctus, atque optimae filiae moeror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymaeque pueriles, aut itineribus necessariis, aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur. Quare hoc majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis. sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic illud, quod mea virtus praestare debuit, adiutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiaque superarem. nunquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro: nunquam de Q. Metello, nobilissimo et constantissimo cive: nunquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est. tribunitiis superiores illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius vero non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exerci-

tus, atque arma valuerunt. at de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentia, atque auctoritate perfecit. nullus in eorum reditu motus municipiorum, et coloniarum factus est. at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. illi, inimicis interfectis, magna civium caede facta, reducti sunt. ego iis, a quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro et mitissimo, altero consule referente reductus sum: cum is inimicus qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus praebuisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. Nunquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus. at pro me superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt, ne gratiae causa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat; alterius causam capitis rece-

peram: qui provinciarum foedere irreti-
ti, totum illum annum querelas senatûs,
luctum bonorum, Italiae gemitum pertu-
lerunt. kalendis vero Januariis postea-
quam orba respublica consulis fidem, tan-
quam legitimi tutoris, imploravit, P.
Lentulus consul, parens, deus, salus nos-
trae vitae, fortunae, memoriae, nomi-
nis, simulac de solemni religione retulit,
nihil humanarum rerum sibi prius, quam
de me agendum judicavit. atque eo die
confecta res esset, nisi is tribunus plebis,
quem ego maximis beneficiis quaestor-
em consul ornaveram, cum et cunctus
ordo, et multi cum summi viri orarent,
et Cn. Oppius focer, optimus vir, ad
pedes ejus flens jaceret; noctem sibi ad
deliberandum postulasset: quae delibera-
tio non in reddenda, quemadmodum
nonnulli arbitrabantur; sed, ut patefac-
tum est, in augenda mercede consumpta
est. postea res acta est in senatu alia nul-
la; et cum variis rationibus impediretur,
voluntate tamen perspecta senatûs, cau-
sa ad vos mense Januario deferrebat. hic
tantum interfuit inter me, et inimi-
cos meos. ego, cum homines in tribu-

nali Aurelio palam conscribi, centuriarique vidissem: cum intelligerem, veteres ad spem caedis, Catilinae copias esse revocatas: cum viderem, ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meae: cum duo consules, empti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicae tradidissent: cum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent: cum senatus equitesque Romani flere pro me, ac, mutata veste, vobis supplicare edictis atque imperiis vetarentur: cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus foedera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod et vincere, et vinci luctuosum reipublicae fore putavi. at inimici mei mense Januario cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercluden-

dom putaverunt. Itaque cum ego abfui, eam rempublicam habuistis, ut aequeme, atque illam, restituendam putaretis. ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla judicia, vis et ferrum in foro versarentur: cum privati se parietum praesidio, non legum tuerentur: tribuni plebis vobis inspectantibus vulnerarentur, ad magistratum domos cum ferro et facibus iretur, consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: rempublicam esse nullam putavi. itaque neque republica exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi: nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret. an ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipublicae periculosis temporibus aedilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset: dubitarem, quin is me confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? hoc duce, collega autem ejus, clementissimo atque optimo viro, primò non adversan-

te, post etiam adjuvante, reliqui magistratus penè omnes fuerunt defensores salutis meae. ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, praesidio, copiis, T. Annius, et P. Sextius, praestanti in me benevolentia, et divino studio extiterunt. eodemque P. Lentulo auctore, et pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis amplissimis ornavit: salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendavit. ita me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, praetores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta, semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatores fuerunt. Quorum princeps ad cohortandos vos, et ad rogandos fuit Gn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia, ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quae univer-

fae reipublicae, salutem, otium, dignita-
 tem. cujus oratio fuit, quemadmodum
 accepi, tripartita. primum vos docuit,
 meis consiliis rempublicam esse serva-
 tam, causamque meam cum communi sa-
 lute conjunxit; hortatusque est, ut auc-
 toritatem senatûs, statum civitatis, for-
 tunas civis bene meriti defenderetis: tum
 in perorando posuit, vos rogari a sena-
 tu, rogari ab equitibus Romanis, rogari
 ab Italia cuncta: denique ipse ad extre-
 mum pro mea vos salute non rogavit so-
 lum, verum etiam obsecravit. huic ego
 homini, Quirites, tantum debeo, quan-
 tum hominem homini debere vix fas est.
 hujus consilia, P. Lentuli sententiam, se-
 natus auctoritatem vos secuti, in eo me
 loco, in quo vestris beneficiis fueram, iis-
 dem centuriis, quibus collocaratis, re-
 posuistis. eodem tempore audistis eodem
 ex loco summos viros, ornatissimos at-
 que amplissimos homines, principes ci-
 vitatis, omnes consulares, omnes prae-
 torios, eadem dicere, ut omnium testi-
 monio per me unum rempublicam con-
 servatam esse constaret. itaque cum P.
 Servilius, gravissimus vir, et ornatissimus

civis, dixisset, operâ meâ rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam caeteri. sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii, qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo pene sensit; dixit in concione vestra, ‘ si ego consul, cum fui, non fuisset, rempublicam funditus interitura fuisset.’ En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatûs, tanta consensione Italiae, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus caeteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, frugum ubertate, copia, vilitate, redditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicae restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor : primum, quâ sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eâdem me erga populum Romanum semper fore; numenque vestrum aequè mihi grave et sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum: de-

POST REDITUM. 37

inde, quoniam me in civitatem respublica ipsa reduxit, nullo me loco reipublicae defuturum. quod si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. mihi, quod potuit vis, et injuria, et sceleratorum hominum furor detrahere; eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet, et permanebit. vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui haec delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renovato. quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset: cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus, concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset: cum parvâ naviculâ trajectus in

Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset : recuperata vero sua dignitate, se non commissurum, ut, cum ea, quae amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. sed hoc inter me atque illum interest : quòd ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis ; ego, qua consuevi, utar : quoniam illi arti in bello ac seditione locus est ; huic in pace atque otio. quanquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat : ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respublica permittet, cogitabo. De-⁹ nique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt : unum eorum, qui odio reipublicae, quod eam ipsis invitis conservaram, mihi inimicissimi fuerunt : alterum, qui per simulationem amicitiae, nefarie prodiderunt : tertium, qui, cum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi et dignitati meae : quartum, qui cum custodes reipublicae esse debuerunt, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos,

vendiderunt: sic ulciscar facinorum singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus: malos cives, rempublicam bene gerendo: perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo: invidos, virtuti et gloriae serviendo: mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo. quanquam mihi majori curae est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime metiti, gratiam referam, quam, quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque persequar. etenim ulciscendae injuriae facilius ratio est, quam beneficii remunerandi, propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exaequari: tum etiam ne tam necessarium quidem est male meritis, quam optime meritis, referre quod debeas. odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipublicae communique utilitati deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari. bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id reipublicae repetere utcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque aequum est tempore et

die memoriam beneficii definire. postremo qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur : at gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis, est tardior : neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur, necesse est. atque in officio persolvendo dissimilis est ratio pecuniae debitaе : propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit ; qui reddidit, non habet : gratiam et qui retulit, habet ; et qui habet, dissolvit. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna, non solum dum animâ spirabo meâ, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. in referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque praestabo, mihi neque in consiliis de republica capiendis, diligentiam ; neque in periculis a republica propulsandis, animum ; neque in sententia simpliciter referenda, fidem ; neque in hominum voluntatibus pro republica laedendis, libertatem ; nec in perferendo labore, industriam ; nec in vestris commodis augen-

POST REDITUM. 41

dis, gratam animi benevolentiam defu-
turam. atque haec cura, Quirites, erit
infixa animo meo sempiterna, ut, cum
vobis, qui apud me deorum immortal-
um vim et numen tenetis, tum posteris
vestris, cunctisque gentibus dignissimus
ea civitate videar, quae suam dignita-
tem non posse tenere se, nisi me recupe-
rasset, cunctis suffragiis judicavit.

POST REDITUM.

IN SENATU.

ORATIO XXVIII.

SI, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias egero; quaeso, obtestorque, ne meae naturae potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. quae enim tanta potest existere ubertas ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas,

qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. quòd si parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est: si deos immortales, quorum beneficio et haec tenuimus, et caeteris rebus aucti sumus: si populum Romanum, cujus honoribus in amplissimo consilio, et in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus: si hunc ipsum ordinem, a quo saepe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam et infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia uno tempore reddidistis: ut, cum multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quod haec antea singula per illos habuerimus; nunc universa per vos recuperaverimus.

² Itaque, Patres conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalit-

tatem quandam per vos adepti videmur. quod enim tempus erat unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum universi me revocavistis, referente L. Ninnio, fortissimo atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem, et minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meae. posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis, qui, cum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere delevit: nunquam de me siluistis, nunquam meam salutem non ab his consulibus, qui venderant, flagitavistis. itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriae, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, qui et promulgarent de salute mea, et ad vos saepenumero referrent. nam consules modesti, legumque metuentes, impediabantur lege, non eâ, quae de me, sed eâ, quae de ipsis lata erat, cum meus inimicus promulgavit, ut,

si revixissent ii, qui haec penè delerunt, tum ego redirem : quo facto utrumque confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicae revixissent, aut ego non revertissem. itaque illo ipso anno, cum ego cessissem ; princeps autem civitatis, non legum praesidio, sed parietum, vitam suam tueretur ; respublica sine consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata : sententias dicere prohiberemini : caput meae proscriptionis recitaretur ; nunquam dubitastis meam salutem cum communi salute conjungere. Postea vero quam singulari et praestantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine et tenebris lucem in republica kalendis Januariis despicere coepistis : cum Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cum praetorum, tribunorum plebis penè omnium virtus et fides reipublicae subvenisset : cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium seculorum, omnis memoriae fa-

cile princeps, tutò se in senatum venire
arbitraretur : tantus vester consensus de
salute mea fuit, ut corpus abesset meum,
dignitas jam in patriam revertisset. quo
quidem mense, quid inter me et meos
inimicos interesset, existimare potuistis.
ego meam salutem deserui, ne propter
me civium vulneribus respublica cruen-
taretur : illi meum reditum non populi
Romani suffragiis, sed flumine sanguinis
intercludendum putaverunt. itaque post-
ea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil
regibus respondistis : nihil iudices sen-
tentiis, nihil populus suffragiis, nihil hic
ordo auctoritate declaravit : mutum fo-
rum, elinguem curiam, tacitam et frac-
tam civitatem videbatis. quo quidem
tempore, cum is excessisset, qui caedi et
flammae vobis auctoribus restiterat : cum
ferro et facibus homines tota urbe voli-
tantes, magistratum tecta impugnata,
deorum templa inflammata, summi viri
et clarissimi consulis fasces fractos, for-
tissimi atque optimi viri, tribuni plebis,
sanctissimum corpus non tactum ac vio-
latum manu, sed vulneratum ferro, con-
fectumque vidistis. qua strage nonnulli

permoti magistratus partim metu mortis, partim desperatione reipublicae paulum a mea causa recesserunt. reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minae, nec tela, nec faces a vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipublicae reddidisset. qui, ut est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute mea, se, et republica dignam, dicere. cum a tribuno plebis vetaretur, cum praeclarum caput recitaretur, ‘ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset:’ totam illam clausulam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem putavit, qua civis optime de republica meritis, nominatim, sine iudicio, unà cum senatu, reipublicae esset ereptus. ut vero iniit magistratum, non dicam, quid egerit prius, sed quid omnino egit aliud,

nisi ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret? dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul est? quanto majus dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concedissem. audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi et viro, Q. Catulo, non saepe unum consulem improbum, duos vero nunquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in republica consul esset. quod vere dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. quod si Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus: dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse, adscriptoremque videatis? sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustae, humiles, pravae, oppletae tenebris ac fordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, mag-

nitudinem tanti imperii nec intueri, nec
sustinere, nec capere potuerunt: non con-
sules, sed mercatores provinciarum, ac
venditores vestrae dignitatis. quorum
alter a me Catilinam, amatorem suum,
multis audientibus; alter Cethegum, con-
sobrinum, reposcebat: qui me duo scele-
ratissimi post hominum memoriam; non
consules, sed latrones, non modo dese-
ruerunt, in causa praesertim publica et
consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt,
omni auxilio non solum suo, sed etiam
vestro, caeterorumque ordinum, spolia-
tum esse voluerunt: quorum alter tamen
neque me, neque quemquam fefellit.
Quis enim ullam ullius boni spem habe-
ret in eo, cuius primum tempus aetatis
palam fuisset ad omnium libidines divul-
gatum? qui ne à sanctissima quidem par-
te corporis potuisset hominum impuram
intemperantiam propulsare? qui, cum
suam rem non minus strenue, quam post-
ea publicam confecisset, egestatem et lu-
xuriam domestico lenocinio sustentavit?
qui nisi in aram tribunatus confugisset,
neque vim praetoris, nec multitudinem
creditorum, nec bonorum proscriptio-

nem effugere potuisset? quo in magistratu, nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto egestate et improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum reipublicae detrimento, quam quod intra moenia nefarius hostis praedoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur: ne obnuntiare consilio, aut comitiis; ne legi intercedere liceret: ut lex Aelia et Fufia ne valerent: quae nostri maiores certissima subsidia reipublicae contra tribunitios furores esse voluerunt. idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abjecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam patriae preces repudiavit? neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem ascendit; eaque dixit, quae, si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se nonarum Decembris, quae me consule fuissent, clivique Capitolini poenas ab equitibus Ro-

manis esse repetiturum : neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit : L. vero Lamiam, equitem Romanum, praestanti dignitate hominem, et saluti meae pro familiaritate, reipublicae pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire urbe iussit. et cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam ante fecissent: ille unguentis oblitus, cum toga praetexta, quam omnes praetores aedilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, et luctum gratissimae civitatis : fecitque quod nemo unquam tyrannus, ut quo minus occulte vestrum malum gerneretis, nihil diceret : ne aperta incommoda patriae lugeretur, ediceret. Cum vero in Circo Flaminio, non a tribuno plebis consul in concionem, sed a latrone archipirata, productus esset : primum processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madentia coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce et temulenta : quod in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit, gravis auctor, vehementissime displicere. ubi

nobis haec auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris et helluationibus hujus calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? nam ille alter Caesonius Calventius ab adolescentia versatus est in foro, cum eum praeter simulatam versutamque tristitiam, nulla res commendaret: non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. quem praeteriens cum incultum, horridum, moestumque vidisses; etiam si agrestem et inhumanum existimares, tamen libidinosum et perditum non putares. cum hoc homine, an cum stipite Aethiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse. sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. idem domi quam libidinosus? quam impurus? quam intemperans, non janua receptis, sed pseudotyro intromissis voluptatibus? cum vero etiam literis studere incipit, et helluo immanis cum Graeculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinae, quaecunque est, deditus, sed captus uno verbo volupta-

tis. habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute differunt: qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur: sed eos, qui disputent, horam nullam vacuum voluptate esse debere: in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari. his utitur quasi praefectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores instructoresque convivii: iidem expendunt, atque aestimant voluptates, sententiamque dicunt, et judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. horum ille artibus eruditus, ita contempsit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum in forum detulisset.

7 Is me (quanquam me quidem non; cognoram enim, propter Pisonum affinitatem, quam longe hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos populumque Romanum, non consilio, neque eloquentia, quod in multis saepe accidit, sed rugis,

supercilioque decepit. L. Piso, tunc ausus es isto oculo, non dicam isto animo: ista fronte, non vita: tanto supercilio, non enim possum dicere, tantis rebus gestis, cum A. Gabinio confociare consilia pestis meae? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? cum hoc coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicae statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum foedere addiceres? te consule, tuis edictis et imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem ac vestitu reipublicae subvenire. Capuaene te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiae fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore: an Romae, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? tu es ausus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo

verbo senatum, atque omnes bonos tum,
 cum a patria pestem depulisset, crude-
 les demonstrabas fuisse. tu misericors
 me affinem tuum, quem comitiis prae-
 rogativae primum custodem praefeceras,
 quem kalendis Januarii tertio loco sen-
 tentiam rogaras, constrictum inimicis rei-
 publicae tradidisti. tu meum generum,
 propinquum tuum: tu affinem tuam, fili-
 am meam, superbissimis et crudelissimis
 verbis a genibus tuis repulisti. idemque
 tu clementia ac misericordia singulari,
 cum ego una cum republica non tribuni-
 tio, sed consulari ictu concidissem: tan-
 to scelere, tantaque intemperantia fuisti,
 ut ne unam quidem horam interesse pa-
 terere inter meam pestem, et tuam prae-
 dam; saltem dum conticesceret illa la-
 mentatio, et gemitus urbis. nondum pa-
 lam factum erat occidisse rempublicam,
 cum tibi arbitria funeris solvebantur.
 uno eodemque tempore domus mea di-
 ripiebatur, ardebat: bona ad vicinum
 consulem de Palatio: de Tusculano ad i-
 tem vicinum alterum consulem defere-
 bantur: cum, iisdem operis suffragium
 ferentibus, eodem gladiatore latore, va-

cuo non modo a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, senatu vero oppresso et afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus, aerarium, provinciae, legiones, imperia donabantur. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis; summa tribunorum plebis, praetorumque fide, et diligentia sublevati. quid ego de praestantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis digne unquam loquetur? qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam: primo de vi postulavit. posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus et copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum bonis, spem audacibus, timorem

huic ordini, servitutem depulit civitati. quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitae discrimen vitandum unquam putavit: qui causam senatûs, exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam popolare, quam vestrum nomen; nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit; tum reliquis officiis, juxta, ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, libertis, familia, copiis, literis ita sum sustentatus, ut meae calamitatis non adjutor solum, verum etiam socius videretur. jam caeterorum officia, studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. quid M. Cispinus? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam: qui, cum a me voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem ob-

literaverunt. jam T. Fadius, qui mihi quaestor fuit, M. Curtius, cujus ego patri quaestor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. multa de me C. Messius, et amicitiae, et reipublicae causâ, dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quae de me agere conatus est, ea contra vim et ferrum perficere potuisset: mense Januario nostrum statum recuperassemus. quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit. Jam vero praetores, quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Caecilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare: publice promulgarit de mea salute cum collegis pene omnibus: directoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calpurnius, statim designatus, sententiâ suâ, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa et in me, et in rempublicam constituerunt. quae cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me

nefarie commissa praetereo. non est mei temporis injurias meminisse: quas ego etiam si ulcisci possem, tamen oblivisci malletm. alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam: amicitias igne perspectas tuear: cum apertis hostibus bellum geram: timidis amicis ignoscam: proditoribus meis non indicem dolorem perfectionis meae: defensores reditûs dignitate consoler. quod si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, et principes atque auctores salutis meae, satis gratus judicaret: tamen exiguum reliquae vitae tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent? quae memoria, quae vis ingenii, quae magnitudo observantiae, tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto et jacenti consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit. qui tanto amore in me,

studio in rempublicam fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. quid enim magnificentius, quid praeclarius mihi accidere potuit, quam quod, illo petente, vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam velent, ad me unum, hominem fractum et prope dissipatum, restituendum et defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa republica apud eos solum, qui ejus vocem exaudire possent? eadem voce senatus omnibus agris atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam hoc senatum judicasse, qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ut dedecus et flagitium se committere putaret, si quis non veniret. idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, et pene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. quo tempore quantam

vim naturae bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. nam Q. Metellus, et inimicus, et frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihi hique amicissimus, et auctoritatis et orationis suae divina quadam gravitate, adfui generis, communisque sanguinis facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio et fratrem ab inferis, socium rerum mearum, et omnes Metellos, praestantissimos cives, pene ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria discessus, honestus ipsi, bonis omnibus tamen luctuosus visus est. itaque extitit non modo salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus; verum etiam adscriptor dignitatis meae. quo quidem die cum ccccxvii ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adessent; dissensit unus, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. atque illo die, quo rempublicam meis consiliis conservatam gravissimis verbis et plurimis judicassetis, idem consul cura-

vit, ut eadem a principibus civitatis in concione postero die dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfecitque, astante atque audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti aut perditii vocem acerbam atque inimicam bonis posset audire. Ad haec non modo adjumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meae, reliqua vos iidem addidistis. decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedisset, vos graviter molesteque laturos: illum contra rempublicam, salutemque bonorum, concordiamque civium facturum: et ut ad vos de eo statim referretur: meque etiamsi diutius calumniarentur, redire jussistis. quid? ut agerentur gratiae, qui e municipiis venissent? quid? ut ad illam diem, res cum redissent, rogarentur, ut pari studio convenirent? quid denique illo die, quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime majores comitia iusta dici, haberique voluerunt, arcessi-

vit in patriam: ut eaedem centuriae, quae me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut aetate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius, ordinumque omnium? quando illa dignitate rogatores, distributores, custodesque vidistis? itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino, non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives, sed equis insignibus, et curru aurato reportati. possum ego satis in Cn. Pompeium unquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Romanum salutem reipublicae et conservatam per me, et conjunctam esse cum mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendavit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit? qui ipse, cum, propter me-

tum dimicationis et sanguinis, domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute mea et promulga- rent, et referrent? qui in colonia nuper constituta, cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessor, vim et crudelitatem privilegii, auctoritate honestissimorum hominum, et publicis literis consignavit, princepsque Italiae totius praesidium ad meam salutem implorandum putavit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam, ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaboravit? Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribu- natus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meae? quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam et fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit? vobis vero, Patres conscripti, singulis et egi, et agam gratias. universis, egi ab initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. et quanquam sunt in me praecipua merita multorum, quae filere nullo mo-

do possunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non est conari commemorare beneficia in me singulorum. nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam praeterire. ego vos universos, Patres conscripti, deorum numero colere debeo. sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque aliàs alios solemus et venerari, et precari, sic in hominibus de me divinitus meritis omnis aetas erit mihi ad eorum erga me merita praedicanda, atque recolenda. hodiernò autem die nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, et de privatis uni, qui pro salute mea municipia, coloniasque adisset, populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. vos me florentem semper ornastis: laborantem, mutatione vestis, et prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. nostrâ memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione nu-

darunt. quibus ego rebus objectis, cum mihi privato configendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini poenas ab equitibus Romanis repetiturum. nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solum praesidiis et manu, verum etiam demolitione sublatis. alter consul, ut me, et rempublicam non modo desererent, sed etiam hostibus reipublicae proderent, paſſionibus eos suorum praemiorum obligarat. erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio. duae partes esse in republica cum putarentur: altera me deposcere, propter inimicitias; altera timide defendere, propter suspicionem caedis putabatur. qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam infitiando suspicionem hominum, curamque minuerunt. quare cum viderem senatum du-

cibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum : servos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinae pene iisdem ducibus, ad spem caedis et incendiolorum esse revocatas : equites Romanos, proscriptionis ; municipia, vastitatis ; omnes, caedis metu esse per motos : potui, potui, Patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere : nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. sed videbam, si vicissem praesentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos : si victus essem, multis bonis et pro me, et mecum, etiam post me esse pereundum : tribunitique sanguinis ultores esse praesentes : meae mortis poenas iudicio, et posteritati reservari. Nohui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere : bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare. ac, si solus essem interfectus, mihi turpe : si cum multis, reipublicae funestum fore videbatur. quod si mihi aeternam esse ae-

rumnam propositam arbitrarer : morte me ipse potius, quam sempiterno dolore multassem. sed cum viderem, me non diutius, quam ipsam rempublicam, ex hac urbe abfuturum : neque ego illa exterminata mihi remanendum amplius putavi : et illa, simulatque revocata est, me secum pariter reportavit. mecum leges, mecum quaestiones, mecum iura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum et hominum sanctitates omnes et religiones abfuerunt. quae si semper abessent : magis vestras fortunas lugerem, quam desiderare meas. sin aliquando revocarentur : intelligebam, mihi cum illis unà esse redeundum. cujus mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando et conservando collocavit. qui si mihi quaestor imperatori fuisset, in filii loco fuisset. nunc certe erit in parentis, cum fuerit quaestor non imperii, sed doloris mei. quapropter, Patres conscrip-

ti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republica restitutus : non modo in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Et enim, si eam tum defendebam, cum mihi aliquid illa debebat : quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum testem esse videatis? nam et importata est, quia defenderem civitatem : et mea voluntate suscepta est, ne a me defensa respublica per eundem me extremum in discrimen vocaretur. pro me non, ut pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata : non, ut pro Q. Metello, summo et clarissimo viro, spectata jam adolescentia filius : non L. et C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt : sed unus fra-

ter, qui in me pietate, filius ; consiliis, parens; amore, (ut erat) frater inventus est ; squalore et lacrymis, et quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, et rerum gestarum memoriam usurpari coëgit. qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium et vitae et mortis deposceret : tamen nunquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit. alter fuit propugnator mearum fortunarum, et defensor assiduus, summa virtute et pietate, C. Piso, gener : qui minas inimicorum meorum : qui inimitias affinis mei, propinqui sui, consularis : qui Pontum et Bithyniam quaestor pro mea salute neglexit. nihil unquam senatus de P. Popilio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus restituti ; cum alter eorum senatui paruisset, alter vim caedemque fugisset. nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non

POST REDITUM. 71

modo a senatu non est restitutus: sed re-
ditu suo senatum cunctum penè delevit.
nulla de illis magistratuum consensio,
nulla ad rempublicam defendendam po-
puli Romani convocatio, nullus Italiae
motus, nulla decreta municipiorum, et
coloniarum extiterunt. quare cum me
vestra auctoritas arcessierit, populus Ro-
manus revocarit, respublica implorarit,
Italia cuncta pene suis humeris reporta-
rit: non committam, Patres conscripti,
ut, cum ea mihi sint restituta, quae in po-
testate mea non fuerunt, ea non habeam,
quae ipse praestare possim, praesertim
cum illa amissa recuperare, virtutem et
fidem nunquam amiserim.

PRO
DOMO SUA.

AD PONTIFICES.

ORATIO XXIX.

CUM multa divinitus, Pontifices, a majoribus nostris inventa, atque instituta sunt, tum nihil praeclarius, quam quod vos eosdem et religionibus deorum immortalium, et summae reipublicae praeesse voluerunt: ut amplissimi et clarissimi cives rempublicam bene gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conservarent. quod si ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani iudicio, ac potestate versata est: haec profecto tanta est, ut omnis reipublicae dignitas, omnium ci-

vium salus, vita, libertas, arae, foci, dii penates, bona, fortunae, domicilia, vestrae sapientiae, fidei, potestatique commissa, creditaque esse videantur. vobis hodierno die constituendum est utrum posthac amentes ac perditos magistratus improborum ac sceleratorum civium praesidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. nam si illa labes ac flamma reipublicae suum illum pestiferum et funestum tribunatum, quem aequitate humana tueri non potest, divina religione defenderit: aliae caeremoniae nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate, sapientiaque, Pontifices, ea, quae furore improborum in republica ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur; erit causa, cur consilium majorum, in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, jure ac merito laudare possimus. sed, quoniam ille demens, si ea, quae ego per hos dies in senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit, omittam or-

dinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit. Ac primum illud a te, homine vesano ac furioso, requiro, quae te tanta poena tuorum scelerum, flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reipublicae sustinent, quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeii conjunxerim, mihi esse iratos, et aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrare. fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed jam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. itane vero? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas, et inconstantia, et crebra, tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum et definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas literarum, monumentorumque deterret? tunc es ille, inquit,

quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus? quam primum adveniens prodidisti? nondum de mea sententia dico. impudentiae primum respondebo tuae. Hunc igitur, funesta reipublicae pestis, hunc tu civem ferro, et armis, et exercitus terrore, et consulum scelere, et audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessi-
one templorum, occupatione fori, oppressione curiae, domo et patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum, conservandae reipublicae causa, confiteris? at enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. ego vero neque veni, et domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit: cum servos tuos ad rapinam, ad bonorum caedem paratos, cum illa tua conscleratorum ac perditorum manu, armatos etiam in Capitolium tecum venisse constabat. quod cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse,

et tibi, et gladiatoribus tuis instauranda caedis potestatem non fecisse. postea quam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariae, convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ullis copiis, ac manu, verum etiam cum paucis amicis. an ego, cum P. Lentulus consul, optime de me, ac de republica meritis, cum Q. Metellus, qui, cum meus inimicus esset, frater tuus, et dissensionis nostrae, et precibus tuis salutem ac dignitatem meam praetulisset, me arcesserunt in senatum: cum tanta multitudo civium tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent: non venirem, cum praesertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? hic tu me etiam custodem, defensoremque Capitolii, templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venirem? utrumne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res

illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, et eos, qui agebant, condemnare deberem? Primum dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire; non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam et jucundam fuisse. at enim nonnulli propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, discesserunt. non reprehendo; nec quaero, fueritne aliquid pertimescendum. puto, suo quemque arbitrato timere oportere. cur ego non timuerim, quaeris? quia te illinc abiisse constabat. cur, cum viri boni nonnulli putarint, tuto se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? cur, cum ego me existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem? an aliis licet, et recte licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit et meam, et aliorum vicem pertimescere? an, quia non condemnavi sententia mea duo consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege-

perfectum est, ne ego indemnatuſ, atque optime de republica merituſ, damnatoruſ poenas ſuſtinerem? quoruſ etiam delicta, propter eoruſ egregiam in me conſervando voluntatem, non modo me, ſed omneſ bonoſ ferre oporteret, eoruſ optimum conſilium ego potiffimum, per eoſ in meam priſtinam dignitatem reſtitutuſ, conſilio repudiarem meo? at quam ſententiam dixi? primum eam, quam populi ſermo in animiſ noſtriſ jam ante deſixerat: deinde eam, quae erat ſuperioribuſ diebuſ agitata in ſenatu: deinde eam, quam ſenatuſ frequenſ, tuſ, cum mihi eſt aſſenſuſ, ſecutuſ eſt: ut neque allata ſit a me reſ inopinata, ac recenſ: nec, ſi quod in ſententia vitium eſt; magiſ ſit ejuſ, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. at enim liberuſ ſenatuſ iudiciuſ, propter metum, non fuit. ſi timuiſſe eoſ faciſ, qui diſceſſerunt, concede, non timuiſſe eoſ, qui remaſerunt. ſin autem ſine iſiſ, qui tuſ abſuerunt, nihil decerni libere potuit: cum omneſ aſeſſent, coeptuſ eſt referri de inducendo ſenatuſ-conſulto. ab univerſo ſenatu reclamatuſ eſt. Sed quaero, in ipſa

sententia, quoniam princeps ego sum
ejus atque auctor, quid reprehendatur.
utrum causa capiendi novi consilii non
fuit? an meae partes in ea causa non
praecipuae fuerunt? an aliò potius con-
fugiendum fuit? quae vis, quae causa ma-
jor esse, quam fames, potuit? quam se-
ditio? quam consilia tua, tuorumque;
qui, facultate oblata, ad imperitorum a-
nimos incitandos, renovaturum te tua
illa funesta latrocinia ob annonae cau-
sam putarunt? frumentum provinciae
frumentariae partim non habebant; par-
tim in alias terras, credo, propter va-
rietatem venditorum miserant; partim,
quo gratus esset, tum, cum in ipsa fa-
me subvenissent, custodiis suis clausum
continebant, ut subito novum mitterent.
res erat non in opinione dubia, sed in
praesenti, atque ante oculos proposito
periculo: neque id conjectura prospicie-
bamus, sed jam experti videbamus. nam,
cum ingravesceret annona, ut jam plane
inopia ac fames, non caritas timeretur,
concursum est ad templum Concordiae
factus, senatum illuc vocante Metello
consule. qui si verus fuit, ex dolore ho-

minum, et fame; certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit. si causa fuit annona, seditionis quidem instigator et concitator tu fuisti: nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo? quid, si utrumque fuit, et ut fames stimulare homines, et tu in hoc ulcere, tanquam unguis, existeres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quae et illud nativum, et hoc delatum malum sanare posset? erat igitur et praesens caritas, et futura fames. non est satis: facta lapidatio est. si ex dolore plebei, nullo instanti: magnum malum. si P. Clodii impulsu: usitatum hominis facinorosi scelus. si utrumque, ut et res esset ea, quae sua sponte multitudinis animos incitaret, et parati atque armati seditionis duces: videturne ipsa res publica et consulis auxilium implorasse, et senatus fidem? atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonae, summamque inopiam rei frumentariae, ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent. nemo negat. hanc istum, otii et pacis hostem, cau-

sam arrepturum fuisse ad incendia, caedem, rapinas, nolo, Pontifices, suspicemini, nisi videritis. qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo, consule, in senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium, et M. Lollium nominavit. quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum deposcit. quis est Sergius? armiger Catilinae, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiae. his, atque hujusmodi ducibus, cum tu in annonae caritate in consules, in senatum, in bona, fortunasque locupletium, per causam inopum, atque imperitorum, repentinos impetus comparares: cum tibi salus esse in otio nulla posset: cum desperatis ducibus decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiam seditionis ista funesta fax adhaeresceret? fuit igitur causa capiendi,

novi consilii. videte nunc, fuerintne partes meae penè praecipuae. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem caeterae pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam praestare oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum illa concursatio nocturna? num a te ipso instituta? me frumentum flagitabant. quasi vero ego aut rei frumentariae praefuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. sed homo ad caedem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat. cum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset: subito, illo ipso die, carissimam annonam nec-opinata vilitas consecuta est. erant qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse. nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii et concordiae sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam penè belli de-

pulso metu, commutatam esse annonam dicebant: quae quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego denique non solum ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. veni expectatus. multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam. dixi reipublicae saluberrimam, mihi necessariam. petebatur a me frumenti copia, annonae vilitas; quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur. flagitabar bonorum expostulatione. improborum convicia sustinere non poteram. delegavi amico locupletiori, non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem, (succubuissem enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes: quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum. itaque, siue hunc dii immortales fructum mei reditus populo Roma-

no tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, caedes, incendia, rapinae, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populo Romano praestare debui: praesto, promitto, spondeo: nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic tempori, dico, rempublicam annonae nomine in id discrimen, quò vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit praecipue meum, sententia mea reprehenditur? rem maximam eripui a peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a caede, incendiis, vastitate: nemo negat: cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipublicae malis sceleris sui faces inflammavit. negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. non jam tibi sic respondebo, ut caeteris: Cn. Pompeio

plurima, periculosissima, maxima, terra
 marique bella extra ordinem esse com-
 missa : quarum rerum si quem poeniteat,
 eum victoriae populi Romani poenitere.
 non ita tecum ago. cum his haec a me
 haberi oratio potest, qui ita disputant,
 se, si qua res ad unum deferenda sit, ad
 Cn. Pompeium delaturos potissimum :
 sed se extra ordinem nihil cuiquam dare:
 cum Pompeio datum sit, id se pro digni-
 tate hominis ornare ac tueri solere. ho-
 rum ego sententiam ne laudem, impedi-
 or Cn. Pompeii triumphis : quibus ille,
 cum esset extra ordinem ad patriam de-
 fendendam vocatus, auxit nomen popu-
 li Romani, imperiumque honestavit: con-
 stantiam probo, qua mihi quoque uten-
 dum fuit, quo ille auctore extra ordinem
 bellum cum Mithridate, Tigraneque ges-
 sit. sed cum illis tamen possum aliquid
 disputare. tua vero quae tanta impuden-
 tia est, ut audeas dicere, extra ordinem
 dari nihil cuiquam oportere? qui cum le-
 ge nefaria Ptolemaeum, regem Cypri,
 fratrem regis Alexandrini, eodem jure
 regnantem, causâ incognitâ, publicasses,
 populumque Romanum scelere obligas-

ses: cum in ejus regnum, bona, fortunas, patrocinium hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis et amicitia fuisset: hujus pecuniae deportandae, et, si quis suum jus defenderet, bello gerendo M. Catonem praefecisti. dices, quem virum? sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicae, virtute, consilio, ratione, vitâ mirabili ad laudem, et prope singulari. sed quid ad te, qui negas esse verum, quemquam ulli reipublicae extra ordinem praefici. Atque in hoc solùm inconstantiam redarguo tuam: qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiiis, caeterisque caedis et incendiolorum ducibus objeceras: quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras: ad hunc, honorem et imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: et tanta fuisti intemperantia, ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. literas in concione recitasti, quas tibi a C. Caesare

missas diceret: CAESAR PULCHRO: cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cum nominibus tantum uteretur: neque adscriberet, 'Proconsule,' aut 'Tribuno plebis.' deinde gratulari tibi, quòd idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, et quòd idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. quas aut nunquam tibi ille literas misit: aut, si misit, in concione recitari noluit: aut, si ille misit, si tu finxisti; certe consilium tuum de Catonis honore, illarum literarum recitatione patefactum est. sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, et in eo negotio, quod gessit, fides et continentia, tegere videntur improbitatem et legis, et actionis tuae. quis provinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo: quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Caesaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pacem, et Ciliciam ad praetorem item

extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatus-consultis, etiam recenti lege soceri ipsius liberatos, vinclos et constrictos tradidisti? nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciae meo sanguine tibi esset persolutum, tamen aerarium cum eo partitus es? itane vero? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decreta lege sanxit: eas lege Sempronia per senatum decretas rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicae pestibus? nos, quod nominatim rei maximae penè jam desperatae summum virum, saepe ad extrema reipublicae discrimina delectum, praefecimus, a te reprehendemur? Quid tandem? si, quae tum illis reipublicae tenebris, caecisque nubibus et procellis,

cum senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbasses, ipse archipirata cum grege praedonum impurissimo plenissimis velis navigares: si, quae tum promulgasti, constituisti, promissisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? sed excitatus aliquando Cn. Pompeii (dicam ipso audiente, quod sensi, et sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diu reconditus, et penitus abstrusus animi dolor subvenit subito reipublicae, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis, et pristinae dignitatis erexit. hic vir extra ordinem rei frumentariae praeficiendus non fuit? scilicet tu helluoni spurcissimo, praegustatori libidinum tuarum, homini egentissimo et facinorosissimo Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum et publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidisti. qua

ex re primum caritas nata est: deinde inopia: impendebat fames, incendia, caedes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis et bonis. queritur etiam importuna pestis ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis ejus viri auxilium implorasse rempublicam, a quo saepe se et servatam, et amplificatam esse meminisset. extra ordinem ferri nihil placet Clodio. quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, fororicida, nonne extra ordinem tulisti? an de peste civis, quemadmodum omnes jam diu atque homines judicaverunt, conservatoris reipublicae, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, moerentibus bonis omnibus, totius Italiae precibus repudiatis, oppressâ, captaque republicâ: mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reipublicae flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiam dicere? qua quidem in sententia, si Cn. Pompeii dignitas auc-

ta est, conjuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meae salutis opem et auxilium tulisset. Definant, definant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. quod enim par amicitiae consularis fuit unquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos, ego et Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de illius dignitate industrius, quis senatui saepius dixit? qui tantus fuit labor, quae simultas, quae contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quae praedicatio de mea laude, quae remuneratio benevolentiae praetermissa est? hanc nostram conjunctionem, hanc conspiracyonem in republica bene gerenda, hanc jucundissimam vitae atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus et falsis criminibus diremerunt: cum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent: idem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum dicerent: ut neque ego ab illo quae mihi petenda essent,

fatis audaciter petere possem : neque ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere exulceratus, quae meum tempus postularet, satis prolixè mihi polliceretur. data merces est erroris mei magna, Pontifices, ut me non solum pigeat stultitiae meae, sed etiam pudeat: qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo ante suscepti et provisi labores, cum viro fortissimo et clarissimo conjunxissent, sim passus a tali amicitia distrahi ; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult ? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus: cur ornat eum, a quo desertus est ? ego vero neque me tum desertum puto, sed pene deditum : nec, quae sint in illa reipublicae flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror. si utile reipublicae fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem : etiam hoc utile sit, quorum id

scelere conflatum sit, me occultare, et tacere. illud vero est hominis ingrati, tacere. itaque libentissime praedicabo, Cn. Pompeium studio et auctoritate aequae, ut unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique, praecipue pro salute mea laborasse. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud dies et noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniasque adiit: hic Italiae totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiae fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit. quare istam orationem, qua es usus, omittas licet: post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego existimo, sentiant: aut, quid mihi pro expectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si

cujus fortè pontificis animum, quod certo scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus aut de religionē pontificum, aut de republica, quam eum aut caeremoniarum jus, aut civitatis salus coëgerit. intelligo, Pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio tulerit, aut voluntas mea: sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quae pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quae cum sit in jus religionis, et in jus reipublicae distributa, religionis partem, quae multo est verbosior, praetermittens, de jure reipublicae dicam. quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, caeremoniis, sacris, pontificum collegium docere conare; aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos et consuli, et scire voluerunt? Nego potuisse jure publico, legibus iis, quibus haec civitas utitur, quemquam civem

ulla ejusmodi calamitate affici, sine judicio: hoc juris in hac civitate, etiam tum, cum reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse a majoribus traditum: hoc esse denique proprium liberae civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi possit. videsne me non radicitus evelere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico, esse parricidium: dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio jure publico. quod est, Pontifices, jus adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus. quae deinde causa cuique sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum, quaeri a pontificum collegio solet. quid est horum in ista adoptione quaesitum? adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. liberorumne causa? at procreare potest. habet uxorem: suscepit etiam liberos. exheredabit igitur pater filium. quid? sacra Clodiae gentis

cur intereunt, quod in te est? quae omnis notio pontificum, cum adoptarere, esse debuit. nisi forte ex te ita quaesitum est, num perturbare rempublicam sediti-
onibus velles: et ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, et funditus everteres civitatem. respondisti, credo, te ita velle. pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. non aetas ejus, qui adoptabat, quaesita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque nostrâ memoriâ summâ senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniae, sacrorum secutae sunt. tu neque Fonteius es, qui esse debebas: neque patris heres: neque, amissis sacris paternis, in haec adoptiva venisti. ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, et quam deseruisti, et quam polluiti, jure Quiritium legitimo tutelarum et hereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per aetatem pater esse potuisti. Dico apud pontifices. nego, istam adoptionem pontificio jure esse factam: primum, quod hae vestrae sint ac-

tates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per aetatem esse potuerit; vel eo quo fuit. deinde quòd causa quaeri soleat adoptandi, ut et is adoptet, qui, quod naturâ jam assequi non potest, et legitimo, et pontificio jure quaerat : et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur: ut haec simulata adoptio filii, quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. quae major calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum, dicere, filium senatorem populi Romani sibi velle adoptare: id autem scire, et videre omnes; non ut ille filius instituat, sed ut e patriciis exeat, et tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure: nam adoptatum emancipari statim, ne sit ejus filius, qui adoptarit. cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis : jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; jam patricius nemo relinquetur, cur enim quisquam vellet tribunum plebis se

fieri non licere? angustiores sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium cum possit venire, quia patricio non sit is locus, non venire? ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur. ita populus Romanus brevi tempore, neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes: neque auctores centuriatorum, et curiatorum comitiorum: auspiciaque populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, cum interrex nullus sit, quod et ipsum patricium esse, et a patricio prodi necesse est. dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures. quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo jure augurum curiosus. haec, quae una cum populo didici, quae saepe in concionibus responsa sunt, novi. negant fas esse agi cum populo, cum de coelo servatum

fit. quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de coelo esse servatum? adest praesens vir singulari virtute, constantia, gravitate praeditus, M. Bibulus. hunc consulem illo ipso die contendo servasse de coelo. infirma sunt igitur, tua sententia, acta C. Caesaris, viri fortissimi? minime. neque enim mea jam quidquam interest, exceptis his telis, quae ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt. sed haec de auspiciis, quae ego nunc perbreviter attingo, acta sunt a te. tu, tuo praecipitante jam et debilitato tribunatu, auspiciorum patronus subito extitisti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxisti. te interrogante augures responderunt, cum de coelo servatum sit, cum populo agi non posse. tibi M. Bibulus quaerenti, se de coelo servasse respondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia adpotatus esses, tribunum plebis non fuisse. tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit: omnia, quae C. Caesar egisset, quod contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere. quod

si fieret, dicebas te tuis humeris me custodem urbis in urbem relaturum. vide te hominis amentiam, ubi per suum tribunatum Caesaris actis illigatus teneretur. si et sacrorum jure pontifices, et auspiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quaeris amplius? an etiam apertius aliquod jus populi, atque legum? Hora fortasse sexta diei questus sum in judicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quaedam de republica, quae mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. haec homines improbi ad quosdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. si, quod in caeteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem observanda sunt: si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam et Didiam latae essent, populum non teneri: jam intelligis, omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse? atque ego hoc totum non sine

causa relinquo. video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cum tua rogatione funere elatam rempublicam esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant. quod de me cive ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicae: quod salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant. quare licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt. fueris sane tribunus plebis tam jure, quàm lege, quàm fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capiti civis indemnati tulisti? Vetant leges sacratae, vetant XII tabulae, leges privatis hominibus irrogari: id est enim privilegium. nemo unquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minus haec civitas ferre possit. proscriptionis miserrimum nomen illud, et omnis acerbitas Syllani temporis, quid

habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, poenam in cives Romanos nominatim sine iudicio constitutam. hanc vos igitur, Pontifices, iudicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabit, ut proscribere possit quos velit? quaero enim, quid sit aliud proscribere. 'VELITIS, 'JUBEATIS, ut M. Tullius in civitate 'ne sit, bonaque ejus ut mea sint.' ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. hoc plebiscitum est? haec lex? haec rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: saturavi etiam perfidiam, et scelus proditorum: denique de mea causa, quae videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii, atque homines iudicaverunt. vobismetipsis, Pontifices, et vestris liberis, caeterisque civibus, pro vestra auctoritate et sapientia consulere debetis. nam cum tam moderata iudicia populi sint a majoribus constituta: pri-

mum, ut ne poena capitis cum pecunia
 jungatur: deinde, ne, nisi prodicta die,
 quis accusetur: ut ter ante magistratus ac-
 cuset, intermissa die, quam multam irro-
 get, aut judicet: quarta sit accusatio tri-
 nûm nundinûm prodicta die, qua die ju-
 diciûm sit futurum: tum multa etiam ad
 placandum, atque ad misericordiam reis
 concessa sunt: deinde exorabilis populus,
 facilis suffragatio pro salute: denique eti-
 am si qua res illum diem aut auspiciis, aut
 excusatione sustulit, tota causa judicium-
 que sublatum est. Haec cum ita sint in
 re, ubi crimen est? ubi accusator? ubi
 testes? quid indignius, quàm, qui neque
 adesse sit iussus, neque citatus, neque ac-
 cusatus, de ejus capite, liberis, fortunis
 omnibus, conductos sicarios egentes et
 perditos suffragium ferre, et eam legem
 putare? at, si hoc de me potuit, quem ho-
 nos, quem dignitas, quem causa, quem
 respublica tuebatur, cujus denique pe-
 cunia non expetebatur, cui nihil obe-
 rat praeter conversionem status, et in-
 clinationem communium temporum:
 quid tandem futurum est iis, quorum vi-
 ta remota ab honore populari, et ab hac

illustri gratia est: pecuniae autem tantae sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? date hanc tribuno plebis licentiam, et intuemini paulisper animis juventutem, et eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quae coeant de hominum locupletissimorum bonis, praeda praesertim populari, et spe largitionis oblata. at quid tulit legum scriptor peritus et callidus? 'VELITIS, JUBEATIS, ut M. Tullio aqua et ignis interdicatur?' crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem cive sine iudicio ferendum. non tulit, ut interdicaretur. quid ergo? 'ut interdictum sit.' o coenum, o portentum, o scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit, spurciorem lingua sua, ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster, bona venia, quoniam jam dialecticus es, et hoc quoque liguris: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc

ministro, omnium non bipedum solum,
 sed etiam quadrupedum impurissimo,
 rempublicam perdidisti. neque tu eras
 tam excors, tamque demens, ut nescires
 hunc Clodium esse, qui contra leges face-
 ret: alios, qui leges scribere solerent. sed
 neque eorum, neque caeterorum, in qui-
 bus esset aliquid modestiae, cujusquam
 tibi potestas fuit: neque tu legum scrip-
 toribus iisdem potuisti uti, quibus caeteri,
 neque operum architectis: neque ponti-
 ficem adhibere quem velles: postremo ne
 in praedae quidem societate mancipem,
 aut praedae socium, extra tuorum gladi-
 atorum numerum: aut denique suffragi-
 latorem in ista tua proscriptione quem-
 quam, nisi furem aut sicarium, reperire
 19 potuisti. Itaque cum tu florens ac po-
 tens per medium forum popularis voli-
 tares: amici illi tui, te uno amico tecti et
 beati, qui se populo commiserant, ita re-
 pellebantur, ut etiam Palatinam tuam
 perderent. qui in iudicium venerant, si-
 ve accusatores erant, siue rei, te depre-
 cante damnabantur. denique etiam ille
 novitius Ligur, venalis adscriptor et sub-
 scriptor tuus, cum M. Papirii, sui fratris,

esset testamento et iudicio improbatus, mortem ejus se velle persequi dixit: nomen Sexti Propertii detulit. accusare alienae damnationis, scelerisque socios, propter calumniae metum, non est ausus. de hac igitur lege dicimus, quae jure rogata videatur: cujus quam quisque partem tetigit, digito, voce, praeda, suffragio; quocunque venit, repudiatus, convictusque discessit. quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim, 'quod M. Tullius falsum senatus-consultum retulerit.' si igitur retulit falsum senatus-consultum, tum est rogatio: si non retulit, nulla est. satisne tibi videtur a senatu judicatum, me non modo non e mentitum esse auctoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissime senatui paruisse? quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu retulisti? tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus et L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum et stuprorum omnium De-

cumis et Clodiis auctoribus, obtinere ?
 20 Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem : quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romae. quid enim dices ? damnatum ? certe non. expulsus ? qui licuit ? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem. poena est, qui receperit : quam omnes neglexerunt. ejectionis nusquam est. verum sit. quid ? operum publicorum exactio : quid ? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio : praeterquam quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti ? quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecrasset, te monumentum fecisset, in meis aedibus te signum dedicasset, eaque te ex una rogatione uncula fecisset : unum et idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti ? tam hercule est unum, quam quod idem tu lege una tulisti : ut Cyprius rex, cujus maiores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub praecone subjiceretur, et exules Byzantium reducerentur. eidem, inquit,

utraque de re negotium dedi. sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia ci-
stophorum flagitaret, inde iret in Hispa-
niam: cum Romae decessisset, consula-
tum ei petere liceret: cum factus esset,
provinciam Syriam obtineret? quoniam
de uno homine scriberes, una res esset?
quod si jam populus Romanus de ista re
consultus esset, et non omnia per ser-
vos latronesque gessisses, nonne fieri po-
terat, ut populo de Cyprio rege placeret,
de exulibus Byzantinis displiceret? quae
est quasi alia vis, quae sententia Caeci-
liae legis et Didiae, nisi haec, ne populo
necesse sit in conjunctis rebus compluri-
bus, aut id, quod nolit, accipere: aut id,
quod velit, repudiare? quid, si per vim
tulisti? tamenne lex est? aut quidquam
jure gestum videri potest, quod per vim
gestum esse constet? an, si in ipsa latione
tua, capta jam urbe, lapides jacti, si ma-
nus collata non est, ideirco tu ad illam
labem, atque eluviem civitatis, sine sum-
ma vi pervenire potuisti? Cum in tri-
bunali Aurelio conscribebas palam non
modo liberos, sed etiam servos, ex om-
nibus vicis concitatos, vim tum videli-

cet non parabas. cum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperitae multitudinis, sed hominum honestorum modestiam, prudentiamque quaerebas. cum arma in aedem Castoris comporta-
bas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare. cum vero gradus Castoris convellisti, ac removisti: tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu atque adscensu repulisti. cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse jussisti, eorumque advocationem, manibus, ferro, lapidibus discussisti: tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. verum haec furiosa vis vesani tribuni plebis facile superari, frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis

mortem proſcriptionemque minitarentur: me terrerent minis: mihi caedem et dimicationem denuntiarent: meam domum, refertam viris bonis, per amicos ſuos complerent: proſcriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me praefidio ſpoliarent: ſenatum pro me non modo pugnare, ampliffimum ordinem; ſed etiam plorare et ſupplicare, mutata veſte, prohiberent: ne tum quidem vis erat? Quid igitur ego geſſi, aut qui timor fuit? non dicam in me: fac me timidum eſſe naturâ: quid? illa tot virorum fortiffimorum millia: quid? noſtri equites Romani: quid? ſenatus: quid? denique omnes boni, ſi nulla erat vis, cur me ſientes potius proſecuti ſunt, quàm aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? an hoc timebam, ſi mecum ageretur more inſtitutoque majorum, ut poſſem praefens ſuſtinere? utrum ſi dies dicta eſſet, iudicium mihi fuit pertimeſcendum? an ſine iudicio privilegium? iudicium in cauſa tam turpi? ſcilicet iſ homo ſum, qui, etiam ſi cauſa eſſet ignota, dicendo non poſſem explicare. an eam cauſam probare non poteram, cujus

tanta bonitas est, ut ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem per se probarit? an senatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores me praesente ad me retinendum et conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetitur, atque revocatum queratur? an vero in iudicio periculi nihil fuit: privilegium peritui, ne, mihi praesenti si multa irrogetur, nemo intercederet? tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda respublica a magistratibus? quid? si vocatae tribus essent, proscriptionem, non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo cive comprobavissent? an, si ego praesens fuisset, veteres illae copiae conjuratorum, tuique perditii milites atque egentes, et nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui cum eorum omnium crudelitati scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui. Quid enim vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis

tis, omni crudelitate laceravistis. quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordesque lugubres vobis erant jucundae; caeterorum omnium mentes oculosque flectebant. quid parvus filius? quem quamdiu absui, nemo nisi lacrymantem confectumque vidit: quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus? qui cum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cum ejus moeror, squalor incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur: quoties ex vestro ferro, ac manibus est elapsus? sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me, ac meos adhibuistis: qui parietibus, qui tectis, qui columnis, ac postibus meis horrificum quoddam, et nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum, omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona spe et avaritia devorasses, argenti et supellectilis meae cupiditate esse caecatum: non existimo, Campanum illum consulem

cum saltatore collega, cum alteri totam Achaiam, Thessaliam, Boeotiam, Graeciam, Macedoniam, omnemque Barbariam, bona civium Romanorum condonasset: alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes ad diripiendum tradidisset: illos tam cupidos liminum meorum, et columnarum, et valvarum fuisse. neque porro illa manus, copiaeque Catilinae, caementis ac testis tectorum meorum se famem suam expleturas putaverunt. sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium, verum eorum, quibuscum acerbum bellum intestinumque suscepimus, non praeda adducti, sed odio solemus excipere, quod, in quos propterea eorum crudelitatem inflammatae mentes nostrae fuerunt, cum horum etiam testis ac sedibus residere aliquid quod bellum semper videtur * * * Nihil erat latum de me; non adesse eram iussus; non citatus. abfueram: eram etiam tuo iudicio civis incolumis, cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem transferebatur: senatum consules vetabant: columnae

* * * Deest nonnihil.

marmoreae ex aedibus meis, inspectante populo Romano, ad focrum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non modo instrumentum, aut ornamenta villae, sed etiam arbores transferbantur: cum ipsa villa non praedae cupiditate, (quid enim erat praedae?) sed odio et crudelitate funditus everteretur: domus ardebat in Palatio non fortuito, sed oblato incendio: consules epulabantur, et in conjuratorum gratulatione versabantur, cum alter se Catilinae delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. hanc ego vim, Pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quae inveterata, compresso odio atque tacito, jam erumpebat, nata tam audaces duces; excepi meo corpore. in me uno consulares faces iactae manibus tribunitiis: in me omnia, quae ego quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhaeserunt. quod si, ut multis fortissimis viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluissem: aut vi-

cissem cum maxima internecione impro-
borum, sed tamen civium; aut, interfec-
tis bonis omnibus, quod illis optatissi-
mum erat, unà cum republica concidis-
sem. videbam, vivo senatu populoque
Romano, celerem mihi summa cum dig-
nitate redditum: nec intelligebam fieri
diutius posse, ut mihi non liceret esse in
ea republica, quam ipse servassem. quod
si non liceret: audieram, et legeram, cla-
rissimos nostrae civitatis viros se in me-
dios hostes ad perspicuam mortem pro
salute exercitûs injecisse. ego pro salute
reipublicae universae dubitarem hoc me-
liore conditione esse, quàm Decii? quod
illi ne auditores quidem suae gloriae, e-
go etiam spectator meae laudis esse potu-
issem. Itaque infractus furor tuus ina-
nes faciebat impetus. omnem enim vim
omnium sceleratorum acerbitas mei ca-
sus exceperat. non erat in tam immani
injuria, tantisque ruinis novae crudeli-
tati locus. Cato fuerat proximus. quid
ageres, non erat: nisi, ut, qui mihi dux
omnibus in rebus fuerat, idem esset in-
juriae socius. quid posses? extrudere ad
Cypriam pecuniam. praeda perierit. a-

lia non deerit : hunc modò amandandum esse. sic M. Cato, invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum: alter per honestissimam calamitatem. atque, ut sciat, non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse : me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore, quo adjutore, in concionibus, ea, quae gerebat, omnia, quaeque gesserat, se fecisse, et facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium judicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur. qui ex ejus custodia, per insidias, regis amici filium, hostem captivum, surripuisset, et ea injuria virum fortissimum lacecessisset: speravit iisdem se copiis cum illo posse configere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare : et primo quidem, adjutoribus consulibus: postea fregit foedus Gabinius: Piso tamen in fide mansit. quas iste tum caedes, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quàm facile ferro, quotidianisque insidiis, cum jam a firmissimo ro-

bore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro curiaque privarit, domumque conjecerit, vidistis. ex quo judicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, et congregata, cum haec Cn. Pompeium terruerit jam distracta, et extincta.²⁶ Hoc vidit in sententia dicenda kalendis Januariis vir prudentissimus, et cum reipublicae, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam ‘ non censuit :
‘ qui me consuluisse reipublicae, cessisse
‘ tempestati ; amiciorem vobis caeterisque civibus, quàm mihi ac meis extitisse ; vi, armis, dissensione hominum
‘ ad caedem institutâ, novoque dominatu
‘ pulsum esse dixit : nihil de meo capite
‘ potuisse ferri: nihil esse inscriptum, aut
‘ posse valere : omnia contra leges moresque majorum temere, turbulente,
‘ per vim, per furorem esse gesta. quod
‘ si illa lex esset, nec referre ad senatum
‘ consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cum fieret, non
‘ oportere, ut de me lex ferretur, decerni: ne illa, quae nulla esset, esse lex judicaretur.’ sententia verior, gravior,

utilior, melior reipublicae nulla esse potuit. hominis enim scelere et furore notato, similis a republica labes in posterum demovebatur. neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque, Pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi iudicio restituti videremur. eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum: sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis aedibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam nullam esse, quotiescunque de me senatus sententiam dixit, toties iudicavit: quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur. atque hanc rem par illud simile, Piso et Gabinius, vidit. homines legum, iudicio-

rumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. erat hoc verum. nam impediiebantur, verum ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syria⁷que tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse unquam putasti. nam, tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul saepe dixisti: ex kalendis Januariis, quoad perfecta res est, de me retulisti: legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. at etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio judicabant, Piso et Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii, cum de me ad senatum tecum unà retulit, judicavit. sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum caeteras observarunt? senatus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescunque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit. quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. nam non est ita latum, ut

mihi Romam venire liceret, sed UT VENIREM. non enim voluisti, id, quod licebat, ferre, ut liceret: sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus. hunc tu etiam, portentosa pestis, exulem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esset et factis notatus, ut omnem locum, quo adisses, exilii simillimum redderes? quid est enim exul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. quando igitur est turpe? re vera, quando est poena peccati: opinione autem hominum, etiam si est poena damnati. utrum igitur peccato meo exulis nomen subeo, an re iudicata? peccato? jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quicumque eorum, qui solebant. non modo jam nemo est tam imperitus, qui ea, quae gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriae, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim est in terris commune tantum, tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quae

mihi essent optatissima et pulcherrima,
 judicari? summum est populi Romani,
 populorumque, et gentium omnium, ac
 regum consilium senatus. decrevit, ut
 omnes, qui rempublicam salvam esse vel-
 lent, ad me unum defendendum veni-
 rent: ostenditque, nec stare potuisse rem-
 publicam, si ego non fuisset restitutus,
 nec futuram esse ullam, si non rediissem.
 proximus est huic dignitati ordo eque-
 stris. omnes omnium publicanorum socie-
 tates de meo consulatu, ac de meis rebus
 gestis amplissima atque ornatissima decre-
 ta fecerunt. scribae, qui nobiscum in rati-
 onibus monumentisque publicis versan-
 tur, non obscurum de meis in rempubli-
 cam beneficiis suum iudicium, decretum-
 que esse voluerunt. nullum est in hac ur-
 be collegium, nulli pagani, aut montani,
 (quoniam plebi quoque urbanae majores
 nostri conventicula, et quasi consilia
 quaedam esse voluerunt) qui non amplif-
 sime non modo de salute mea, sed eti-
 am de dignitate decreverint. nam quid
 ego illa divina, atque immortalia muni-
 cipiorum, et coloniarum, et totius Ita-
 liae decreta commemorem, quibus tan-

quam gradibus, mihi videor in coelum ascendisse, non solum in patriam revertisse? ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Romanus ipse vidit, sensitque, quantus, et quanta dignitate esses? constat enim nullis unquam comitiis, campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, aetatum, ordinum floruisse. omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum iudicium, unumque consensum. adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria sic accepit, ut lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinae gregales de me dicere solebatis. itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate laetitiaque comitatum honestavit, tantae mihi iucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus

totum maledicti, ne quisquam audeat jam reprehendere consulatum meum tot, tantis, tam ornatis judiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. quod si in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum obiectas, sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis: semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem. Esto, non fuit in me poena ulla peccati. at fuit iudicii. cuius? quis me unquam ulla lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? potest igitur damnati poenam sustinere indemnatus? hoc tribunitium est? hoc populare? quanquam ubi tu te popularem, nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? scilicet cum hoc iuris a maioribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem

possit amittere, nisi ipse auctor factus sit: quod tu ipse potuisti in tua causa discere. credo enim, quanquam in illa adoptione legitimè factum est nihil, tamen te esse interrogatum, ‘ auctorne esses, ut in te P. Fonteius vitae necisque potestatem haberet, ut in filio.’ quaero, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id xxx Curiae jussissent, num id jussum esset ratum? certe non. quid ita? quia jus a maioribus nostris, qui non fiecte et fallaciter populares, sed vere et sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo possit invitus amittere. quinetiam, si decemviri sacramentum in libertatem injustum judicassent, tamen, quotiescunque vellet quis, in hoc genere solo rem judicatam referre posse voluerunt. civitatem vero nemo unquam ullo populi jussu amittet invitus. Qui cives Romani in colonias Latinas, proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc est, mutandi

foli causa venerant. id autem ut esset faciendum, non ademptione civitatis, sed tecti, et aquae, et ignis interdictione faciebant. populus Romanus, L. Sylla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademittit: ademittit iisdem agros. de agris ratum est: fuit enim populi potestas. de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt. hanc vero Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sylla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani non modo cives, sed etiam optimi cives, fruantur nobiscum simul hac civitate. consulari homini P. Clodius, eversa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non solum egentium, sed etiam servorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmavit Romae non fuisse? quod si non fuit, quid te audacius, qui in ejus nomen incideris? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus scivit, quod facile potuit, propter inopiam tecti, in

foro pernoctans : cur non juret se Gadi-
bus fuisse, cum tu te fuisse Interamnae
probaveris ? hoc tu igitur, homo popu-
laris, jure munitam civitatem et liberta-
tem nostram putas esse oportere, ut, si, tri-
buno plebis rogante, VELITIS, JUBEATISNE, Sedulii centum se velle et jube-
re dixerint, possit unusquisque nostrum
amittere civitatem ? tum igitur majores
nostri populares non fuerunt, qui de civi-
tate et libertate ea jura sanxerunt, quae
nec vis temporum, nec potentia magistra-
tuum, nec res tum judicata, nec denique
universi populi Romani potestas, quae
caeteris in rebus est maxima, labefactare
possit. at tu etiam, ereptor civitatis, le-
gem de injuriis publicis tulisti Anagnino
nescio cui Menulae, per gratiam, qui tibi
ob eam legem statuam in meis aedibus
posuit ; ut locus ipse in tua tanta injuria
legem et inscriptionem statuae refelle-
ret. quae res municipibus Anagninis or-
natissimis multo majori dolori fuit, quam
quae idem ille gladiator scelera Anag-
niae fecerat. Quid si, ne scriptum qui-
dem unquam est in ista ipsa rogatione,
quam se Sedulius negat scivisse : tu hu-

jus, ut acta tui praeclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? sed, tametsi nihil de me tulisti, quo minus essem non modo in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt: tamenne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatus populi Romani, totius Italiae honestatum? quem ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? ubi enim tuleras, ut mihi aqua et igni interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. ubi cavisti, ne meo loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. quae hoc è Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: jube adesse: latitat omnino, sed si requiri jusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se capite demisso. sed si patrem tuum, civem:

medius fidius, egregium, dissimilemque vestri, nemo unquam sanus exulem appellavit, qui, cum de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum: si in illo poena legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta nunquam est, qui reus non fui, qui nunquam sum a tribuno plebis citatus: damnati poena esse potuit, ea praesertim, quae ne ipsa quidem rogatione perscripta est? At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum, et hanc fortunam, conditionemque nostram. patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, quae severitate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus censor avunculum suum praeteriit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quae erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. me L. Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tum esset, cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. quis in meum locum judi-

cem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod et si adessem? quis me non modo civis, sed socius recipere contra tuam legem, et juvare dubitavit? denique universus senatus multo ante, quàm est lata lex, de me GRATIAS AGENDAS CENSUIT CIVITATIBUS IIS, QUAE M. TULLIUM; tantumne? immo etiam, CIVEM OPTIME DE REPUBLICA MERITUM, RECEPISSENT. et tu unus pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem e-jectum universus senatus non modo civem, sed etiam egregium civem semper putavit? at vero, ut annales populi Romani, et monumenta vetustatis loquuntur, Caeso ille Quintius, et M. Furius Camillus, et M. Servilius Ahala, cum essent optime de republica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque subierunt: damnatique comitiis centuriatis cum in exilium profugissent; rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. quod si iis damnatis non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed e-

tiam honestavit: (nam, etsi optabilius est, cursum vitae conficere sine dolore et sine injuria, tamen ad immortalitatem gloriae plus affert desideratum esse a suis civibus, quàm omnino nunquam esse violatum) mihi sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit? fortis et constans in optima ratione civis, P. Popillius, semper fuit. tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quam calamitas ipsa. quis enim jam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi et ab improbis expulsus esset, et per bonos restitutus? Q. Metelli praeclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit. Quod si et illis, qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiae, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit: in me, qui profectus sum integer, absui si-

mul cum republica, redii maxima cum dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule reducente, altero praetore petente: tuum scelus, meum probrum putas esse oportere? ac, si me populus Romanus, incitatus iracundia aut invidia, è civitate eiecisset, idemque postea mea in rempublicam beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem atque injuriam suam restitutione mea reprehendisset: tamen profecto nemo tam esset amens, qui mihi populi tale iudicium non dignitati potius, quam dedecori, putaret esse oportere. nunc vero, cum me in iudicium populi nemo omnium vocarit: condemnari non potuerim, qui accusatus non sim: denique ne expulsus quidem ita sim, ut, si contenderem, superare non possem: contraque a populo Romano semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? an tu populum Romanum esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie caedem, incendia, rapinas? quem tu tamen

populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios praefeceras. ô speciem, dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exterae, quam gentes ultimae pertimescunt, multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam! illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi contra senatûs, totiusque Italiae auctoritatem, et studium, dicendi potestas fuit. ille, ille populus est dominus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum, atque aetatum omnium, suffragium se non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant: cum denique homines in campum non tabernis, sed municipiis clausis venerunt. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent: nullo labore, tuo praecipiti furori atque impio sceleri restitissem. sed publicam causam contra vim armatam, sine populi praesi-

dio suscipere nolui : non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis intima, privati hominis, displiceret : sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda republica putabatur fuisse segnior, quam gesta, multis senatus consultis non modo defendit, sed etiam ornavit : mihi aut, te interfecto, cum consulibus ; aut, te vivo, et tecum, et cum illis, armis decertandum fuit. erant eo tempore multa etiam alia metuenda. ad servos, medius fidius, res pervenisset. tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inustum nefariis mentibus, bonorum odium retinebat. hic tu me etiam gloriari vetas : negas esse ferenda, quae soleam de me praedicare : et homo facetus, inducis etiam sermonem urbanum ac venustum : me dicere solere, esse me Jovem : eundemque dictitare, Minervam esse sororem meam. non tam insolens sum, quod Jovem esse me dico, quam eruditus, quod Minervam sororem Jovis esse existimo. sed tamen, ego mihi sororem virginem ascisco : tu sororem tuam virginem esse non sivisti. sed vide, ne tu te debeas Jovem dicere, quod tu

jure eandem sororem et uxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius praedicare: quis unquam audit, cum ego de me, nisi coactus, ac necessario dicerem? nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse conservatam; non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis non confiteri. sed si mihi ante haec durissima reipublicae tempora nihil unquam aliud obiectum est, nisi crudelitas illius temporis, cum a patria perniciem depuli: quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demisse respondere decuit? ego vero etiam reipublicae semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriae gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere: praesertim cum mihi uni in hac re publica, audiente populo Romano, opera mea hanc urbem et hanc rempublicam esse salvam jurato dicere fas fuisset. extinctum est jam illud maledictum crude-

litatis, quod me non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident. aliud exortum est. objicitur mihi meus ille discessus : cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. quid enim, Pontifices, debeo dicere ? peccati me conscientia profugisse ? at id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res, post natos homines pulcherrima Judicium populi pertimuisse ? at id, nec propositum ullum fuit ; et, si fuisset, duplicata gloria discessissem. bonorum mihi praesidium defuisse ? falsum est. me mortem timuisse ? turpe est.

³⁶ Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus, (nihil enim unquam de me dixi sublatius asciscendae laudis causa potius, quam criminis depellendi) dico igitur, et quam possum maxima voce dico : Cum omnium perditorum et conjuratorum incitata vis, duce tribuno plebis, consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa ac sollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam

per me in omnes bonos : me vidisse, si vicissem, tenues reipublicae reliquias ; si victus essem, nullas futuras. quod cum judicassem, deflevi conjugis miserae dis-cidium, liberorum carissimorum solitudi-nem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimae fa-miliae ruinas. sed his omnibus rebus vi-tam anteposui meorum civium : remque publicam concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui. spera-vi, id quod accidit, me jacentem posse a vivis viris fortibus excitari : si una cum bonis interiissem, nullo modo posse re-creari. accepi, Pontifices, magnum at-que incredibilem dolorem : non nego : neque istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me ani-mo nimis fracto esse atque afflicto loque-bantur. an ego poteram, cum a tot re-rum tanta varietate divellerer, (quas id-circo praetereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum) initiari me esse hominem : et communem natu-rae sensum repudiare? tum vero neque illud meum factum laudabile, nec benefi-cium ullum a me in rempublicam profec-

tum dicerem, si quidem ea reipublicae causâ reliquisssem, quibus aequo animo carerem : eamque animi duritiem, sicut corporis, quod cum uritur, non sentit, stuporem potius, quam virtutem putarem. Suscipere tantos animi dolores, atque ea, quae, capta urbe, accidunt victis, stante urbe unum perpeti, et jam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriae denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, praecipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre praetextatos inimicos, nondum morte complorata, arbitria petentes funeris : haec omnia subire conservandorum civium causa, atque ita, ut dolenter absis, non tam sapiens, quam ii, qui nihil curant, sed tam amans tuorum, ac tui, quam communis humanitas postulat : ea laus praeclara, atque divina. nam, qui ea, quae nunquam cara ac jucunda duxit, animo aequo reipublicae causa deserit, nullam benevolentiam insignem in rempublicam declarat. qui autem ea relinquit, reipublicae causa, a quibus cum summo dolore divellitur, ei

patria cara est: cujus salutem caritati anteponit suorum. quare rempublicam (distrumpatur licet ista furia, atque audiat haec ex me, quoniam laceffivit) bis servavi; ut consul togatus armatos vicerim: privatus consulibus armatis cesserim. utriusque temporis fructum tuli maximum: superioris, quod ex senatus auctoritate, et senatum, et omnes bonos, meae salutis causâ, mutata veste vidi: posterioris, quod et senatus, et populus Romanus, et omnes mortales, et privatum et publice judicarunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse. sed hic meus reditus, Pontifices, vestro iudicio continetur. nam, si vos me in meis aedibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis: video me plane, ac sentio restitutum. sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum praebet inimico, doloris mei, sceleris sui, publicae calamitatis: quis erit, qui hunc reditum potius, quàm poenam sempiternam putet? in conspectu praeterea totius urbis domus est mea, Pontifices: in qua si ma-

net illud non monumentum urbis, sed sepulcrum inimico nomine inscriptum; demigrandum potius aliquò est, quàm habitandum in ea urbe, in qua tropaea et de me, et de republica videam constituta.

3° An ego tantam aut animi duritiem habere: aut oculorum impudentiam possim, ut, cujus urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties judicarit, in ea possim intueri domum meam everfam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, et ab eodem aedem extructam, et positam in oculis civitatis, ne unquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata. ecquid aliud? aequum accidisse Melio populus Romanus judicavit; nomine ipso Aequimelii, stultitia poenâ comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandem causam everfa: atque in eodem loco aedes posita Telluris. in Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quae publicata est, et everfa, ut illius facinus memoria et nomine loci notaretur. M. Manlius, cum ab ascensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria: regnum appetisse est

judicatus. ergo ejus domum everfam, duobus lucis convestitam videtis. quam igitur majores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam poenam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo, ac sustinebo, ut apud posteros nostros non extinctor conjurationis et sceleris, sed auctor et dux fuisse videar? hanc vero, Pontifices, labem turpitudinis et inconstantiae poterit populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci, ad memoriam poenae publicae constitutae, conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum Graccho contra salutem reipublicae fecerat, et senatus sententia est interfectus, et ejus domus everfa, et publicata est: in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbri- cis fecit. ista autem fax ac furia patriae, cum urbem, Pisone et Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret: uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum M. Flacci domo conjungebat: ut, qua poena senatus affecerat everforem

civitatis, eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem patres conscripti custodem patriae judicassent. Hanc vero in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunitii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicae, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in rempublicam, et semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis: nisi quem forte illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret. Ô rem, quam homines soluti ridere non desinant: tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? huncin' vos, qui estis antistites caeremoniarum et sacrorum, auctorem habetis, et magistrum publicae religionis? Ô dii immortales! (vos enim haec audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? hic

non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, Pontifices, gravitate abutitur? ex isto ore religionis verbum excidere, aut elabi potest? cum tu eodem ore, accusando senatum, quod severe de religione decerneret, impurissime teterrimeque violasti. Aspicite, aspicite, Pontifices, hominem religiosum, et, si vobis videtur, (quod est bonorum pontificum) monete cum, modum quendam esse religionis: nimium esse superstitiosum non oportere. quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanaticæ, sacrificium, quod alienae domi fieret, invisere? quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? quem unquam audisti majorum tuorum, qui et sacra privata coluerunt, et publicis sacerdotiis præfuerunt, cum sacrificium Bonæ deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui cæcus est factus. ex quo intelligitur, multa in vita falsò homines opinari: cum ille, qui nihil viderat sciens quod nefas esset, lumina amisit; istius, qui non so-

dum aspectu, sed etiam incesto flagitio,
 et stupro polluit caeremonias, poena om-
 nis oculorum ad caecitatem mentis est
 conversa. hoc auctore tam casto, tam re-
 ligioso, tam sancto, tam pio, potestis,
 Pontifices, non commoveri, cum suis di-
 cat se manibus domum civis optimi e-
 vertisse, et eam iisdem manibus conse-
 crasse? quae tua fuit consecratio? tule-
 ram, inquit, ut mihi liceret. quid? non
 exceperas, ut, si quod jus non esset ro-
 gare, ne esset rogatum? jus igitur statue-
 tis esse, uniuscujusque vestrûm sedes, a-
 ras, focos, deos Penates, subjectos esse
 libidini tribunitiae? in quem quisque per
 homines concitatos irruerit, quem im-
 petu perculerit, hujus domum non solum
 affligere, quod est praesentis insaniae,
 quasi tempestatis repentinae, sed etiam
 in posterum tempus religione sempiter-
 na obligare? Equidem sic accepi, Pon-
 tifices, in religionibus suscipiendis ca-
 put esse, interpretari, quae voluntas de-
 orum immortalium esse videatur: nec est
 ulla erga deos pietas, nisi honesta de nu-
 mine eorum ac mente opinio, cum expe-
 ti nihil ab iis, quod sit injustum atque in-

honestum, arbitrere. hominem invenire ista labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas aedes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cum loci illius, cum aedium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, una iusta illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset: tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, possidere. deos immortales existimatis, cuius labore et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam et everfam per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. at, qui aliqua se contagione praedae, societatis, emptionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici iudicii poenam effugere potuerunt. ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium iudicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum

meam concupiverunt? ista tua pulchra Libertas deos Penates, et familiares meos Lares expulit, ut a te ipsa, tanquam in captivis sedibus collocaretur? quid est sanctius, quid omni religione munitius, quàm domus uniuscujusque civium? hinc arae sunt, hinc foci, hinc dii Penates, hinc sacra, religiones, caeremoniae, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit. Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quae majores nostri religionibus tuta nobis et sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit. at quae dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. eam tu igitur domi meae collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? tu, cum collegas tuos, summa potestate praeditos, negares liberos esse: cum in templum Castoris aditus esset apertus nemini: cum hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, et consularem, et singulari bonitate et modestia praeditum, quem

fatis mirari quibus oculis aspicere audeas non queo, audiente populo Romano a pedisequis conculcari juberis: cum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cum principem orbis terrae virum, inclusum domi contineres: cum forum armatis catervis perditorum hominum possideres: libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quae domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatus, et miserrimae populi Romani servitutis? eumne potissimum Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset? At unde inventa est ista Libertas? quaesivi enim diligenter. Tanagraea quaedam meretrix fuisse dicitur. ejus non longe a Tanagris simulacrum è marmore in sepulcro positum fuit. hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum aedilitatis suae deportavit. etenim cogitavit omnes superiores muneris splendore superare. itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis et communibus locis, tota è Graecia, atque insulis omnibus, honoris populi Roma-

ni causâ, sane frugaliter domum suam deportavit. is posteaquam intellexit, posse se, interversa aedilitate, a L. Pisone consule praetorem renuntiari, si modo eadem prima litera competitorem habuisset aliquem: aedilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum, quàm publicae libertatis. hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilego collocatam? haec me domo meâ pellet? haec ultrix afflictæ civitatis, reipublicae spoliis ornabitur? haec erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatûs ad memoriam sempiternam turpitudinis? ô Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, et cum rebus meis gestis conjunctior:) tantumne te fefellit, cum mihi summa, et quotidie majora praemia in re publica fore putabas? negabas fas esse, duos consules esse in hac civitate inimicos reipublicae. duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum tra-

derent : qui pro me patres conscriptos deprecari, et populo supplices esse, edictis atque imperio vetarent : quibus inspectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur : qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias, suas in domos comportari juberent. venio nunc ad patrem. tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui focer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciofa reipublicae consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. hoc si quis tibi aedificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatûs, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adjuvantibus disturbaret, everteret, idque eum ejus civis, qui rempublicam ex senatûs auctoritate consul defendisset, domo conjungeret: nonne responderes, id, nisi eversâ civitate, accidere non posse? At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam et effrenata cupiditate. monumentum iste nunquam, aut

religionem ullam excogitavit : habitare laxe et magnifice voluit; duasque et magnas, et nobiles domos conjungere. eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam caedis eripuit, a Q. Seio contendit, ut Q. Postumius sibi domum venderet. cum ille id negaret, primo se luminibus ejus esse obstructurum minabatur. affirmabat Postumius, se vivo, illam domum istius nunquam futuram. acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret : hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quam aestimabat. quorsum igitur haec oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars aedium mearum decima ad Catuli porticum accessit. causa fuit ambulatio, et monumentum, et ista Tanagraea, oppressa libertate, Libertas. in Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimenta- tam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum ; caetera ejusmodi, facile ut omnium domos et laxitate, et dignitate superaret. et homo religiosus, cum aedes meas idem emeret, et vende-

Ret : tamen illis tantis tenebris non est
 ausus suum nomen emptioni illi ascri-
 bere. posuit scilicet Statonem illum, ho-
 minem sua virtute egentem, ut is, qui in
 Maris, ubi natus est, tectum, quo imbris
 vitandi causâ succederet, nullum habe-
 ret, aedes in Palatio nobilissimas emisse
 se diceret. inferiorem aedium partem as-
 signavit non suae genti Fonteiae, sed
 Clodiae, quam reliquit. quem in nume-
 rum ex multis Clodiis nemo nomen de-
 dit, nisi aut egestate, aut scelere perditus.
 Hanc vos, Pontifices, tam variam, tam ⁴⁵
 novam in omni-genere voluntatem, im-
 pudentiam, audaciam, cupiditatem, com-
 probabitis? Pontifex, inquit, affuit. non
 te pudet, cum apud pontifices res aga-
 tur, pontificem dicere, non collegium
 pontificum affuisse : praesertim cum tri-
 bunus plebis, vel denuntiare potueris, vel
 etiam cogere? esto : collegium non adhi-
 buisti. quid? de collegio quis tandem af-
 fuit? posuerat enim auctoritatem in uno,
 quae est in his omnibus : sed tamen au-
 get et aetas, et honos dignitatem. opus
 erat etiam scientiâ : quam etsi omnes
 consecuti sunt, tamen certe peritiores

vetustas facit. quis ergo affuit? frater, inquit, uxoris meae. si auctoritatem quaerimus, etsi id est aetatis, ut nondum consecutus sit: tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. sin autem scientia est quaesita: quis erat minus peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cùm se, fratrem uxoris tuae, fratri tuo germano antelatum videbat. etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quenquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogavit, mater coëgit. videte igitur, Pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. verbone, Pontifices, putatis, si is postem tenuerit, et aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrari posse? an istae dedicationes, et templorum, et delubrorum religiones, ad hono-

rem deorum immortalium, sine ulla civi-
um calamitate a majoribus nostris con-
stitutae sunt? est inventus tribunus ple-
bis, qui consularibus copiis instructus,
omni impetu furoris in eum civem irruerit,
quem perculsum ipsa respublica suis
manibus extolleret. Quid, si quis si-
milis istius (neque enim jam deerunt,
qui imitari velint) aliquem mei dissimi-
lem, cui respublica non tantum debeat,
per vim afflixerit, domum ejus per pon-
tificem dedicarit: id vos ista auctoritate
constituetis ratum esse oportere? dicetis,
quem reperiet pontificem? quid? et tri-
bunus plebis idem esse non potest ponti-
fex? M. Drusus, ille clarissimus tribu-
nus plebis, pontifex fuit. ergo, si is Q.
Caepionis, inimici sui, postem aedium
tenuisset, et pauca verba fecisset, aedes
Caepionis essent dedicatae? nihil loquor
de pontificio jure, nihil de ipsius verbis
dedicationis, nihil de religione, caeremoniis:
non dissimulo me nescire ea,
quae etiam si scirem, dissimularem, ne a-
liis molestus, vobis etiam curiosus viderer:
etsi effluunt multa ex vestra disciplina,
quae etiam ad nostras aures saepe

permanant. postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi: ibi enim postis est, ubi templi aditus est, et valvae. ambulationis postes nemo unquam tenuit in dedicando. simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem
 47 tenuisse dixisti. Quamquam quid ego de dedicatione loquor? aut quid de vestro jure et religione, contra quam proposueram, disputabo? ego vero, si omnia sollemnibus verbis, veteribus et priscis institutis acta esse dicerem: tamen me reipublicae jure defenderem. an, cum tu ejus civis discessu, cujus unius operâ senatus atque omnes boni civitatem esse incolumem toties judicassent, oppressam teterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempublicam teneres: domum ejus, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses: posset recreata respublica sustinere? date huic religioni aditum, Pontifices: jam nullum fortunis communibus exitum reperietis. an, si postem tenuerit pontifex, et ver-

ba ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem civium transfulerit, valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis: si tribunus plebis verbis non minus priscis, et penè sollemnibus bona civis cujuspian consecrarit, non valebit? atque C. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitoque tibicine. quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi et clarissimo viro? certe non fuit. vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. nunquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? sed quid ego caeteros? tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. quod si tum nihil est actum: quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurgis, helluatus tecum simul reipublicae sanguinem, ad coelum tamen extruxit vil-

lam in Tusculano visceribus aerarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, aspicere non licuit? Omitto Gabinium: quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus atque optimus, consecravit? quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea jura constituisti, in praeclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis, recusares, alios everteres? sin ista consecratio legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? an consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa? quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem voluisti? nam si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certe, et, quidquid habes aliud, est Cereri consecratum. sin ille tibi ludus fuit; quid te impurius, qui religiones omnes pollueris, aut ementiendo, aut stuprando? jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. quippe vides, poenam illam a te in alium institutam, in te ipsum esse con-

versam. sed homo omnium scelerum, flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiae, libidines adolescentiae, dedecus et egestatem reliquae vitae, latrocinium consulatûs vidimus: cui ne ista quidem ipsa calamitas injuriâ potuit accidere: id in me infirma? et gravius esse dicis, quod uno adolescente, quàm quod concione tota teste, fecisti? dedicatio magnam, inquit, habet religionem. Nonne vobis⁴⁹ Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem, Pontifices, et vos, Flamines, etiam tu, rex, disce a gentili tuo: quamquam ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, justo, tum omnium religionum perito. quid? in dedicatione nonne et quis dicit, et quid, et quomodo, quaeritur? an tu haec ita confundis, et perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo exemplo? quâ potestate? ubi te isti rei populus Romanus praefecerat? video enim esse legem veterum tribunitiam, quae vetet, injussu plebis aedes, terram, aram

consecrare. neque tum hoc ille Q. Papirius, qui haud legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum, ne domicilia, aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrire videretur, quàm admonere. sed quia consecrabantur aedes, non privatorum domicilia, sed quae sacrae nominantur: consecrabantur agri, non ita ut nostra praedia, si quis vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret: statuebantur arae, quae religionem afferrent, ipso si loco essent consecratae: haec, nisi plebs jussisset, fieri vetuit. quae si tu interpretaris de nostris aedibus atque agris scripta esse: non repugno. sed quae-ro, quae lex lata sit, ut tu aedes meas consecrares: ubi tibi haec potestas data sit: quo jure feceris. neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrum, nec de pontificio, sed de jure publico disputo. Lex Papiria vetat, aedes injus-
su plebis consecrari. sit sane hoc de nostris aedibus, ac non de publicis templis. unum ostende verbum consecrationis in-

ipsa tua lege: si illa lex est, ac non vox sceleris et crudelitatis tuae. quod si tibi tum in illo reipublicae naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis exulibus, et cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia si minus re, at verbis legitimis consecutus. sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum; foedera feriebantur provinciarum, regum appellationes venales erant; servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia ascribebantur novae juventuti; Q. Seio venenum misero parabatur; de Cn. Pompeio, propugnatore, et custode imperii interficiendo consilia inibantur; senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper, ut capta respublica consulum proditione, vi tribunitia teneretur: haec cum tot, tantaque agerentur: non mirum est, praesertim in furore animi et caecitate, multa illum et te fefellisse. at videte, quanta vis sit hujus Papiariae legis in re tali; non qualem tu as-

fers, sceleris plenam et furoris. Q. Mar-
cius, censor, signum Concordiae fecerat,
idque in publico collocarat. hoc signum
C. Cassius censor cum in curiam transtu-
lisset, collegium vestrum consuluit, num
quid esse causae videretur, quin id sig-
num, curiamque Concordiae dedicaret.
51 Quaesio, Pontifices, et hominem cum ho-
mine, et tempus cum tempore, et rem
cum re comparate. ille erat summa mo-
destia, et gravitate censor : hic tribunus
plebis, scelere, et audacia singulari. tem-
pus illud erat tranquillum, et in liberta-
te populi, et gubernatione positum sena-
tus: tuum porro tempus, libertate popu-
li Romani oppressa, senatus auctoritate
deleta. res illa plena iustitiae, sapientiae,
dignitatis. censor enim, penses quem ma-
iores nostri (id quod tu sustulisti) judi-
cium senatus de dignitate esse voluerunt,
Concordiae signum volebat in curia, cu-
riamque ei deae dedicare. praeclara vo-
luntas, atque omni laude digna. prae-
scribere enim se arbitrabatur, ut, sine stu-
diis dissensionis, sententiae dicerentur, si
sedem ipsam ac templum publici consilii,
religione Concordiae devinxisset. tu cum

ferro, cùm metu, cùm edictis, cùm privilegiis, cùm praesentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore et minis, consulum societate, et nefario foedere, servitute oppressam civitatem teneres: libertatis signum posuisti magis ad ludibrium impudentiae, quàm ad simulationem religionis. ille in curia, quae poterat, sine cujusquam incommodo, dedicabat: tu in civis optime de republica meriti cruore, ac penè ossibus, simulacrum non libertatis publicae, sed licentiae, collocasti. atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? si quid deliberares; si quid tibi aut piandum, aut instituendum fuisset religione domestica: tamen instituto caeterorum vetere, ad pontificem detulisses. novum delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto, inchoares: referendum ad sacerdotes publicos non putasti? at, si collegium pontificum adhibendum non videbatur: nemone horum tibi idoneus visus est, qui aetate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsisti, sed pertimuisti dig-

nitatem. An tu auderes quaerere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo; quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam consul ex vestris manibus ac faucibus eripui; quibusnam verbis, aut quo ritu, primum hoc dico, civis domum consecrares; deinde, civis ejus, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctae gentes, testimonium hujus urbis atque imperii conservati dedissent? quid diceres, & nefanda et perniciofa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi praeceatis, postemque teneatis, es tu quidem cum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui sua dignitate personam populi Romani, atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterrituissent: neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriae paricidio, et scelere. quae cum videres, tum te ad tuum affinem non delectum a te, sed relictum a caeteris contulisti. quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriae proditum est ab ipso Hercule;

perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis aerumnis non ita crudelem fuisse, ut in vivi, et jam spirantis caput bustum suis manibus imposeret: qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino poenam hanc maternae temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, nomenque praeberet: aut, si dixit aliquid, verbis haesitantibus postemque tremebunda manu tetigit. certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque perfecit. viderat ille Murenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se a me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis, quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primum hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemque mittenti, non et linguam obtutuisse, et manum obtorpuisse, et mentem debilitatam metu concidisse: praesertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, et gravissimas poenas affinitatis impurissimae sustineret? Sed, ut rever-

tar ad jus publicum dedicandi, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas caeremonias, sed etiam ad populi iussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiae dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Aemilium, pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi cum populus Romanus nominatim praefecisset, atque ejus iussu faceret: non videri ea recte posse dedicari. quid, cum Licinia virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminio, Q. Metello consulibus, aram, et aediculam, et pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sextus Julius praetor retulit? cum P. Scaevola, pontifex maximus, pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Caii filia, injussu populi dedicasset, sacrum non videri. quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit, ex ipso senatus-consulto facile cognoscetis. recita. SENATUS-CONSULTUM. videtisne, praetori urbano negotium datum, ut curaret,

ne id sacrum esset ? et ut, si quae essent incisae, aut inscriptae literae, tollerentur ? ô tempora, ô mores ! tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiae dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt : post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione literarum extare monumentum. tu, procella patriae, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio reipublicae tenebris offusus, demerso populo Romano, everso atque ejecto senatu, dirueris, aedificaris, religione omni violata, reipublicae tamen nomine contaminaris : in civis hujusce aedibus, et in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset, monumentum deletae reipublicae collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine incideris : id sperasti rempublicam diutius, quam, quoad mecum simul expulsa careret his moenibus, esse laturum ? at, si, Pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit : quid me attinet jam

illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis, ac verbis, quibus caeremoniae postulant, dedicasse? Dixi a principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito jure pontificum, dicturum. quae sunt adhuc a me de jure dedicandi disputata, non sunt quaesita ex occulto aliquo genere literarum, sed sumpta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex senatus-consulto, ex lege. illa interiora, jam vestra sunt, quid dici, quid praecipere, quid tangi, quid teneri jus fuerit. quae si omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent: aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, cum ejus dedicationem multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, et constantissima mente Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi praefuisset; tamen, in scelere religio non valeret: ne dum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine fictore, furtim, mente

ac lingua titubante fecisse dicatur : praefertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros saepe mulier, et inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim, et turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua confisteret. Delatum tum est ad vos, Pontifices, et post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste praeposteris verbis, ominibus obscenis, identidem seipse revocando, dubitans, timens, haesitans, omnia aliter ac vos in monumentis habetis, et pronuntiarit, et fecerit, quod quidem minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audaciae quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. etenim, si nemo unquam praedo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, somniis stimulatus, aut religione aliqua, consecraret, non horreret animo, cum divinum numen scelere violatum placare precibus cogeretur : qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiusque urbis praedonem fuisse censetis, cum pro detestatione tot sce-

Ierum unam aram nefarie consecraret ?
 non potuit ullo modo (quanquam et
 insolentia dominatus extulerat animos,
 et erat incredibili armatus audacia) non
 in agendo ruere, ac saepe peccare, prae-
 fertim illo pontifice, et magistro, qui
 cogeretur docere, antequam ipse didi-
 cisset. magna vis est cum in deorum
 immortalium numine, tum vero in ip-
 sa republica. dii immortales suorum
 templorum custodem, ac praesidem sce-
 leratissime pulsum cum viderent, ex su-
 is templis in ejus aedes immigrare no-
 lebant. itaque istius vecordissimi men-
 tem cura, metuque terreabant. res vero
 publica, quanquam erat exterminata me-
 cum, tamen obversabatur ante oculos
 extinctoris sui, et ab istius inflammato at-
 que ignito furore jam tum me, seque re-
 petebat. quare quid est mirum, si iste
 metu, si furore instinctus, scelere prae-
 ceptis, neque institutas caeremonias per-
 sequi, neque verbum ullum solemne po-
 tuit effari? Quae cum ita sint, Ponti-
 fices, revocate jam animos vestros ab hac
 subtili nostra disputatione ad universam
 rempublicam, quam antea cum viris for-

tibus multis, in hac vero causa solis vestris cervicibus sustinetis. vobis universi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi praestantissimi semper in mea causa praefuistis; vobis Italiae magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus; vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe denique sunt boni, omne vobis erga meam dignitatem studium, et iudicium non modo commissum, verum etiam commendatum esse arbitrabuntur. denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritatique perspicuum, divino me numine esse reipublicae redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus, et gratulationis meae ad suorum sacerdotum potestatem, iudiciumque revocasse. hic est enim reditus, Pontifices, haec restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis. quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedesque convellit: ducibusque consulibus, tan-

quam urbe capta, hanc unam domum,
 quasi acerrimi propugnatoris, sibi delenda
 putavit : tamen illi dii penates, ac
 familiares mei, per vos in meam domum
 57 mecum erunt restituti. Quocirca te,
 Capitoline, quem propter beneficia po-
 pulus Romanus Optimum, propter vim
 Maximum nominavit, teque, Juno regi-
 na, et te, custos urbis, Minerva, quae
 semper adjutrix consiliorum meorum,
 testis laborum extitisti, precor ac quae-
 so: vosque, qui maxime me repetistis, at-
 que revocastis, quorum de sedibus haec
 mihi proposita est contentio, patrii pe-
 nates, familiaresque, qui huic urbi et rei-
 publicae praesidetis, vos obtestor, quo-
 rum ego a templis ac delubris pestiferam
 illam et nefariam flammam depuli : te-
 que, Vesta mater, cujus castissimas sacer-
 dotes ab hominum amentia, furore, et
 scelere defendi, cujusque ignem illum
 sempiternum non sum passus aut sangui-
 ne civium restingui, aut cum totius ur-
 bis incendio commisceri: ut, si in illo pe-
 nè fato reipublicae objeci meum caput
 pro vestris caeremoniis, atque templis,
 perditissimorum civium furori, atque fer-

ro: et, si iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quaeretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum caput ea conditione devovi, ut, si et eo ipso tempore, et ante, et in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, praemiis praetermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium laborassem; tum mihi republica aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriae non profuissent; ut perpetuum dolorem, avulsus a meis, sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse, et commissam putabo. nam nunc quidem, Pontifices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus. urbis enim celeberrimae et maximae partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriae contuentur. quem cum mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendumque esse videatis, nolite, quaeso, eum, cujus reditu restitutam rempublicam fore putastis, non solum dignitatis

ornamentis, sed etiam urbis partibus
 58 velle esse privatum. Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio praediorum, non praeda consulum ex meis fortunis crudelissime capta permovet: caduca semper, et mobilia haec esse duxi: non virtutis atque ingenii, sed fortunae et temporum munera: quorum ego non tam facultatem unquam, et copiam expetendam putavi, quàm et in utendo rationem, et in carendo patientiam. etenim ad nostrum usum propemodum jam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostrae memoriae, relinqueamus. domo per scelus ereptâ, per latrocinium occupatâ, per religionis vim sceleratius etiam aedificatâ, quàm eversâ, carere sine maxima ignominia reipublicae, meo dedecore, ac dolore non possum. quapropter si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctae Italiae, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatem-

que tenuistis, gratum et jucundum me-
um reditum intelligitis esse, quaeso, ob-
testorque vos, Pontifices, ut me, quem
auctoritate, studio, sententiis restituif-
tis, nunc, quoniam senatus ita vult, ma-
nibus quoque vestris in sedibus meis col-
locetis.

DE

HARUSPICUM RESPONSIS.

IN SENATU.

ORATIO XXX.

Hesterno die, Patres conscripti, cum me et vestra dignitas, et frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere commovisset, putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudentiam, cum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, et P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus, vendicaret. itaque hominem furem, exultantemque continui, simulac periculum iudicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociamque compressi. attamen ignarus ille qui consules

174 DE HARUSPICUM

essent, exsanguis, atque aestuans, se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis jam atque inanibus minis, et cum illius Pisoniani temporis, Gabinianique terroribus. quem cum egredientem insequi coepissem, cepi equidem fructum maximum, et ex consurrectione omnium vestrum, et ex comitatu publicanorum, sed vecors repente sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit, et simulac Cn. Lentulum consulem aspexit, concidit in curiae penè limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderio Pisonis: cujus ego de effrenato et praecipiti furore quid dicam? haud potest gravioribus a me verbis vulnerari, quam est statim, in facto ipso, a gravissimo viro, P. Servilio, confectus, ac trucidatus. cujus si etiam vim, et gravitatem illam singularem, ac pene divinam assequi possem, tamen non dubito, quin ea tela, quae conjecerit inimicus, quam ea, quae collega patris emisit, leviora, atque hebetiora esse videantur. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, et iracundia longius prope digressum ar-

bitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postulare. nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multo ante meditatum. ego enim, Patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rempublicam cum defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur: primo reliquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnaverunt, praemiisque nefariae factionis funditus unà cum republica oppressum, extinctumque voluerunt: quique suo ductu, et imperio cruento illo, atque funesto, supplicia neque a sociorum moenibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt: excisionem, inflammationem, everisionem, depopulationem, vastitatem eam, sua cum praeda, meis omnibus tectis atque agris intulerunt. cum his furiis, et facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac penè hujus imperii pestibus, bellum mihi in-expiabile dico esse susceptum: neque id

176 DE HARUSPICUM

tamen ipsum tantum, quantum meus, ac meorum, sed tantum, quantum vester, atque omnium bonorum dolor postulavit. In Clodium vero non est hodie meum, majus odium, quam illo die fuit, cum illum, ambrustum religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex incesto stupro, atque ex domo pontificis maximi emissum. tum, inquam, tum vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impendêret procella reipublicae. videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis. non multum mihi sane post ad odium accessit. nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odio dignitatis, odio reipublicae. non me magis violavit, quàm senatum, quàm equites Romanos, quàm omnes bonos, quàm Italiam cunctam. non denique in me sceleratior fuit, quam in ipsos deos immortales. etenim illos eo scelere violavit, quo nemo antea. in me fuit eodem animo, quo etiam ejus fami-

liaris Catilina, si vicisset, fuisset. itaque cum nunquam a me esse accusandum putavi, non plus, quam stipitem illum, qui quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. quid enim hunc persequar; pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum et glande corruptum? qui si sensit, quo sese scelere devin-
 xerit: non dubito, quin sit miserrimus. si autem id non videt: periculum est, ne se stuporis excusatione defendat. accedit etiam, quod, expectatione omnium, fortissimo et clarissimo viro, T. Annio, devota, et constituta ista hostia esse videtur: cui me praeripere desponsam jam, et destinatam laudem, cum ipse ejus opera et dignitatem, et salutem recuperarem, valde est iniquum. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam multis imperatoribus obsessam, oppugnatam; labefactatam, pene captam aliquando, quasi fatali eventu, solus evertit: sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, extinguendam, funditus delendam natus esse videtur, et quasi divino munere donatus reipublicae. solus ille cog-

178. DE HARUSPICUM

novit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia caede intendiisque terreret, non modo vincere, verum etiam vincere oporteret. huic ego et tali, et ita de me, ac de patria merito viro, nunquam mea voluntate praeripiam eum praesertim reum, cujus ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam appetivit. sed si etiam nunc illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, expectatione supplicii jam non diuturna implicatus, feretur tamen haesitans, et in me impetum impeditus facere conabitur: resistam, et aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut hesterno die, cum mihi stanti tacens minaretur, voce tantum attingi legum initium, et judicii. confedit ille: conticuit. diem dixisset, ut fecerat: fecissem, ut ei statim tertius a praetore dies diceretur. atque hoc sic moderetur, et cogitet, si contentus sit iis sceleribus, quae commisit, jam se esse consecratum

Miloni : si quod in me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum, atque legum. atqui paulo ante, Patres conscripti, concionem habuit, quae est ad me tota delata : cujus concionis primum universum argumentum, sententiamque audite. cum riseritis impudentiam hominis, tum a me de tota concione audietis. De religionibus sacris, et caeremoniis est concionatus, Patres conscripti, Clodius. P. inquam, Clodius sacra et religiones negligi, violari, pollui, questus est. non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur. etiam sua concio risit hominem, quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum senatus-consultis, quae sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonae Deae stuprum intulerit, eaque sacra, quae viri oculis, ne imprudentis quidem, aspici fas est, non solum aspectu virili, sed flagitio, stuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. itaque nunc proxima concio ejus expectatur de pudicitia. quid enim interest, utrum ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris et religi-

180 DE HARUSPICUM

onibus conqueratur, an ex sororum cubiculo egressus, pudorem pudicitiamque defendat? responsum haruspicum hoc recens de fremitu in concione recitavit: in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) ‘ loca sacra, ‘et religiosa, profana haberi.’ in ea causa esse dixit domum meam, a religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam. gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod haud scio, an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modo justam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. reperietis enim ex hoc toto prodigio, atque responso, nos de istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, prope jam voce Jovis optimi maximi praemoneri. sed primum expiabo religionem aedium mearum, si id facere vere, ac sine cujusquam dubitatione potero. sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur: non modo patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium, religionique parebo. Sed quae⁶ tandem est in hac urbe tanta domus, ab ista religionis suspicione tam vacua, at-

que pura? quanquam vestrae domus, Patres conscripti, caeterorumque civium, multò maxima ex parte sunt liberae religionē; tamen una mea domus judiciis omnibus liberata, in hac urbe sola est. te enim appello, Lentule, et te, Philippe. ex hoc haruspicum responso decrevit senatus, ut de locis sacris religiosis ad hunc ordinem referretis. potestisne referre de mea domo? quae (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religionē, omnibus judiciis, liberata est. quam primum inimicus ipse in illa tempestate ac nocte reipublicae, cum caetera scelera stylo illo impuro Sex. Clodius conscripisset, ne una quidem attigit litera religionis. deinde eandem domum populus Romanus, cujus est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium aetatum ordinumque suffragiis, eodem jure esse jussit, quo fuisset. postea vos, Patres conscripti, non quòd dubia res esset, sed ut huic furiae, si diutius in hac urbe, quam delere cupe-
 6
 ret, maneret, vox interdiceretur, decrevistis, ut de mearum aedium religionē ad pontificum collegium referretur. quae tanta religio est, qua non in nostris du-

bitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii, ac M. Luculli responso, ac verbo liberemur? de sacris publicis, de ludis maximis, de deorum Penatium, Vestaeque matris caeremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod post Romam conditam, hujus unius casti tutoris religionum scelere violatum est; quod tres pontifices statuissent, id semper populo Romano, semper senatui, semper ipsis diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. at vero meam domum P. Lentulus, consul et pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M'. Glabrio, M. Messala, L. Lentulus, flamen Martialis: P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorum: M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Caesar, flamen Q. Quirinalis: Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimorum ac sapientissimorum civium astante, omni religione una mente omnes liberaverunt. Nego, unquam post sacra con- 7

stituta, quorum eadem est antiquitas, quae ipsius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium iudicasse. quanquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quamplurimos: (ita est enim interpretatio illa pontificum, ut iidem potestatem habeant iudicum. religionis expiatio vel ab uno pontifice perito recte fieri potest: quod idem in iudicio capitis durum atque iniquum est) tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quam unquam de caeremoniis virginum, iudicasse. postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiae principe, P. Lentulo et Q. Metello, consulibus referentibus, statuit, cum omnes pontifices, qui erant hujus ordinis, adessent: cumque alii, qui honoribus populi Romani antecedeabant, multa de collegii iudicio verba fecissent, omnesque iidem scribendo adessent, domum meam, iudicio pontificum, religione liberatam videri. de hoc igitur loco sacro potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc praecipue juris

habet, ut ab ipsis, qui sacris praesunt, sacer non esse judicatus sit? verum referre: quod ex senatus-consulto facere debetis. aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, et eam religione omne liberaastis: aut senatus ipse judicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea judicavit: aut, id quod certe fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiae majores nostri sacra, religionesque, et privatas, et publicas commendarunt. quid ergo hi possunt aliud judicare, ac judicaverunt? multae sunt domus in hac urbe, Patres conscripti, atque haud scio, an penè cunctae jure optimo: sed tamen jure privato, jure hereditario, jure auctoritatis, jure Mancipi, jure nexi. nego esse ullam domum aliam aequè privato jure, atque optima lege, publico verò omni praecipuo, et humano, et divino jure munitam. quae primum aedificatur ex auctoritate senatûs, pecuniâ publicâ: deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot senatus-consultis munita, atque septa est. Primum negotium iisdem magis-

tratribus est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi aedificare liceret, quibus in maximis periculis, universa respublica commendari solet: deinde, cum ille saxis, et ignibus, et ferro vastitatem meis sedibus intulisset: decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quae est in eos, qui universam rempublicam oppugnassent, teneri. vobis vero referentibus, o post hominum memoriam fortissimi, atque optimi consules, decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempublicam esse facturum. nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatus extare consulta, quot de mea domo, quam senatus unam, post hanc urbem constitutam, ex aerario aedificandam, a pontificibus liberandam, a magistratibus defendendam, a iudicibus puniendam putaret. P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus est in villa publica: at mihi in Palatio restituta. illi locus; at mihi etiam parietes, atque tectum. illi, quam ipse privato jure tueretur: mihi, quam publice magistratus omnes defenderent. quae

186 DE HARUSPICUM

quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem, non praedicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. sed, cum sint mihi data a vobis, cum ea attententur ejus linguâ, cujus antea manu eversa vos mihi et liberis meis, manibus vestris, reddidistis; non ego de meis, sed de vestris facis loquor: nec vereor, ne haec mea vestrorum beneficiorum praedicatio, non grata potius, quam arrogans videatur. quanquam, si me tantis laboribus pro communi salute perfunctum efferret aliquando ad gloriam, in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignosceret? vidi enim hesterno die quendam murmurantem: quem aiebant negare ferre me posse, quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cujus essem civitatis, respondi, me, probantibus et vobis, et equitibus Romanis, ejus esse, quae carere me non potuisset. ille, ut opinor, ingemit. quid igitur responderem? quaero ex eo ipso, qui ferre me non potest. me civem esse Romanum? literatè respondissem. tacuisset? desertum negotium potest quisquam vir in rebus magnis cum

invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? at ipse non modo respondet, quid quid potest, cum est laceffitus: sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat; admoneri. Sed, quoniam mea causa expedita est, videamus nunc, quid haruspices dicant. ego enim fateor, me et magnitudine ostenti, et gravitate responsi, et una atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. neque is sum, qui, si cui forte videor plus, quam caeteri, qui aequae, atque ego, sunt occupati, versari in studio literarum, his delecter, aut utar omnino literis, quae nostros animos deterrent, atque avocant a religione. ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum, majores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint: qui statas solemnesque caeremonias, pontificatus rerum bene gerendarum auctoritates, augurio; fatorum veteres praedictiones Apollinis, vatum libris; portentorum ex-

188 DE HARUSPICUM

planationes, Etruscorum disciplina contineri putarunt: quae quidem tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli funesta illa principia, post Syllani, Cinnanique temporis extremum pene discrimen, tum hanc recentem urbis inflammadae, delendique imperii conjurationem, non obscure vobis paulo ante praedixerint. deinde etiam cognovi, multa homines doctissimos sapientissimosque et dixisse, et scripta de deorum immortalium numine reliquisse: quae quanquam divinitus perscripta video, tamen ejusmodi sunt, ut ea majores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. etenim quis est tam vecors, qui aut, cum suspexerit in coelum, deos esse non sentiat, et ea, quae tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet: aut, cum deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium esse natum, et auctum, et retentum? quàm volumus licet, Patres conscripti, ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Poenos, nec artibus Grae-

cōs, nec denique hoc ipso hujus gentis, ac terrae domestico, nativoque sensu, Italos ipsos, ac Latinos; sed pietate ac religione, atque hac una sapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perspeximus, omnes gentes, nationesque superavimus. Quare, ne plura de re minime loquar dubiā, adhibete animos; et mentes vestras, non solum aures, ad haruspicum vocem admove-
 'tus est strepitus cum fremitu.' mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis diis immortalibus, ut hominum fama est, Etruriae datam disciplinam: nos nonne haruspices esse possumus? 'exauditus in
 'agro propinquo, et suburbano, est strepitus quidam reconditus, et horribilis
 'fremitus armorum.' quis est ex gigantibus illis, quos poëtae ferunt bellum diis immortalibus intulisse, tam impius, qui hoc tam novo, tantoque motu, non magnum aliquid deos populo Romano praemonstrare, et praecinere fateatur? de ea re scriptum est, postulationes esse Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis coelestibus. audio, quibus diis violatis

expiatio debeatur: sed, hominum quae ob delicta, quaero. ' ludos minus diligenter factos, pollutosque.' quos ludos? te appello, Lentule: tui sacerdotii sunt tensae, curricula, praecentio, ludi, libationes, epulaeque ludorum publicorum: vosque, Pontifices, ad quos epulones Jovis optimi, maximi, si quid est praetermissum aut commissum, afferunt; quorum de sententia illa eadem renovata, atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minus diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? respondebis et pro te, et pro collegis tuis, et pro pontificum collegio, nihil ejusquam aut negligentia contemptum, aut scelere esse pollutum: omnia sollemnia ac iusta ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum caeremonia esse servata. Quos igitur haruspices ludos minus diligenter factos, pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, atque illa mater dea, te, te, Cn. Lentule, cujus ab avia manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. quod ni tu Megalesia illo die spectare voluisses: haud scio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret. vis enim innu-

merabilis incitata ex omnibus vicis collecta fervorum ab hoc aedili religioso, repente fornicibus, ostiisque omnibus, in scenam, signo dato, immissa irrupit. tuatum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quae in privato quondam tuo proavote, nomen, imperium, vocem, aspectum, impetum tuum stans senatus, equitesque Romani, et omnes boni sequebantur, cum ille fervorum et ludiorum multitudini senatum, populumque Romanum, vinctum ipso confessu, et constrictum spectaculis, atque impeditum turba et angustiis tradidisset. an, si ludius constitit, aut tibi cen repente conticuit, aut puer ille patrimus, et matrimus si terram non tenuit, aut tensam, aut lorum omisit, aut, si aedilis verbo, aut simpulo aberravit, ludi sunt non rite facti, eaque errata expiantur, et mentes deorum immortalium, ludorum instauratione placantur: si ludi ab laetitia ad metum traducti sunt, si non intermissi, sed perempti, atque sublati sunt, si civitati universae scelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, extiterunt dies illi festi penè funesti; dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos es-

se pollutos? ac, si volumus ea, quae de quoque deo nobis tradita sunt, recordari, hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, pene ad caedem et ad funus civitatis converſi ſunt, hanc, inquam, accepimus, agros et nemora cum quodam ſtrepitu, fremituque peragrarẽ. Haec igitur vobis, haec populo Roma-¹²no, et ſclerum indicia oſtendit, et periculorum ſigna patefecit. nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri majores ante templum, in ipſo Matriſ magnae conſpectu, Megalenſibus fieri, celebrarique voluerunt? qui ſunt more, inſtitutiſque maxime caſti, ſolemnes, religioſi: quibus ludis primum ante populi conſeſſum, ſenatui locum P. Africanus iterum ille conſul Major dedit; ut eos ludos haec lues impura pollueret: quò, ſi quis liber, aut ſpectandi, aut etiam religionis cauſa, acceſſerat, manus afferebantur: quò matrona nulla adiit propter vim, conſeſſumque ſervorum. ita ludos eos, quorum religio tanta eſt, ut ex ultimis terris arceſſita in hac urbe conſederit: qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ip-

so et appetita religio externa, et Matris
 magnae nomine suscepta declaretur: hos
 ludos servi fecerunt, servi spectaverunt:
 tota denique, hoc aedile, servorum Mega-
 lesia fuerunt. prò dii immortales! qui ma-
 gis nobiscum loqui possetis, si essetis, ver-
 sareminique nobiscum? ludos esse pollu-
 tos significatis, ac plane dicitis. quid ma-
 gis deformatum, inquinatum, perversum,
 conturbatum dici potest, quàm, omne
 servitium, permissu magistratùs, libera-
 tum, in alteram scenam immissum, alteri
 praepositum, ut alter confessus potestati
 servorum objiceretur, alter servorum to-
 tus esset? si examen apum ludis in sce-
 nam venisset, haruspices acciendos ex E-
 truria putaremus: videmus universi re-
 pente examina tanta servorum immissa
 in populum Romanum, septum atque in-
 clusum, et non commovemur? atque in
 apum fortasse examine, nos ex Etrusco-
 rum scriptis haruspices, ut a servitio ca-
 veremus, monerent. quod igitur ex ali-
 quo disjuncto, diversoque monstro sig-
 nificatum caveremus, id cùm sibi ipsum
 monstrum est, et cùm in eo ipso pericu-
 lum est, ex quo periculum portenditur,

non pertimescemus? istiusmodi Megale-
sia fecit pater tuus? istiusmodi patruus?
is mihi etiam generis sui mentionem fa-
cit, cum Athenionis, aut Spartaci exem-
plo ludos facere maluerit, quàm Caii, aut
Appii Claudiorum? illi cum ludos face-
rent, servos de cavea exire jubebant: tu
in alteram servos immisisti, ex altera li-
beros eiecisti. itaque qui antea voce prae-
conis a liberis semovebantur, tuis ludis
non voce, sed manu liberos a se segrega-
bant. Ne hoc quidem tibi in mentem¹³
veniebat Sibyllino sacerdoti, haec sacra
maiores nostros ex vestris libris expetif-
se? si illi sunt vestri, quos tu impia men-
te conquiris, violatis oculis legis, conta-
minatis manibus attrectas. hac igitur
vate suadente quondam, defessa Italia
Punico bello, atque ab Annibale vexata,
sacra ista maiores nostri ascita ex Phry-
gia Romae collocaverunt: quae vir is ac-
cepit, qui est optimus populi Romani ju-
dicatus, P. Scipio: foemina autem, quae
matronarum castissima putabatur, Quin-
ta Claudia: cujus priscam illam severita-
tem sacrificii mirifice tua soror existima-
tur imitata. nihil te igitur neque maio-

res tui, conjuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est haec tota religio constituta, neque curulis aeditas, quae maxime hanc tueri religionem solet, permovit, quo minus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares? sed quid ego id admiror? qui accepta pecunia Pessinuntem ipsum, sedem, domiciliumque Matris deorum, vastaris, et Brogitaro Gallograeco, impuro homini ac nefario, ejus legati, te tribuno, dividere in aede Castoris tuis operis nummos solebant, totum illum locum, fanumque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris, pulvinariibusque detraxeris? omina illa, quae vetustas, quae Persae, quae Syri, quae reges omnes, qui Europam, Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quae denique nostri majores tam sancta duxerunt, ut, cum refertam urbem atque Italiam sanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis et periculosissimis bellis hujc deae vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, et in illo loco, fanoque persolverent. quod cum

Dejotarus religione sua castissime tuere-
 tur, quem unum habemus in orbe terra-
 rum fidelissimum huic imperio, atque a-
 mantissimum nostri nominis: Brogitaro,
 ut ante dixi, addictum pecuniâ tradidif-
 ti. atque hunc tamen Dejotarum saepe
 a senatu regali nomine dignum existima-
 tum, clarissimorum imperatorum testi-
 moniis ornatum, tu etiam regem appella-
 ri cum Brogitaro jubes. sed alter est rex,
 iudicio senatûs, per nos; pecuniâ Brogi-
 tarus, per te appellatus: alterum putabo
 regem, si habuerit unde tibi solvat, quod
 ei per syngrapham credidisti. nam cum
 multa regia sunt in Dejotaro, tum illa
 maxime, quod tibi nummum nullum
 dedit; quod eam partem legis tuae, quae
 congruebat cum iudicio senatûs, ut ipse
 rex esset, non repudiavit: quod Pessi-
 nuntem per scelus a te violatum, et sa-
 cerdote, sacrisque spoliatum, recupera-
 vit, ut in pristina religione servaret: quod
 caeremonias, ab omni vetustate acceptas,
 a Brogitaro pollui non sinit, mavultque
 generum munere tuo, quàm illud fanum
 antiquitate religionis carere. sed, ut ad
 haec haruspicum responsa redeam, ex

quibus est primum de ludis: quis est, qui id non totum in istius ludos praedictum, et responsum esse fateatur? sequitur de locis sacris, religiosis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pontificum tuam. ac mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata est. at in iis aedibus, quas tu, Q. Seio, equite Romano, viro optimo, per te apertissime interfecto, tenes, sacellum dico fuisse, et aras. tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo, ac docebo. agatur modo haec res: quod ex eo senatus-consulto, quod nuper est factum, referri ad vos necesse est: habeo, quae de locis religiosis velim dicere. cum de domo tua dixero: in qua tamen ita est inaedificatum sacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum: tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Teluris aperire. nuper id patuisse dicunt, et ego recordor. nunc sanctissimam partem ac sedem maximae religionis privato dicunt vestibulo contineri. multa me

198 DE HARUSPICUM

movent : quod aedes Telluris est curationis meae : quod is, qui illud armamentarium sustulit, meam domum pontificum judicio liberatam, secundum fratrem suum judicatam esse dicebat. movet me etiam in hac caritate annonae, sterilitate agrorum, inopiâ frugum, religio Telluris, et eo magis, quod eodem ostento Telluri postulatio deberi dicitur. vetera fortasse loquimur : quanquam hoc si minus civili jure perscriptum est, lege tamen naturae, communi jure gentium sancitum est, ut nihil mortales a diis immortalibus usu capere possint. Verum¹⁵ tamen antiqua negligimus : etiamne ea negligemus, quae fiunt cum maximè ? quae videmus ? L. Pisonem quis nescit, his ipsis temporibus, maximum et sanctissimum Dianae sacellum in Coeliculo sustulisse ? adsunt vicini ejus loci : multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilia illo ipso in sacello, statuto loco, anniversaria factitarint. et conquirimus, dii immortales quae loca desiderent, quid significant, de quo loquantur ? a Sex. Serrano sanctissima sacella suffossa, incensa, inaedificata, oppressa, summa de-

nique turpitudine esse foedata nescimus?
 tu meam domum religiosam facere potur-
 isti? ecqua mente? quam amiseras. qua
 manu? qua disturbaras. qua voce? qua
 incendi iusseras. qua lege? quam ne in
 illa quidem impunitate tua scripseras.
 quo pulvinari? quod stupraras. quo si-
 mulacro? quod ereptum ex meretricis se-
 pulcro in imperatoris monumento collo-
 caras. quid habet mea domus religiosa,
 nisi quod impuri et sacrilegi parietem
 tangit? itaque, ne quis meorum impru-
 dens introspicere possit tuam domum, ac
 te sacra illa tua facientem videre, tollam
 altius tectum: non ut ego te despiciam,
 sed ne tu aspicias urbem eam, quam de-
 16 lere voluisti. Sed jam haruspicum reli-
 qua responsa videamus. 'oratores, con-
 tra jus fasque interfectos.' quid est
 hoc? de Alexandrinis esse video sermo-
 nem: quem ego non refuto. sic enim sen-
 tio, jus legatorum cum hominum praesi-
 dio munitum sit, tum etiam divino jure
 esse vallatum, sed quaero ab illo, qui om-
 nes judices tribunus et carcere in forum
 effudit, cujus arbitrio sicae omnes nunc,
 atque omnia venena tractantur, qui cum

Hermacho Chio syngraphas fecit : ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum a civitate libera missum, sic percussus ? quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum diis immortalibus esse visum, certo scio. nec confero nunc in te unum omnia. spes major esset salutis, si, praeter te, nemo esset impurus. plures sunt. hoc et tu tibi confidis magis, et nos prope jure diffidimus. quis Platonem ex Orestide, quae pars Macedoniae libera hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (ut se ipse appellavit) imperatorem venisse nescit ? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, et medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero foedissime et crudelissime venas incideret. secures suas cruentari scelerare noluit : nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur ? Sed reci- 17

temus, quid sequatur. 'fidem, et iusjurandum neglectum.' hoc quid sit, per se ipsum non facile interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto perjurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi a senatu praesidium postulassent. quare autem de his dici suspicer, haec causa est, quod sic statuo, et illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne perjurium, et te ipsum tamen in perjurii poenam ab iis, quibuscum conjurasti, non vocari. et video, in haruspicum responsis haec esse subiecta, 'sacrificia vetusta, occultaque; minus diligenter facta, pollutaque.' haruspices haec loquuntur, an patrii, penatesque dii? multi enim sunt, credo, in quos hujus maleficii suspicio cadat. quis praeter hunc unum? obscure dicitur, quae sacra polluta sint? quid planius, quid gravius, quid religiosius dici potest? 'vetusta, occultaque.' nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac disertum, saepius, cum te accusaret, usurpasse, quam haec, quae nunc ex Etruscis libris in te conversa, atque interpretata dicuntur. etenim quod sacrificium tam

vetustum est, quam hoc, quod a regibus
 aequale huic urbi accepimus? quod au-
 tem tam occultum, quam id, quod non
 solum curiosos oculos excludit, sed eti-
 am errantes? quo non modo improbitas,
 sed ne imprudentia quidem possit intrare?
 quod quidem sacrificium nemo ante P.
 Clodium omni memoria violavit, nemo
 unquam adiit, nemo neglexit, nemo vir
 aspicere non horruit? quod fit per virgi-
 nes Vestales, fit pro populo Romano, fit
 in ea domo, quae est in imperio, fit in-
 credibili caerementia; fit ei deae, cujus ne
 nomen quidem viros scire fas est: quam
 iste idcirco Bonam dicit, quod in tanto
 sibi scelere ignoverit. Non ignovit, ¹⁸
 mihi crede, non: nisi forte tibi ignotum
 putas, quod te iudices emisserunt excus-
 sum, et exhaustum: suo iudicio absolu-
 tum, omnium condemnatum: aut quod
 oculos, ut opinio illius religionis est, non
 perdidisti. quis enim ante te sacra illa
 vir sciens viderat, ut quisquam poenam,
 quae sequeretur illud scelus, scire posset?
 an tibi luminis obesset caecitas, plus
 quam libidinis? ne id quidem sentis, con-
 niventes illos oculos abavi tui magis op-

tandos fuisse, quam hos flagrantis fororis? tibi vero, si diligenter attenderis, intelliges hominum poenas deesse adhuc, non deorum. homines te in re foedissima defenderunt: homines turpissimum, nocentissimumque laudarunt: homines prope confitentem iudicio liberaverunt: hominibus injuria tui stupri, illata in ipsos, dolori non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi; ac maiora non esse quaerenda. a diis quidem immortalibus quae potest homini major esse poena furore, atque dementia? nisi forte in tragœdiis, quos vulnere, ac dolore corporis cruciari vides, et consumi, graviore deorum immortalium irae subire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. non sunt illi ejulatus et gemitus Philoctetæ tam miseri, (quanquam sunt acerbi) quam illa exultatio Athamantis, et quam somnium matricidarum. tu, cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faeces in vicinorum tecta jastas, cum aedra

sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra, ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis, cum, quod in eas cubile, non sentis, cum baccharis, cum furis, tum das eas poenas, quae solae sunt hominum sceleri a diis immortalibus constitutae. nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima saepe de causa conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur. quare miserior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quam si omnino oculos non haberes. Sed, quoniam de ¹⁹ iis omnibus, quae haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum; videamus, quid iidem haruspices a diis jam immortalibus dicant moneri. monent: ‘ ne per
 ‘ optimatum discordiam, dissensionem-
 ‘ que, patribus, principibusque caedes,
 ‘ periculaque creentur, auxilioque dimi-
 ‘ nuti deficiantur: quare ad unum impe-
 ‘ rium provinciae redeant, exercitusque
 ‘ pulsus, diminutioque accedat.’ haruspicum verba sunt haec omnia: nihil addo de meo. quis igitur hanc optimatum discordiam molitur? idem iste: nec ulla

vi ingenii, aut consilii sui, sed quodam errore nostro; quem quidem ille, quod obscurus non erat, facile perspexit. hoc enim etiam turpius afflicatur respublica, quod ne ab eo quidem vexatur, ut, tanquam fortis in pugna vir, acceptis a forti adversario vulneribus adversis, cadere videatur. Tib. Gracchus convellit statum civitatis. qua gravitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil ut a patris, avi que Africani praestabili insignique virtute, praeterquam quod a senatu desciverat, deflexisset. secutus est C. Gracchus. quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem, voluntatemque esse conversa. ipse L. Saturninus ita fuit efrenatus, et penè demens, ut auctor esset egregius, et ad animos imperitorum excitandos, inflammandosque perfectus. nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitās fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene sentirent, perficere dicendo. cum his conflictari, et pro salute patriae

quotidie dimicare, erat omnino illis, qui
 tum rempublicam gubernabant, molef-
 tum: sed habebat ea molestia quandam
 tamen dignitatem. Hic vero, de quo ²⁰
 ego ipse tam multa nunc dico, prò dii
 immortales! quid est? quid valet? quid
 affert, ut tanta civitas, si cadet, (quod
 dii omen obruant!) a viro tamen consec-
 ta videatur? qui post patris mortem, pri-
 mam illam aetatulam suam ad scurrarum
 locupletium libidines detulit: quorum
 intemperantia expleta, in domesticis est
 germanitatis stupris volutatus: deinde
 jam robustus, provincias se, ac rei mili-
 tati dedit, atque ibi piratarum contume-
 lias perpeffus, etiam Cilicum libidines,
 Barbarorumque satiavit: post, exercitu L.
 Luculli sollicitato per nefandum scelus,
 fugit illinc, Romaeque, recenti adventu
 suo, cum propinquis suis decidit, ne re-
 os faceret: a Catilina pecuniam accepit,
 ut turpissime praevaricaretur. inde cum
 Murena se in Galliam contulit: in qua
 provincia mortuorum testamenta con-
 scripsit, pupillos necavit, nefarias cum
 multis scelerum factiones, societatesque
 conflavit. unde ut rediit, quaestum illum

maxime foecundum, uberemque, campellrem, totum ad se ita redegit, ut homo popularis fraudaret improbissime populum, idemque vir clemens divisores omnium tribuum domi ipse suae crudelissima morte mactaret. exorta est illa, reipublicae, sacris, religionibus, auctoritati vestrae, judiciis publicis funesta quaestura: in qua idem iste Deos, hominesque, pudorem, pudicitiam, senatûs auctoritatem, jus, fas, leges, judicia, violavit. atque hic ei gradus (ô misera tempora, stultasque nostras discordias!) P. Clodio gradus ad rempublicam, hic primus est aditus ad popularem jactationem, atque ascensus. nam Tib. Graccho invidia Numantini foederis, cui feriendo, quaestor C. Mancini consulis cum esset, interfuerat, et in eo foedere improbando senatûs severitas dolori, et timori fuit: istaque res illum, fortem et clarum virum, a gravitate patrum desciscere coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis poenas excitavit. Saturninum, quod in annonae caritate quaestorem a sua fru-

mentaria procuratione senatus amovit, eique rei M. Scaurum praefecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, Caioque Julio, consulatum contra leges petenti, resistantem, longius, quam voluit, popularis aura provexit. Fuit in his omnibus causa, etsi non iusta, (nulla enim potest cuiquam male de republica merendi iusta esse causa) gravis tamen, et cum aliquo animi, et virili dolore conjuncta. P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis, purpureisque fasciis, a strophio, a psaltrio, a flagitio, a stupro, est factus repente popularis. nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent: nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Romanus, respublica cive tali careret. hanc ob amenitiam in discordiis nostris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, a diis immortalibus admonemur, arreptus est unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri non liceret. quod anno ante frater Metellus, et concors etiam tum senatus principi Cn. Pompeio, sententiam dicenti,

excluserat, acerrimeque una voce ac mente restiterat: id post dissidium optimatum, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est, ut, quod frater consul ne fieret, obstiterat: quod affinis et sodalis, clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, excluserat: id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat: et eo fecisse auctore se diceret, cuius auctoritatis neminem posset poenitere. injecta est fax foeda ac luctuosa reipublicae, petita est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum ordinum, consensus bonorum omnium, totus denique civitatis status. haec enim certe petebantur, cum in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur. excepi, et pro patria solus exarsi: sic tamen, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum
 22 pro vobis, et fumantem videretis. Non sedabantur discordiae: sed etiam crescebat in eos odium, a quibus nos defendi putabamur. ecce, iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagi-

gitantes vos, non auctoritate sua solum, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restitoti sumus. sit discordiarum finis aliquando: a diuturnis dissensionibus conquiescamus. non finit eadem ista labes: eas habet conciones, ea miscet, ac turbat, ut se modò his, modò vendat illis: nec tamen ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet; sed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. atque ego hunc non miror: quid enim faciat aliud? illos homines sapientissimos, gravissimosque miror: primum, quod quemquam clarum hominem, atque optime de republica saepe meritum, impurissimi voce hominis violari facile patiuntur: deinde, quod existimant, perditum hominis profligatique maledictis posse, id quod minime conducit ipsis, cujusquam gloriam, dignitatemque violari: postremo, quod non sentiunt id, quod tamen mihi jam suspicari videntur, illius furentes ac violentos impetus in se ipsos posse converti. atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, et quibusdam haerentia tela in republica, quae quamdiu haerebant in uno me,

graviter equidem, sed aliquanto levius ferebam. an iste, nisi primo se dedisset iis, quorum animos a vestra auctoritate sejunctos esse arbitrabatur; nisi eos in coelum suis laudibus praeclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Caesaris, in quo fallebat, sed eum nemo redarguebat, nisi eum, inquam, exercitum signis infectis in curiam se immissurum minitaretur; nisi Cn. Pompeio adjutore, M. Crasso auctore, quae faciebat, facere clamaret: nisi consules causam conjunxisse secum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret; tam crudelis mei, tam sceleratus reipublicae vexator esse potuisset? Idem, posteaquam respirare vos a metu caedis, emergere auctoritatem vestram è fluctibus illis servitutis, reviviscere memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se coepit subito fallacissime venditare. tum, leges Julias contra auspicia latas, et hîc, et in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quae totum ejus tribunatum continebat; quam caecus amentia non videbat. producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quarebat ex eo, C. Caesare leges feren-

te, de coelo semperne servasset? semper se ille servasse dicebat. augures interrogabat, quae ita lata essent, rectene lata essent? illi vitio lata esse dicebant. ferebant in oculis hominem quidam boni viri, et de me optime meriti: sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. longius processit: in ipsum Cn. Pompeium, auctorem, ut praedicare est solitus, consiliorum suorum, invehi coepit. inibat gratiam a nonnullis. tum vero est ratus se posse, quoniam togatum domestici belli extinctorem nefario scelere foedasset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiumque victorem affligere. tum est illa in templo Castoris scelerata, et penè deletrix hujus imperii sica deprehensa. tum ille, cui nulla hostium diutius urbs unquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium objecta tela, semper vi et virtute perfregit, obsessus est ipse domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meae, consilio et facto suo liberavit. nam, si Cn. Pompeio, viro uni omnium fortissimo, quicunque nati sunt, miserum magis fuit, quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lu-

cem non aspicere, carere publico, minas ejus perferre, cum in concionibus diceret, velle se in Carinis aedificare alteram porticum, quae Palatio responderet; certe mihi exire domo mea, ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicae gloriosum. Videtis igitur, hominem per seipsum jam pridem afflictum, ac jacentem, perniciosi optimatum discordiis excitari: cujus initia furoris, dissensionibus eorum, qui tum a vobis se juncti videbantur, sustentata sunt. reliqua jam praecipitantis tribunatus, etiam post tribunatum, obtrectatores eorum, atque adversarii defenderunt: ne a republica reipublicae pestis removeretur, restiterunt: etiam, ne causam diceret: etiam, ne privatus esset. etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam, ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompeio. detrahat ille vituperando? velim, sic hoc vir summus, atque optime de mea salute meritus, accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certe, quod sentio. mihi, medius fi-

dius, tum de illius amplissima dignitate detrahere, cum maximis laudibus efferebat, videbatur. utrum tandem C. Marius splendidior, cum eum C. Glancia laudabat, an cum eundem iratus postea vituperabat? an ille demens, et jampridem ad poenam exitiumque praeceps, foedior atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quam in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor: in qua Pompeium ornat, an potius deformat? certe laudat, et unum esse in hac civitate dignum hujus imperii gloriâ dicit: et significat, se illi amicissimum esse, et reconciliationem esse gratiae factam. quod ego quanquam, quid sit, nescio: tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad ejus laudem minuendam facere potuisset? videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot tantisque sceleribus

connivebant, et nonnunquam ejus indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequiebantur, quàm se cito inverterit. nunc enim jam laudat illum: in eos invehitur, quibus se antea venditabat. quid existimatis, eum, si relictus ei gratiae patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiae irrepat?

25 Quas ego alias optimatum discordias a diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus ejus, aut de consiliariis designatur. habent Etrusci libri certa nomina, quae in id genus civium cadere possunt. 'deteriores, repulsi,' quod jam audietis, hos appellant, quorum et mentes, et res sunt perditae, longeque a communi salute disjunctae. quare, cum dii immortales monent de optimatum discordiis: de clarissimorum, et optime meritorum civium dissensione praedicunt. cum principibus periculum, caedemque portendunt: in tuto collocant Clodium, qui tantum abest a principibus, quantum a puris, quantum a religiosis. vobis, ô clarissimi, atque optimi cives, et vestrae salutis consulendum, et

prospiciendum vident. caedes principum ostenditur : id, quod interitum optimatum sequi necesse est, adjungitur. etiam, ne in unius imperium res recidat, admonemur. ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu, conjecturaque raperemur. neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros et potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus et fortissimus, L. Sylla. horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. cum Octavio collega Cinna dissensit. utrisque horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. idem iterum Sylla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quam rempublicam recuperavit. inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, et inustum animis hominum amplissimorum : dissident principes : captatur occasio. qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen, ac tempus expectant. qui sine controversia plus possunt, hi fortas-

se nonnunquam consilia, ac sententias
 inimicorum suorum extimescunt. tolla-
 tur haec e civitate discordia. jam om-
 nes isti, qui portenduntur metus, extin-
 guentur: jam ista serpens, quae tum hic
 delitescit, tum se emergit, et fertur illuc,
 26 compressa atque illisa morietur. Mo-
 nent enim iidem, ne occultis consiliis res-
 publica laedatur. quae sunt occultiora,
 quam ejus, qui in concione ausus est di-
 cere, justitium edici oportere, jurisdic-
 tionem intermitteri, claudi aerarium, ju-
 dicia tolli? nisi forte existimatis, hanc
 tantam colluvionem illi, tantamque e-
 versionem civitatis, in mentem subito in
 Rostris nec cogitanti venire potuisse. est
 quidem ille plenus vini, stupri, somni,
 plenusque inconsideratissimae ac demen-
 tissimae temeritatis. veruntamen noctur-
 nis vigiliis, etiam, coitione hominum,
 justitium illud conceptum, ac meditatum
 est. mementote, Patres conscripti, ver-
 bo illo nefario tentatas aures vestras, et
 perniciosam viam, audiendi consuetudi-
 ne, esse munitam. sequitur illud, 'ne
 'deterioribus, repulsisque honos augea-
 'tur.' repulsos videamus: nam deteri-

218 DE HARUSPICUM

ores qui sint, post docebo. sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem vitio civitatis, non suo, non sunt affecuti. nam id quidem multis saepe optimis civibus, atque honestissimis viris, accidit. repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt. hi ne honore augeantur, monemur. debet esse gratum, quod praedicunt: sed tamen huic malo populus Romanus ipse, nullo haruspicum admonitu, sua sponte prospexit. deteriores cavete: quorum quidem magna est natio: sed tamen eorum omnium hic dux est, atque princeps. etenim, si unum hominem deterrimum poeta praestanti aliquis ingenio, fictis, conquisitisque vitiis deformatum, vellet inducere, nullum profecto dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset; multaque in eo penitus defixa, atque haerentia praeteriret.

27 Parentibus, et diis immortalibus, et patriae nos primum natura conciliat. eodem enim tempore et suscipimur in lucem, et hoc coelesti spiritu augemur, et certam in sedem civitatis, ac libertatis ascribimur. iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit. deorum ignes, sollemnes mensas, abditos ac penetrales focos, occulta et maribus non invisa solum, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere pervertit: idemque earum templum inflammavit dearum, quarum ope etiam alii incendiis subvenitur. quid de patria loquar? qui primum eum civem vi, ferro, periculo, urbe, omnibus patriae praesidiis depulit, quem vos patriae conservatorem esse saepissime judicaveratis: deinde everso senatûs, ut ego semper dixi, comite; duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis mentisque publicae, vi, caede, incendiisque pervertit: fustulit duas leges, Aeliam et Fusiam, maxime reipublicae salutare: censuram extinxit: intercessionem removit: auspicia delevit: consules, sceleris sui socios, aerario, provinciis, exercitu armavit:

reges, qui erant, vendidit: qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit: inimicorum domos disturbavit: vestris monumentis nomen suum inscripsit. infinita sunt scelera, quae ab illo in patriam sunt edita. quid, quae in singulos cives, quos necavit? socios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit? quid vero? ea, quanta sunt, quae in ipsum se scelera; quae in suos edidit? quis minus unquam pepercit hostium castris, quàm ille omnibus corporis sui partibus? quae navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quàm istius aetas fuit? quis unquam nepos tam libere est cum scortis, quam hic cum sororibus, volutatus? quam denique tam immanem Charibdim poëtae fingendo exprimere potuerunt, quae tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Byzantium, Bregitarorumque praedas exforbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quam, quibus istum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis Rostra ipsa mandentem? quare, id quod extremum est

in haruspicum responsis, 'providete, ne
 'reipublicae status commutetur.' ete-
 nim vix haec, si undique fulciamus, jam
 labefacta, vix, inquam, innixa in omni-
 28 um nostrum humeris cohaerebunt. Fuit
 quondam ita firma haec civitas, et valens,
 ut negligentiam senatus, vel etiam inju-
 rias civium ferre possit. jam non potest.
 aerarium nullum est: vectigalibus non
 fruuntur, qui redemerunt: auctoritas
 principum cecidit: consensus ordinum
 est divulsus: judicia perierunt: suffragia
 descripta tenentur a paucis: bonorum a-
 nimus ad nutum nostri ordinis expeditus
 jam non erit: civem, qui se pro patriae
 salute opponat invidiae, frustra posthac
 requiretis. quare hunc statum, qui nunc
 est, qualiscunque est, nulla alia re, nisi
 concordia, retinere possumus. nam, ut
 meliore simus loco, ne optandum qui-
 dem est, illo impunito: deteriore autem
 statu ut simus, unus est inferior gradus,
 aut interitus, aut servitutis. quo ne tru-
 damur, dii immortales nos admonent,
 quoniam jampridem humana consilia ce-
 ciderunt. atque ego hanc orationem, Pa-
 tres conscripti, tam tristem, tam gravem

non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam, et has partes, honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, et possem sustinere. sed tamen facile tacentibus caeteris, reticuissem : sed haec oratio omnis fuit non auctoritatis meae, sed publicae religionis. mea fuerunt verba fortasse plura : sententiae quidem omnes haruspicum : ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est. quod si caetera magis pervulgata nos saepe, et leviora moverunt: vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permovebit ? nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis saepe videtis fieri, ut deus aliquis delapsus e coelo, coetus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. cogitate genus fonitûs ejus, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quòd eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentiae nuntia-
tur terrae motus horribilis, cum quibusdam multis, metuendisque rebus. haec eadem profecto, quae futura prospici-

RESPONSIS. 127

mus, impendentia pertimescetis. etenim
haec deorum immortalium vox, haec pe-
nè oratio judicanda est, cum ipse mun-
dus, cum aër, atque terrae, motu quo-
dam novo contremiscunt, et inusitato a-
liquid sono, incredibilique praedicunt.
in quo constituendae nobis quidem sunt
procuratìones, et obsecratìo, quemad-
modum monemur. sed faciles sunt pre-
ces apud eos, qui ultro nobis viam salutis
ostendunt: nostrae nobis sunt inter nos-
irae, discordiaeque placandae.

PRO

CN. PLANCIO.

ORATIO XXXI.

CUM propter egregiam et singularem Cn. Plancii, Judices, in mea salute custodienda fidem, tam multos et bonos viros ejus honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quòd, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. cum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accusationi esse fautores, eandemque rem adversariam esse in judicio Cn. Plancio, quae in petitione fuisset adjutrix; dolebam, Judices, et acerbè ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem atque vitam sua benevolentia, praesidio, custodiaque texisset. nunc au-

tem vester, Judices, conspectus, et confessus iste reficit, et recreat mentem meam, cum intueor et contemplor unumquemque vestrum. video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit: cuius non extet in me summum meritum; cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meae salutis apud eos obsit, qui me ipsum maxime salvum videre voluerunt: saepiusque, Judices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum et dignitatis, et salutis meae, reum sibi hunc potissimum delegisse, quàm metuendum, ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur. quamquam mihi non sumo tantum, Judices, neque arrogo, ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecutorum putem. nisi ejus integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero: nihil de poena recusabo. sin omnia praestitero, quae sunt a bonis viris expetenda: petam a vobis, Judices, ut, cujus misericordia salus mea custodi-

ta sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. equidem ad reliquos labores, quos in hac causa majores suscipio, quam in caeteris, etiam hanc molestiam assumo, quod mihi non solum pro Cn. Plancio dicendum est, cujus ego salutem non secus ac meam tueri debeo: sed etiam pro me ipso, de quo accusatores plura penè, quam de re, reoque dixerunt. Quancquam, Iudices, si quid est in me ipso ita reprehensum, ut id ab hoc sejunctum sit, non me id magnopere conturbet. non enim timeo, ne, quia per raro grati homines reperiantur, idcirco, cum me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminofum esse possit. quae vero ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent, quam a me ipso praedicarentur: aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere: haec mihi sunt tractanda, Iudices, et modice, ne quid ipse offendam; et tum denique, cum respondero criminibus, ne non tam innocentia reus sua, quam recordatione meorum temporum, defensus esse videatur. sed mihi in causa

facili, atque explicata, perdifficilis, Judices, et lubrica defensionis ratio proponitur. nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen id ipsum esset in tanto usu nostro, tantaque amicitia molestum. vetus enim est lex illa justae, veraeque amicitiae, quae mihi cum illo jam diu est, ut idem amici semper velint. neque est ullum certius amicitiae vinculum, quam consensus, et societas consiliorum, et voluntatum. mihi autem non modo id est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multo illud magis, quod in ea causa contradicendum est, in qua quaedam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio. quaerit enim Laterensis, atque hoc uno maxime urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. ita, si cedo illius ornamentis, quae multa et magna sunt, non solum hujus dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est. sin hunc illi antepono: contumeliosa habenda est oratio, et dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum. ita aut amicissimi hominis

existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar, aut optime de me meriti salus deferenda est. Sed ego, Laterensis, caecum me, et praecipitem ferri confitear in causa, si te aut a Plancio, aut ab ullo, dignitate potuisse superari dixerò. itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, et veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. quid? tu non dignitatis iudicem putas esse populum? fortasse nonnunquam est. utinam vero semper esset! sed est perrarò: et si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat: his levioribus comitiis, diligentia et gratia petitorum honos paritur; non iis ornamentis, quae esse in te videmus. nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, qui aut invidet, aut favet. quanquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuae, quin id tibi sit commune cum Plancio. sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum disputo de jure populi, qui et potest, et solet nonnunquam dignos praeterire: nec, si a populo praeteritus est,

quem non oportuit, a iudicibus condemnandus est, qui praeteritus non est. nam si ita esset: quod patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id haberent iudices; vel quod multo etiam minus est ferendum. tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur a vobis, ut ejus exilio, qui creatus sit, iudicium populi Romani reprehendatis. itaque quanquam, qua nolui, janua sim ingressus in causam, sperare videor tantum abfuturam esse orationem meam a minima suspicione offensionis tuae, te ut potius objurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere.

⁴re. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod aedilis non sis factus, fractos esse, et abjectos, et repudiatos putas? vide tandem, Laterensis, quantum a te dissentiam. si, medius fidius, decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, iusti, graves, qui te indignum aedilitate ju-

dicavissent, gravius de te judicatum putarem, quàm est hoc, quod tu metuis, ne a populo judicatum esse videatur. non enim comitiis judicat semper populus, sed movetur plerumque gratiâ: cedit precibus: facit eos, a quibus est maxime ambitus. denique, si judicat, non delectu aliquo, aut sapientiâ ducitur ad judicandum, sed impetu nonnunquam, et quadam etiam temeritate. non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea, quae populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. quare cùm te aedilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas. at fueris dignior, quàm Plancius: de quo ipso ita tecum contendam paulo post, ut conservem dignitatem tuam: sed, ut fueris dignior, non competitor, a quo es victus, sed populus, a quo es praeteritus, in culpa est. in quo primum illud debes putare, comitiis, praesertim aedilitiis, studium esse populi, non iudicium: eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos, qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant, considerare saepius, quàm quid

cuique a republica videatur deberi. fin autem mavis esse iudicium : non tibi id rescindendum est, sed ferendum. male iudicavit populus. at iudicavit. non debuit. at potuit. non fero. at multi clarissimi et sapientissimi cives tulerunt. est enim haec conditio liberorum populorum, praecipueque hujus principis populi, et omnium gentium domini, ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum est autem, qui in hac tempestate populi jactemur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere paratas, placare turbatas : honores si magni non putemus, non servire populo: sin eos expetamus, non defatigari supplicando. Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potius, quam meâ, disputem. qui si tecum congregiatur, et si una voce loqui possit, haec dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui : sed, cum essetis aequae boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui a me contenderat, quam ad eum, qui mihi non nimis submisit supplicat. respondebis, credo, te splentore

et vetustate familiae fretum, non valde ambiendum putasse. at vero te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit: semper se dicet rogari, semper sibi supplicari voluisse. M. Scium, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate iudicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, praetulisse: praeposuisse se Q. Catullo, summa in familia nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico C. Seranum non stultissimum hominem (fuit enim et animi satis magni, et consilii) sed C. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta, ac sordida. desiderarunt te, inquit, oculi mei, cum tu esses Cyrenis. me enim, quam socios, tua frui virtute malebam: et, quo plus intererat, eo plus aberas a me. certe non videbam. deinde sitientem me virtutis tuae deseruisti, ac dereliquisti, coeperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quae istam eloquentiam et virtutem requirebant: quam petitionem cum reliquisses, si hoc judicasti, tanta in tempestate te gubernam-

te non posse; de virtute tua dubitavi: si nolle; de voluntate. sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reservasti; ego quoque, inquam, et respublica ad ea te tempora revocavi, ad quae tu te ipse servaras. pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnae utilitati esse possis. aediles quicumque erunt, idem mihi, quod ostenderas: aut, si, quod mea minus interest, id te magis forte delectat, reddam tibi istam aedilitatem, etiam negligenter petenti. sed amplissimos honores, ut pro dignitate tua consequare, condiscas censeo mihi paulo diligentius supplicare.

⁶ Haec populi oratio est: mea vero, Laterensis, haec: Quare victus sis, non debere iudicem quaerere, modo ne largitione sis victus. nam, si, quotiescunque praeteritus erit is, qui non debuerit praeteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari: nihil jam est, quod populo supplicetur: nihil, quod diribitio, nihil, quod supplicatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum expectetur: simul ut qui sint professi, video quid dicam. hic familiâ consulari est, ille praetoriâ: reliquos video esse ex equestri loco: sunt

omnes sine macula, sunt aequae boni viri, atque integri: sed fervari necesse est gradum. cedat consulari generi praetorium, nec contendat cum praetorio equester locus. sublata sunt studia, extinctae suffragationes, nullae contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla expectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, praeter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. sin hoc per saepe accidit, ut et factos aliquos, et non factos esse miremur: si campus, atque illae undae comitiorum, ut mare profundum et immensum, sic effervescunt quodam quasi aestu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum, et motu temeritatis, modum aliquem, et consilium, et rationem requiramus? quare noli me ad contentionem vestram revocare, Laterensis. etenim, si populo grata est tabella, quae frontes aperit hominum, mentes tegit; datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant; promittant autem, quod rogentur: cur tu in iudicio exprimis, quod non fit in campo? hic, quàm ille, digni-

or, perquam grave est dictu. quomodo igitur est aequum? sic, credo, quod agitur, quod satis est iudici; hic factus est. cur iste potius, quam ego? vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impune tamen deberem dicere: non recte. nam quid assequerer, si illa extrema defensione uterer, populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset? Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, et doceo, Cn. Plancium non obrepisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus ortis hoc nostro equestri loco? possumne eripere orationi tuae contentionem vestrum, quae tractari sine contumelia non potest, et te ad causam aliquando, crimenque deducere? si, quod equitis Romani filius est, inferior esse debuit, omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. nihil dico amplius. hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascere, qui longissime a te abfuit. equidem, si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cum ego ad Fabium fornicem impellor: sed eum, qui in me ip-

sum incurrit, atque inoidit. tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo : et ab eo, qui hos dimovit, potius, quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. sed tamen haec tibi est prima cum Plancio generis vestri, familiaeque contentio, qua abs te vincitur. cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus, et aliis, et in consulatus petitione vincebar. sed vide, ne haec ipsa, quae despicias, huic suffragata sint. sic enim conferamus. est tuum nomen utraque familia consulare. num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te aedilem fecerint? equidem non dubito. sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament: num ista est nostra culpa? etenim ad caput, et ad fontem utriusque generis veniamus. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimae familiae sunt consulares: in quibus est etiam Juventia: quot e reliquis municipiis om-

nibus non sunt. hic est e praefectura A-
 tinati, non tam prisca, non tam hono-
 rata, non tam suburbana. quantum in-
 teresse vis ad rationem petendi? pri-
 mum, utrum magis favere putas Atina-
 tes, an Tusculanos, suis? alteri (scire e-
 nim hoc propter vicinitatem facile pos-
 sum) cum hujus ornatissimi atque op-
 timi viri, Cn. Saturnini, patrem aedi-
 lem, cum praetorem viderunt, quod pri-
 mus ille non modo in eam familiam,
 sed etiam in praefecturam illam, sellam
 curulem attulisset: mirandum in modum
 laetati sunt. alteros (credo, quia refer-
 tum est municipium consularibus: nam
 malevolos non esse certò scio) nunquam
 intellexi vehementius hospitem suorum
 honore laetari. habemus hoc nos: ha-
 bent nostra municipia. quid ego de me,
 de fratre meo loquar? quorum honoribus
 agri prope dicam ipsi, montesque fave-
 runt. num quando vides Tusculanum a-
 liquem de M. Catone illo in omni virtu-
 te principe, num de T. Coruncanio, mu-
 nicipi suo, num de tot Fulviis gloriari?
 verbum nemo facit. at, in quemcunque
 Arpinatem incideris, etiam si nolis, erit

tamen tibi fortasse etiam de nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario audientum. primum igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt. deinde tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur. hujus praefectura, plena virorum fortissimorum, sic ut nulla tota Italia frequentior dici possit. quam quidem nunc multitudinem videtis, Iudices, in squalore et luctu supplicem vobis. hi tot equites Romani, tot tribuni aerarii, (nam plebem a iudicio dimisimus, quaecumque comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum conjectum, sed solidam, et robustam, et assiduam frequentiam prae-buerunt. iam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur. Omnia, quae dico de Plancio, dico expertus in nobis. sumus enim finitimi Atinatibus. laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum offi-

cū morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis, vel suburbano, vel etiam urbano. nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas. totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus: tota denique nostra illa aspera, et montuosa, et fidelis, et simplex, et faultrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc a municipiis adsunt equites Romani publicè, cum legationis testimonio; nec minore nunc sunt sollicitudine, quam tū erant studio. etenim est gravius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. ergo ut alia in te erant illustriora, Laterensis, quae tibi majores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat. nisi forte te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina civitas adjuvabat: quibus e municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur. adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in

honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicae, publicanorum ordine continetur. quis est igitur, qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuriâ: vel quod erat pater is, qui est princeps jamdiu publicanorum: vel quod is ab sociis unice diligebatur: vel quod diligentissime rogabat: vel quia pro filio supplicabat: vel quia hujus ipsius in illum ordinem summa officia quaesturae, tribunatusque constabant: vel quod illi in hoc ornando ordinem se ornare, et consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid¹⁰ praeterea, (timide dico, sed tamen dicendum est) non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellavi populum, tribubus submisi me, et supplicavi: ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi. valuit causa rogandi, non gratia. nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetra-

vit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico. nam, ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per se: rogatio ipsa semper est gratiosissima, quae est officio necessitudinis conjuncta maxime. neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimum essem usus: sed ut quasi parenti, et custodi meo. non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa. nemo mea restitutione laetatus est, nemo injuria doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit. etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgò viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro offerebant: cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas praesentis preces non putas profuisse? an Minturnenses coloni, quod C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt; quod tecto receperunt; quod fessum inedia, fluctibusque, recrearunt: quod vaticum congesserunt; quod navigium dederunt; quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, lacrymis, votisque omnibus profecuti sunt, aeterna in lau-

de versantur : Planeio, quod me, vel vi-
pulum, vel ratione cedentem, receperit,
juverit, custodierit ; his, et senatui, po-
puloque Romano, ut haberent quod re-
ducerent, conservarit ; honori hanc fi-
dem, misericordiam, virtutem fuisse mi-
raris ? Vitia mehercule, res hae, Cn. ^{II}
Plancii, de quibus dixi, tegere potue-
runt : ne tu in ea vita, de qua jam di-
cam, tot et tanta adjumenta huic honori
fuisse mirere. hic est enim, qui adoles-
centulus cum A. Torquato profectus in
Africam, sic ab illo gravissimo et sanctis-
simo, atque omni laude et honore dignis-
simo viro dilectus est, ut et contubernii
necessitudo, et adolescentuli modestissimi
pudor postulabat. quod, si adesset, non
minus ille declararet, quam hic illius fra-
ter patruelis, et socer T. Torquatus, illi
omni virtute et laude par : qui est quidem
cum illo maximis vinculis, et propinqui-
tatis, et affinitatis conjunctus ; sed i-
ta magni amoris, ut illae necessitudinis
causae leves esse videantur. fuit in
Creta postea contubernalis Saturnini,
propinqui sui, miles hujus Q. Metelli :
quibus cum fuerit probatissimus, hodie

que sit, omnibus esse se probatum debet sperare. in ea provincia legatus fuit C. Sacerdos, qua virtute, qua constanti vir? L. Placcus, qui homo? qui civis? qualem hunc putant, assiduitate, testimonioque declarant. in Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia postea, quaestor. primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui cum missi sint ob aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant: huic si praesto fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quam si legationem et mandata sua confecerint. L. vero Apuleius hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui praescribit, in parentum loco quaestoribus suis praetores esse oportere, officiis, benevolentiaque superarit. tribunus plebis fuit non fortasse tam vehemens, quam isti, quos tu jure laudas: sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, quae si minus in scena sunt, at certe, cum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis: primum cum parente,

(nam meo iudicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur, ut deum, (neque enim multo secus parens liberis) amat vero, ut sodalem, ut fratrem, ut aequalem quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cum videatis luctus societatem? quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? atqui haec sunt indicia solida, Iudices, et expressa; haec signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inulta notis veritatis. facilis est illa occursum, et blanditia popularis: aspicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur: non in manus sumitur. omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, quam domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis et nominis, dico: superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatem studio, temporum meorum memoria: parem virtute, integritate, modestia; aedilem factum esse miraris? hunc tu vitae

splendorem maculis aspergis istis? jactas adulteria, quae nemo non modo nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. bimaritum appellas, ut verba fingas, non solum crimina. ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis causa: quod non crimen est, sed impunitum in maledico mendacium. raptam esse mimulam: quod dicitur Atinae factum a juvene, vetere quodam in scenicos jure, maximeque oppidano. ô adolescentiam traductam eleganter! cui quidem cum, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. emissus aliquis e carcere, et quidem emissus per imprudentiam, emissus (ut cognovistis) necessarii hominis, optimique adolescentis rogatu: idem postea praetoris mandatu requisitus. atque haec, nec ulla alia, sunt conjecta maledicta in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. ô vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterensis! pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obesse filio debeat? qui si,

esset turpissimus, fordidissimus, tamen ipso nomine patrio valeret apud clementes iudices, et misericordes: valeret, inquam, communi sensu omnium, et dulcissima commendatione naturae. sed cum sit Cn. Plancius is eques Romanus, ea primum vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut maiores ejus omnes, equites Romani fuerint, summum in praefectura florentissima gradum tenuerint, et dignitatis, et gratiae: deinde ut ipse in legionibus P. Crassi, imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit: ut postea princeps inter suos, plurimarum rerum sanctissimus et justissimus iudex, maximarum societatum auctor, plurimarum magister: si non modo in eo nihil unquam reprehensum, sed laudata sunt omnia, tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum, et alienum tueri, vel auctoritate sua, vel gratia possit? asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. immo fortasse liberius. at id ipsum, inquit, non est ferendum. ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani se ferre

non posse? ubinam ille mos? ubi illa aequitas juris? ubi illa antiqua libertas, quae malis oppressa, civilibus extollere jam caput, et aliquando recreata, se erigere debebat? equitum ego Romanorum, etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in, Q. Scaevolam, virum, omnibus ingenio, iustitia, integritate praestantem, aspere, et ferociter, et liberdicta commemorem? Consuli P. Na-
 14 sicae praeco Granius, medio in foro, cum ille, edicto iustitio, domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset: an quod auctiones, essent? immo vero, inquit, quod, legiones, idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempublicam molienti, cum ille eum salutasset, ut sit, dixissetque, quid agis, Grani? respondit, immo vero, tu Druse, quid agis? illa L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facetiis saepe perstrinxit impune. nunc usque eo oppressa vestra arrogantiâ civitas est, ut, quae fuit olim praeconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non sit concessa libertas. quae enim unquam fuit Plancio vox contumeliae potius,

quam doloris ? quid est autem unquam questus, nisi cum a sociis, et a se injuriam propulsaret ? cum senatus impediretur, quo minus, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Romanis redderetur : omnibus illa injuria dolori publicanis fuit : sed cum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius. communis ille sensus in aliis fortasse latuit : hic, quod cum caeteris animo sentiebat, id magis, quam caeteri, et vultu promptum habuit, et lingua. quanquam, Judices, (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quae ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut laceffitus, et quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum : quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, et homine ingenuo dignum atque docto, non aspernor. stomachor vero, cum aliorum non me digna in me conferuntur. nam quod primus scivit legem de publicanis, tum, cum vir amplissimus consul id illi ordini

per populum dedit, quod per senatum;
 si licuisset, dedisset: si in eo crimen est,
 quia suffragium tulit: quis non tulit pub-
 licanus? si, quia primus scivit: utrum id
 fortis esse vis, an ejus, qui illam legem
 ferebat? si fortis: nullum crimen est in
 casu. si consulis: splendor etiam Plan-
 cii, hunc a summo viro principem ordi-
 nis judicatum. Sed aliquando venia-
 mus ad causam. in qua tu nomine legis
 Liciniae, quae est de sodalitiis, omnes
 ambitus leges complexus es. neque e-
 nim quidquam aliud in hac lege, nisi edi-
 titios judices, es secutus. quod genus
 judiciorum si est aequum nulla in re, nisi
 hac tribuaria; non intelligo, quamobrem
 senatus hoc uno in genere tribus edi vo-
 luerit ab accusatore, neque eandem edi-
 tionem transtulerit in caeteras causas: de
 ipso denique ambitu, de refectione fieri
 voluerit judicium alternorum: cumque
 nullum genus acerbitalis praetermitte-
 ret, hoc tamen unum praetereundum pu-
 tarit. quid? hujus rei obscura causa est?
 an et agitata, cum ista in senatu res age-
 batur, et disputata hesterno die copiosi-
 us a Q. Hortensio? cui tum est senatus.

assensus. hoc igitur sensimus: cujuscun-
que tribus largitor esset, et per consensi-
onem magistratum, quae honeste sode-
litas nominaretur, quam quisque tribum
turpi largitione corrumpere, eum max-
ime iis hominibus, qui ejus tribus essent,
esse notum. ita putavit senatus, cum reo
tribus ederentur eae, quas is largitione
devinctas haberet, eosdem fore testes, et
judices. acerbum omnino genus judicii:
sed tamen, si vel sua, vel ea, quae maxi-
me esset cuique conjuncta, tribus edere-
tur, vix recusandum. Tu autem, La-¹⁶
terensis, quas tribus edidisti? Terenti-
nam, credo. fuit id aequum, et certe ex-
pectatum est, et fuit dignum constan-
tia tua. cujus tu tribus venditorem, et
corruptorem, et sequestrem Plancium
fuisse clamitas: eam tribum profecto,
severissimorum praesertim hominum et
gravissimorum, edere debuisti. at Vol-
tisiā: libet enim tibi nescio quid eti-
am de illa tribu criminari: hanc igi-
tur ipsam cur non edidisti? quid Plan-
cio cum Lemonia? quid cum Veienti-
na? quid cum Crustumina? nam Me-
tiam, non quae judicaret, sed quae reji-

ceretur, esse voluisti. dubitatis igitur, Judices, quin vos M. Laterensis suo judicio, non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, judicariis officiis ab hoc observatas, non largitione? quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa, quam in decernendo secuti sumus? tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? tu, me ignaro, nec opinante, inficio, notes et tuos, et tuorum necessarios, vel inimicos meos, vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos naturâ putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante confessum eorum judicium videam, quàm potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? non enim, si aut Plancius

ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est. An ¹⁷ vero nuper clarissimi cives nomen editi iudicis non tulerunt, cum ex cxxv iudicibus, principibus equestris ordinis, quinque et lxx reus rejiceret, quinquaginta referret, omniaque potius permiscuerunt, quàm ei legi conditionique parerent; nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, ut neminem rejiciamus? neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare: et illud acerbum iudicium, si, quemadmodum senatus censuit, populusque jussit, ita fecisses, ut in hunc et suam, et ab hoc observatas tribus ederes; non modo non quererer, sed hunc, iudicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem. neque nunc multo secus existimo. cum enim has tribus edidisti: ignotis te iudicibus uti malle, quam notis, indicavisti. fugisti

sententiam legis: aequitatem omnem rejecisti: in tenebris, quam in luce, causam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. quid diceret apud Voltinienes, aut tribules suos iudices? immo vero tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut vero etiam excitares? etenim, si reus tribus eaderet, Voltiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem suam, non edidisset. et, si quaesitor edendus fuisset, quem tandem potius, quam hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem, iustissimumque edidisset? cuius quidem aequitas, et meae similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspicione prae se fert, facile declarat, non fuisse fugiendos tribules huic iudices, cui quaesitorem tribulem exoptandum fuisse videatis. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris, sed a te doceo consilium non servatum senatûs. etenim quis te tum audiret illorum? aut quid dice-

res? sequestremne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur. an gratiosum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur. noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent. neque vero tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne reficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respectent. haec enim plena sunt officii, plena observantiae, plena etiam antiquitatis. isto in genere et fuimus ipsi, cum ambitionis nostrae tempora postulabant, et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatus, et bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt. haec doce, haec profer, huc incumbe, Laterensis, decu-

riasse Plancium, conscripisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, divisisse: tum mirabor, te iis armis uti, quae tibi lex dabat, noluisse. tribulibus enim iudicibus, non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. hanc tu rationem cum fugeris, cumque eos iudices habere nolueris, quorum in huius delicto cum scientia certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se dividere malueris, quam eos, 19 qui scirent, iudicare? Ego Plancium, Laterensem, et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in petitione multos cupidos sui, gratiosos: quos tu si sodales vocas; officiosam amicitiam, nomine inquinatam criminosa. sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas; noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitias non esse affectum. jam, ut ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis sponderit, in operas plurimos patris auctoritate et gratia mi-

ferit; quod denique omnibus officiis per-
se, per patrem, per majores suos totam
Atinatem praefecturam comprehenderit:
sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum
esse, conscripsisse, tribules decuriavisse.
quod si non potes: noli tollere ex ordi-
ne nostro liberalitatem, noli maleficium
putare esse gratiam, noli observantiam
fancire poena. itaque haesitantem te in
hoc sodalitorum tribuario crimine, ad
communem ambitus causam contulisti, in
qua desinamus aliquando (si videtur) vul-
gari et pervagata declamatione conten-
dere. sic enim tecum ago. quam tibi com-
modum est, unam tribum delige tu: do-
ce id, quod debes, per quem sequestrem,
quo divisore corrupta sit. ego, si id face-
re non potueris, quod, ut opinio mea
fert, ne incipies quidem, per quem tulerit,
docebo. estne haec vera contentio?
placetne sic agi? non possum magis pe-
dem conferre; ut aiunt, aut propius ac-
cedere. quid taces? quid dissimulas? quid
tergiversaris? etiam atque etiam insto;
atque urgeo, insector, posco, atque adeo
flagito crimen. quamcunque tribum, in-
quam, delegeris, quam tulerit Plancius,

tu ostendito, si poteris, vitium: ego, quatione tulerit, docebo: nec erit haec alia ratio Plancio, ac Laterensi. nam, ut quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscunque tribus rationem poposceris, redditurum. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus sit Plancius designatus aedilis. quae comitia primū habere coepit consul cū omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere coepit subito, praeter opinionem omnium: ut ne, si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. vocatae tribus: latum suffragium: descriptae, renuntiatae. longe plurimum valuit Plancius. nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. an tandem una centuria praerogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum aedilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus

populus voluntatem suam declararit? cuius in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint praerogata? quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuae, quod multi nobiles saepe fecerunt, ut, cum minus valuissent suffragiis, quam putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se, et populo Romano, fracto animo atque humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. nunquam enim nobilitas, integra praesertim, atque innocens, a populo Romano supplex repudiata fuit. sed, si tibi gravitas tua, et magnitudo animi plaris fuit, sicut esse debuit, quam aedilitas; noli, cum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. equidem primum ut honore dignus essem, maxime semper laboravi: secundo, ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse iucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit. Quaevis etiam, Laterensis, quid²¹ imaginibus tuis, quid ornatissimo at-

que optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. noli ista meditari: atque illud cave potius, ne tua ista querela, dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. vidit enim pater tuus, Ap-
pium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo cive, C. Claudio, aedilem non esse factum, et eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maxime conjunctum, egregium virum, L. Volcatium; vidit, M. Pisonem in ista aedilitate, offensusiuncula accepta, summos a populo Romano esse honores adeptos. avus vero tuus, et P. Nasicæ tibi aedilitiam prædicaret repulsam, quo cive neminem ego statuo in hac republica fortiorem: et C. Marii, qui duabus aedilitatibus acceptis repulsis, septies consul est factus: et L. Caesaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes scimus aedilitate præteritos, consules esse factos. sed quid ego aedilicias repulsas colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, benigne a populo factum videretur. tribunus militum L. Philippus, summa nobilitate et eloquentia; quæstor

C. Caelius, clarissimus ac fortissimus adolescens ; tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes, facti non sunt : quos tamen omnes consules factos scimus esse. quae tibi ultro pater, et majores tui non consolandi tui gratia dicerent ; neque vero quò te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne a te suscepta videatur : sed ut te ad cursum istum tenendum, quem a prima aetate suscepisti, cohortentur. nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum. detractum dico ? si mehercules verè, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. Noli enim existimare, non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuae, de qua ne aliquid jurares, destitisti. denuntiasti, homo adolescens, quid de summa reipublicae sentires : fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis, vel aetatis tuae ratio postulabat. quamobrem in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet : qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere potuerunt,

providentem ante, et praecaventem nunquam certe movebunt. an te illa argumenta duxerunt? dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, cum tribus plerisque cum Plotio tulerit Plancius? an unà fieri potuerunt, si unà tribus non tulissent? at nonnullas punctis penè totidem. quippe cum facti jam prope superioribus comitiis, declaratique venissent. quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit: neque enim unquam majores nostri sortitionem constituissent aedilitiam, nisi viderent accidere posse, ut competitorum pares suffragiis essent. et ais, prioribus comitiis Aniensem a Plotio, Terentinam a Plancio tibi esse concessam: nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum venirent. quàm convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuisse dicis, jacturam suarum tribuum, quo vos adjuvaremini, fecisse: eosdem, cum jam essent experti, quid valerent, restrictos, et tenaces fuisse? etenim verebantur, credo, angustias. quasi res in contentionem, aut in discrimen aliquod posset venire. sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum

simum, in idem crimen vocandum judi-
cas? an dicis, eum te arripuisse, a quo
non sis rogatus? nam quod questus es,
plures te testes habere de Voltinia, quam
quot in ea tribu puncta tuleris: indicas,
aut eos testes te adducere, qui, quia num-
mos acceperint, te praeterierint; aut, te
ne gratuita quidem eorum suffragia tu-
lisse. Illud vero crimen de nummis,;
quos in circo Flaminio deprehensos esse
dixisti, caluit re recenti: nunc in causa
refrixit. neque enim, qui illi nummi fu-
erint, nec, quae tribus, nec, qui divisor,
ostenderis. atque is quidem eductus ad
consules, qui tum in crimen vocabatur,
se inique a tuis jactatum graviter quere-
batur: qui si erat divisor, praesertim e-
jus, quem tu habebas reum, cur abs te re-
us non est factus? cur non ejus damna-
tione aliquid ad hoc iudicium praejudi-
cii comparasti? sed neque tu habes haec,
neque eis confidis. alia te ratio, alia co-
gitatio ad spem huius opprimendi exci-
tavit. magnae sunt in te opes: late pa-
tet gratia: multi amici, multi cupidi tui,
multi fautores laudis tuae: multi huic
invident: multis etiam pater, optimus

vir, nimium retinens equestris juris et libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos iudicum suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius ob eam causam, dignitatem, quam volunt, consequantur. quibuscum me, Iudices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quo mihi fas sit quidquam defugere, quod falsus Plancii postulet: sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis; et quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestrae prudentiae assumere, meae modestiae remittere debeatis. illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, Iudices, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersoque sermoni fortunas innocentium subijciendas putetis. multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obrectatores, atque omnium invidi, multa finxerunt. nihil est autem tam volucre, quam

maledictum : nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur, neque ego, si fontem maledicti reperietis : ut aut negligatis, aut dissimuletis, unquam postulabo. sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit ejusmodi, ut non extet auctor, qui audierit : aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit : aut ita levem habebit auctorem, ut memoriâ dignum non putarit : hujus illa vox vulgaris, ‘audi-
vi,’ ne quid reo innocenti noceat, oramus. Sed venio jam ad L. Cassium,²⁴ familiarem meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum exposulavi : quem ille omni et virtute, et humanitate ornatus adolescens, primum de plebe aedilem curulem factum esse dixit. in quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, praesertim mortuo Longino : non, ut opinor, admirere, cum ego ipse non abhorrens a studio antiquitatis, me hîc id ex te primum audisse confitear. et, quoniam tua fuit perelegans, ac persubtilis oratio, digna equitis Romani vel studio, vel pудо-

re; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos, et ingenio, et humanitati tuae tribueretur: respondebo ad ea, quae dixisti: quae pleraque de ipso me fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. quaesisti, utrum mihi putarem, equitis Romani filio faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familiâ consulari. ego vero, quanquam illi omnia malo, quàm mihi; tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt. quin etiam, ne forte ille sibi me potius peperisse jam honores, quàm iter demonstrasse adipiscendorum putet, haec illi soleo praecipere, (quanquam ad praecepta aetas non est gnati) quae ille a Jove ortus suis praecipit filiis: Vigilandum est semper: multae insidiae sunt bonis.

nostis caetera.

Non te id quod multi invideant . . . quae scripsit gravis ille et ingeniosus poeta: scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nusquam erant, sed ut nos, et nostros liberos ad laborem et laudem ex-

citaret. quaeris, quid potuerit amplius
assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset
filius. magis aedilis fieri non potuisset:
sed hoc praestare, quod ei minus inuide-
retur. etenim honorum gradus summis
hominibus et infimis sunt pares: gloriae
dispar. Quis nostrum se dicit M'.¹⁵
Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duel-
lio parem? quis Atilio Calatino? quis
Cn. et P. Scipionibus? quis Africano,
Marcello, Maximo? tamen eosdem su-
mus honorum gradus, quos illi, assecu-
ti. est enim in virtute multis ascensus:
ut is gloria maxime excellat, qui virtute
plurimum praestet. honorum populi fi-
nis est consulatus: quem magistratum
jam octingenti fere consecuti sunt. ho-
rum, si diligenter quaeras, vix decimam
partem reperiās gloria dignam. sed ne-
mo unquam sic egit, ut tu, cur iste sit
consul? quid potuit amplius, si L. Bru-
tus esset, qui civitatem dominatu regio
liberavit? honore nihil amplius, laude
multum. sic igitur Plancius nihilomi-
nus quaestor est factus, et tribunus ple-
bis, et aedilis, quam si esset summo loco
natus: sed haec, pari loco orti, sunt in-

numerabiles alii consecuti. profers triumphos Tib. Gracchi, et C. Marii: et quaeris, quid simile in Plancio. quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, et non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. rogas, quae castra viderit: qui et miles in Creta, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedonia militum fuerit, et quaestor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. quaeris, num disertus? immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. num jurisconsultus? quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat. omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui cum professi fuerint, satisfacere non possunt: non in iis, qui abfuisse ab his studiis confitentur. virtus, probitas, integritas in candidato, non linguae volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in e-

mendo secuti sumus, forte nesciverit: sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori praeficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam esse curamus: sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicae villicos: in quibus si qua praeterea est ars, facile patitur: sin minus, virtute eorum et innocentia contentus est. quotus enim quisque disertus? quotus quisque juris peritus est? ut eos numeres, qui volunt esse. quod si praeterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis et ornatissimis civibus est futurum? Jubes Plancium de vitiis²⁶ Laterensis dicere. nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum putabas fuisse. idem effers Laterensem laudibus. facile patior, id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat: et id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. atqui non modo confiteor summa in Laterense ornamenta esse: sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres; alia quaedam inania, et levia conquiras. Praeneste fecisse ludos. quid? alii quaestores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publica-

nōs, justum in socios fuisse. quis negat? sed ita multa Romae geruntur, ut vix ea, quae sunt in provinciis, audiantur. non vereor, ne mihi aliquid, Judices, videar arrogasse, si de quaestura mea dixero. quamvis enim illa floruerit, tamen cum me postea fuisse in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quaesturae laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quaesturam, aut gratiorem, aut clariorem fuisse. vere mehercules hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines aliud Romae, nisi de quaestura mea, loqui. frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, focis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi. itaque hac spe decedebam, ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum putarem. at ego, cum casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens è provincia, Puteolos forte venissem, cum plurimi, et lautissimi solent esse in iis locis: concidi penè, Judices, cum ex me

quidam quaesisset, quo die Roma exissem, et num quid in ea esset novi. cui cum respondissem, me e provincia decedere: etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa. Huic ego jam stomachans, fastidiosè, immo ex Sicilia, inquam. tum quidam, quasi qui omnia sciret, quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quaestorem fuisse? quid multa? destiti stomachari, et me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. sed ea res, Iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. nam posteaquam sensi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres atque acutos habere, destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quotidie me praesentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum: neminem a congressu meo, neque janitor meus, neque somnus absterruit. ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem unquam otiosum? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus sis, has ego scripsi ludis et feriis, ne omnino unquam essem otiosus. etenim M. Catonis illud,

quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum et praeclarum putavi, 'clarorum virorum, atque magnorum, non minus otii, quam negotii rationem extare oportere.' ita, si quam habeo laudem, quae quanta sit, nescio, parta Romae est, quaesita in foro: meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respublica mihi domi fuerit gerenda, et urbs in urbe servanda. eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilius fortasse, quod ego huc a me ortus, et per me nixus, ascendi: istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. sed, ut redeam ad Plancium, nunquam ex urbe absuit, nisi forte, lege, necessitate. non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate, at valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt.

28 Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus, quod iis aequae meae salus cara fuerit: ego me

debere bonis omnibus fateor. sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri et cives, aedilitiis comitiis, aliquid meo se nomine debere Plancio dicebant. verum fac me multis debere, et in iis Plancio: utrum igitur me conturbare oportet? an caeteris, cum cujusque dies venerit; hoc nomen, quod urget, nunc cum petitur, dissolvere? quanquam dissimilis est pecuniae debitio, et gratiae. nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit: qui autem debet, aes retinet alienum. gratiam autem et qui refert, habet: et qui habet, in eo ipso quod habet, refert. neque ego nunc Plancio definam debere, si hoc solvero: nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiae non accidisset. quaeris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest esse jucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maxime stimulari me, atque excitari. nam neque illis hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius: et ego ipse nun-

quam illos aspicio, quin per hunc me his
conservatum esse meminerim, hujusque
meriti in me recorder. Opimium damna-
tum esse commemoras, servatorem ipsum
reipublicae: Calidium adjungis, cujus le-
ge Q. Metellus in civitatem sit restitutus:
reprehendis meas pro Plancio preces,
quod nec Opimius suo nomine liberatus
sit, nec Q. Metelli Calidius. De Cali-
dio tibi tantum respondeo, quod ipse vi-
di: Q. Metellum Pium, consulem, prae-
toris comitiis, petente Q. Calidio, po-
pulo Romano supplicasse, cum quidem
non dubitaret et consul, et homo nobi-
lissimus, patronum illum esse suum, et fa-
miliae suae nobilissimae dicere. quo lo-
co quaero ex te, num id in judicio Cali-
dii putes, quod ego in Plancii facio, aut
Metellum Pium, si Romae esse potuisset,
aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse
facturum. nam Opimii quidem calami-
tas utinam ex hominum memoria posset
evelli! vulnus illud reipublicae, dedecus
hujus imperii, turpitude populi Roma-
ni, non judicium putandum est. quam
enim illi judices, si judices, et non parri-
cidae patriae nominandi sunt, graviores

potuerunt reipublicae infligere securim, quàm, cum illum e civitate ejecerunt, qui praetor finitimo, consul domestico bello rempublicam liberarat? at enim nimis ego magnum beneficium Plancio facio, et, ut ais, id verbis exaggero. quasi verò me tuo arbitrato, et non meo, gratum esse oporteat. quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? immo verò, quia jugulari passus non est. quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meaeque vitae nullas ab illis infidias fuisse dixisti. posuit hoc idein Laterensis. quamobrem de isto paulo post plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. quod fuit ullorum tantum? requiro, utrum putes odium unquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem: an fuisse in iis aliquem aut famae metum, aut poenae, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari? nisi forte existimas, eos idcirco vitae meae pepercisse, quòd de reditu meo non timerent. et quemquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, stante

urbe et curia, rediturum me, si viverem, non putaret? quamobrem non debet is homo, et is civis praedicare, vitam meam, quae fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestia non esse appetitam. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus: sed profecto nec consideratè minus, nec minus amicè. nam primum illud fuit asperius, me, quae de Plancio dicerem, mentiri, et temporis causa fingere. scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem, et solutus. quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multae, parum justae necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiae? quae si non essent, vererer, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore et hac dignitate hominem defenderem. fingenda fuit mihi videlicet causa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. at id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, et se ab aliquo servatos esse fateantur: non quò turpe sit, protec-

tum in acie, hostium manibus eripi: nam id accidere, nisi forti viro, et pugnanti cominus, non potest: sed onus beneficii reformidant, quòd permagnum est, alieno debere idem, quod parenti. ego, cum caeteri vera beneficia, etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur: eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? an hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus; cum vel periculum vitae tuae mecum sociare voluisses; cum me in illo tristi et acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses; cum meos liberos, et uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses: sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quòd ejus in me meritum tibi etiam ipsi gratum esse dicebas. nihil autem me novi, nihil temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quae est a me prima habita in senatu? in qua cum perpaucis nominatim egissem gratias, quòd omnes enumerari nullo mo-

do possent, scelus autem esset quemquam praeteriri : statuissemque eos solum nominare, qui causae nostrae duces, et quasi signiferi fuissent, in his Plancio gratias egi. recitetur oratio, quae propter ejus magnitudinem dicta de scripto est: in qua ego homo astutus ei me dedebam, cui nihil magnopere deberem, et hujus tanti officii servitutem astringebam testimonio sempiterno. nolo caetera, quae a me mandata sunt literis, recitare : praetermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti literarum, quod meis studies aptius, quam consuetudini
 31 iudiciorum, esse videatur. Atque etiam clamitas, Laterensis: ‘ quousque ista ‘ dicis ? nihil in Cispio profecisti. absolutae jam sunt preces tuae.’ de Cispio mihine tu objicies, quem ego de me bene meritum quia te teste cognoveram, te eodem auctore defendi? et ei dices, ‘ quousque,’ quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? nam istius verbi, ‘ quousque,’ haec poterat esse invidia, Datus est tibi ille: condonatus ille : non facis finem : ferre non possumus. ei quidem, qui pro uno laborarit,

et ipsum id non obtinuerit, dici, 'quo-
' usque,' irridentis magis est, quam re-
prehendentis. nisi forte ego unus ita me
gessi in judiciis: ita et cum his, et inter
hos vixi: is in causis patronus, is in re-
publica civis et sum, et semper fui, solus
ut a te constituar, qui nihil a iudicibus
debeam unquam impetrare. et mihi la-
crymulam Cispiani iudicii objectas. sic
enim dixisti: 'vidi ego tuam lacrymu-'
' lam.' vide, quam me verbi tui poeni-
teat. non modo lacrymulam, sed multas
lacrymas, et fletum cum singultu videre
potuisti. an ego, qui meorum lacrymis,
me absente, commotus, similitates, quas
mecum habebat, deposuisset, meaeque sa-
lutis non modo non oppugnator, (ut in-
mici mei putarant) sed etiam defensor
fuiisset, hujus in periculo non dolorem
meum significarem? tu autem, Lateren-
sis, qui tum lacrymas meas gratas esse di-
cebas, nunc easdem vis invidiosas vide-
ri. Negas, tribunatum Plancii quid-
quam attulisse adjumenti dignitati meae:
atque hoc loco (quod verissime facere
potes) L. Racilii, fortissimi et constantis-
simi viri, divina in me merita commemo-

ras: cui quidem ego, sicut in Plancio,
 nunquam dissimulavi me plurimum de-
 bere, semperque prae me feram. nullas
 enim sibi ille neque contentiones, neque
 inimicitias, neque vitae dimicationes,
 nec pro republica, nec pro me defugien-
 das putavit. atque utinam, quam ego
 sum in illum gratus, tam licuisset per ho-
 minum vim, et injuriam populi Romani,
 ei gratiam referri! sed, si non eadem con-
 tendit in tribunatu Plancius: existimare
 debes, non huic voluntatem defuisse, sed
 me, cum jam Plancio deberem, Racilii be-
 neficiis fuisse contentum. an vero putas,
 iudices idcirco minus meâ causâ facturos,
 quod me esse gratum crimineris? an, cum
 populus Romanus illo senatus-consulto,
 quod in monumento Marii factum est,
 quo mea salus omnium est gentibus com-
 mendata, uni Cn. Plancio gratias egerit,
 (unus enim fuit de magistratibus, defen-
 sor salutis meae, cui senatus pro me grati-
 as agendas putavit) ei ego a me referen-
 dam gratiam non putem? atqui, cum cum
 vides, quo me tandem animo in te putas
 esse, Laterensis? ullum esse tantum peri-
 culum, tantum laborem, tantam conten-

tionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? quo quidem etiam magis sum, non dicam miser, (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum) sed certe exercitus: non quia multis debeo; leve enim onus, beneficii gratia: sed quia saepe concurrat propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cujusque intersit, et quid a me cujusque tempus poscat. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, aedilitas: at Cn. Plancii salus, patria, fortunae. salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possem. distineor tamen, et divellor dolore, et in causa dispari offendi te a me, doleo: sed, medius fidius, multo citius meam salutem pro te objecero, quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuae. etenim, Judices, cum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quam me et gratum esse, et videri. haec est enim una virtus non so-

lum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum: quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriae beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam justis honoribus, et memori mente persolvunt? quae potest esse jucunditas vitae, sublatiis amicitiiis? quae porro amicitia potest esse inter ingratos? quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi ipse alitus aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? cujus opes tantae esse possunt, aut unquam fuerunt, quae sine multorum amicorum officii stare possint? quae certe, sublata memoriâ, et gratiâ, nulla extare possunt. equidem nihil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam benevolentiae significatione alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio non dicam indignus, sed victus esse videare. quae cum ita sint, jam

fuccumbam, Laterensis, isti tuae orationi; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamque a vobis, Judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quod gratum praeter modum dicat esse. neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quo minus me apud vos valere oporteret. quasi vero in amicitia mea non haec praesidia (si qua forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria. etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam praesidio fuisse: meque vehementer vitae meae poeniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti. Sed hoc nescio quomodo frequenter in me conguessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in ludos causam conjicere noluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de thenfis misericordiae causa dicerem: quod in aliis aedilibus ante fecissem. nonnihil egisti hoc loco. nam mihi eripuisti ornamentum

orationis meae. deridebor, si mentionem
 thenfarum fecero, cum tu id praedixeris.
 sine thensis autem quid potero dicere?
 hic etiam addidisti, me idcirco mea lege
 ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores
 epilogos possem dicere. non vobis vide-
 or cum aliquo declamatore, non cum la-
 boris et fori discipulo disputare? Rhodi
 enim, inquit, non fui. me vult fuisse.
 sed fui, inquit, (putabam in Vaccaeis
 dicturum) bis in Bithynia. si locus ha-
 bet reprehensionis ansam aliquam, ne-
 scio cur severiorem Nicaeam putes, quam
 Rhodum. si spectanda causa est: et tu in
 Bithynia summa cum dignitate fuisti, et
 ego Rhodi non minore. nam, quod in eo
 me reprehendisti, quod nimium multos
 defenderim: utinam et tu, qui potes, et
 caeteri, qui defugiunt, vellent me labore
 hoc levare! sed sit vestra diligentia, qui
 in causis ponderandis omnes fere repudi-
 atis, ut ad nos pleraeque confluant, qui
 miseris et laborantibus nihil negare pos-
 sumus. admonuisti etiam, quod in Cre-
 ta fuisses, dictum aliquod in petitione tua
 dici potuisse: me id perdidisse. uter igi-
 tur nostrum est cupidior dicti? egone,

qui, quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiam ipse in te dixeris? te aiebas de tuis rebus gestis nullas literas misisse, quod mihi meae, quas ad aliquem misissem, obfuisent. quas ego mihi obfuisse non intelligo: reipublicae video prodesse potuisse. Sed sunt haec leviora: illa vero graviora, atque magna, quod meum discessum, quem saepe defleras, nunc quasi reprehendere, et subaccusare voluisti. dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. ego vero fateor mehercule, quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse. qui enim status, quod discrimen, quae fuerit in republica tempestas illa, quis nescit? tribunitius me terror, an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes atque integros sine ferro viceram? consules post hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut et illa principia, et hi recentes rerum exitus declararunt; quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit; emptis provinciis, a senatu, a republica, a bonis omnibus defecerant. qui exerciti-

bus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum, quid sentirent, nesciretur: furialis illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effoeminata, secum et illos, et consules facere, acerbissime personabat. egentes in locupletes, perditum in bonos, servi in dominos armabantur. aderat mecum senatus, et quidem veste mutatâ: quod pro me uno, post hominum memoriam, publico consilio susceptum est. sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverint: edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctûs indicia ademerint. aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille Catilinae consul proscriptionis denuntiatione terrebat. tota Italia convenerat: cui quidem belli intestini, et vastitatis metus inferebatur. Hisce ego auxiliis studentibus, atque incitatis, uti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non jure, non legibus, non disceptando decertandum. nam profecto, praesertim tam bona in causa, nunquam, quo caeteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium

meum defuisset. armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus a servis, atque a servorum ducibus caedem fieri senatus, et bonorum, reipublicae exitiosum fuisset. vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse praeclarum, si finem eum vincendi viderem: quem profecto non videbam. ubi enim praesto fuisset mihi aut tam fortis consul, quam L. Opmius? quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus improbos cives reipublica vicit armatis: aut, si minus fortes, attamen tam iusti, quam P. Mucius, qui arma, quae privatus P. Scipio sumptarat, ea, Tib. Graccho interempto, iure optimo sumpta esse defendit? esset igitur pugnandum cum consulibus. nihil amplius dico, nisi illud, Victoriae nostrae graves adversarios paratos: interitus nullos ultores esse videbam. hisce ego auxiliis salutis meae si idcirco defui, quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse. sin autem, quo maiora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum, et parcendum putavi: tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi

datum est, hodieque est, et semper erit maximae gloriae? quem, ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, constat invitissimis viris bonis cessisse: nec fuisse dubium, quin contentione et armis superior posset esse. ergo ille, cum suum, non cum senatus factum defenderet; cum perseverantiam sententiae suae, non salutem reipublicae retinisset; tamen ob illam, quod illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos omnium Metellorum et clarissimos triumphos gloriae laude superavit, quod et illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, et, ne quis bonus interiret in eadem caede, providit: ego, tantis periculis propositis, cum si victus essem, interitus reipublicae; si vicissem, infinita dimicatio pararetur: committerem, ut idem perditor reipublicae
 37 nominarer, qui servator fuisset? Mortem me timuisse dicis. ego vero ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicae vellem. nam, qui pro republica vitam dediderunt, (licet me desipere dicatis) nunquam me hercule eos mortem potius, quam im-

mortalitatem affecutos putavi. ego vero, si tum illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile praesidium salutis suae perdidisset. quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumpsisset, tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quòd peremptum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque Romanus. an, si unquam in me vitae cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus, omnium parricidarum tela commòsssem? quae, si viginti quiessem dies, in aliorum jugulum consulum recidissent. quamobrem, si vitae cupiditas contra rempublicam est turpis, certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum perniciè civitatis. Nam quod te in republica liberum esse gloriatus es, id ego et fateor,³⁸ et laetor, et tibi etiam in hoc gratulor. quod me autem negasti; in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, a quibus antea solitus sum dissen- tire, dissentiam: primum, si bene

de me meritis gratum me praebeo, non defino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati. *fin* autem sine ullo reipublicae detrimento, respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum: certe non modo non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent. res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, nunquam mihi; fructus autem ex sese non, ut oportuisset, laetos et uberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem; ut jam mihi servirem, consularem meis: se non modo satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me haberet, reddidisset. quid, si horum ego nihil cogito? et idem sum in republica, qui fui semper? tamenne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus. quod est longe secus. stare enim omnes debemus, tanquam in orbe aliquo reipublicae, qui quoniam versetur, eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas, salusque con-

verterit. Ego autem Cn. Pompei³⁹
um, non dico auctorem, ducem, defen-
sorem salutis meae, (nam haec priva-
tim fortasse officiorum memoriam, et
gratiam quaerunt) sed dico hoc, quod
ad salutem reipublicae pertinet : ego e-
um non tuear, quem omnes in repub-
lica principem esse concedunt ? ego C.
Caesaris laudibus desim, quas primum
populi Romani, nunc etiam senatûs, cui
me semper addixi, plurimis atque am-
plissimis judiciis videam esse celebratas ?
tum hercule me confitear non iudicium
aliquod habuisse de reipublicae utilitate,
sed hominibus amicum, aut inimicum
fuisse. an, cum videam navem secundis
ventis cursum tenentem suum, si non e-
um petat portum, quem ego aliquando
probavi, sed alium non minus tutum at-
que tranquillum ; cum tempestate pug-
nem periculose potius, quàm illi, salute
praesertim proposita, obtemperem, et pa-
ream ? neque enim inconstantis puto,
sententiam, tanquam aliquod navigium,
atque cursum, ex reipublicae tempestate
moderari ego vero haec didici, haec vi-
di, haec scripta legi : haec de sapientissi-

mis et clarissimis viris, et in hac republi-
 ca, et in aliis civitatibus monumenta no-
 bis literae prodiderunt: non semper eas-
 dem sententias ab iisdem, sed, quascun-
 que reipublicae status, inclinatio tempo-
 rum, ratio concordiae postularet, esse
 defendendas. quod ego et facio, Late-
 rensis, et semper faciam: libertatemque,
 quam in me requiris, quam ego neque
 dimisi unquam, neque dimittam, non in
 pertinacia, sed in quadam moderatione
 40 positam putabo. Nunc venio ad illud
 extremum, quod dixisti, dum Plancii in
 me meritum verbis extollerem, me ar-
 cem facere ex cloaca, lapidemque e se-
 pulcro venerari pro deo: neque enim mi-
 hi insidiarum periculum ullum, neque
 mortis fuisse: cuius ego temporis ratio-
 nem explicabo brevi, neque invitus: ni-
 hil enim ex meis est temporibus, quod
 minus pervagatum, quodque minus aut
 mea commemoratione celebratum sit, aut
 hominibus auditum, atque notum. ego
 enim, Laterensis, ex illo incendio legum,
 juris, senatus, bonorum omnium, ce-
 dens, cum mea domus ardore suo defla-
 grationem urbi, atque Italiae optima-

retur, nisi quievissem, Siciliam petivi animo, quae et ipsa erat mihi, sicut domus una, conjuncta: et obtinebatur a C. Virgilio, quo-cum me uno vel maxime cum vetusta amicitia, tum mei fratris collegia, tum respublica sociarat. vide nunc caliginem temporum illorum. cum ipsa penè insula mihi sese obviam ferre vellet, praetor ille ejusdem tribuni plebis concionibus propter eandem reipublicae causam saepe vexatus, nihil amplius dico, nisi me in Siciliam venire noluit. quid dicam? C. Virgilio, tali-civi et viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? nihil, Judices, est eorum: sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse posset opibus suis sustinere. tum consilio repente mutato, iter a Vibone Brundisium terra petere contendi. nam maritimos cursus praecludebat hiemis magnitudo. Cum omnia illa munici-⁴¹ pia, quae sunt a Vibone Brundisium, in fide mea, Judices, essent; iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu praestiterunt. Brundisium ve-

mi, vel potius ad moenia accessi. urbem unam mihi amicissimam declinavi, quae se vel potius exscindi, quàm e suo complexu ut eriperer, facile pateretur. in hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur, haec perpeti, si acciderent, maluit, quàm custodiam mei capitis dimittere. hujus ego, et parentis ejus, prudentissimi atque optimi senis, et utriusque filiorum manibus, in navi tuta ac fideli collocatus, eorumque preces et vota de meo reditu exaudiens, Dyrrachium, quod erat in fide mea, petere contendi. quò cum venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Graeciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum, quorum impium ferrum, ignesque pestiferos meus ille consulatus e manibus extorserat: qui antequam de meo adventu audire potuissent, cum tum abessent aliquot dierum viam, in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. hic vero simul atque me mare transisse cognovit: audi, audi, atque attende, Latrensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confiteareque aliquando, quod fa-

ciam, me et grate, et pie facere : huic, quae pro salute mea fecerit, si minus profutura sint, obesse certe non oportere. nam simulac me Dyrrachium attigisse audivit : statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutata, profectus est. O acerbam mihi, Iudices,⁴² memoriam temporis illius, et loci, cum hic in me incidit, complexus est, conspergitque lacrymis, nec loqui prae moerore potuit ! Ô rem cum auditu crudelem, tum visu nefariam ! Ô reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus iste a me non recedens, Thessalonicam me, in quaestoriumque perduxit ! hic ego nunc de praetore Macedoniae nihil dicam amplius, nisi, eum et civem optimum semper, et mihi amicum fuisse, sed eadem timuisse, quae caeteros : Cn. Plancium fuisse unum, non, qui minus timeret, sed, si acciderent ea, quae timerentur, mecum ea subire, et perpeti vellet. qui, cum ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset : in Asiam me

ire, propter ejus provinciae mecum et cum meo fratre necessitudinem, compārantem, non est passus: vi me, inquam, Plancius, et complexu suo retinuit, multosque menses a capite meo non discessit, abjectā quaestoriā personā, comitisque
 42 sumpta. O excubias tuas, Cn. Planci, miseris! ò flebiles vigilias! ò noctes acerbis! ò custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. memini enim, memini, neque unquam obliviscar noctis illius, cum tibi vigilantī, assidenti, moerenti, vana quaedam miser, atque inania, falsa spe inductus, pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, praesentem tibi gratiam relatorum: sin autem vitam mihi fors ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset: hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum praemia pro me persoluturos. quid me adspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed horum erga me benevolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos

decertare pro meo capite, vel vitae periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, praeter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. quid enim possum aliud, nisi moerere? nisi flere? nisi te cum salute mea complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. huc exsurge tamen, quaeso. retinebo, et complectar: nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem, sociumque profitebor: atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor, non dicam meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellat, ac distrahat. non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, Iudices, sed custodem salutis meae: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia: mecumque vos simul hic miserrimus et optimus obtestatur parens, et pro uno filio duo patres deprecamur. nolite, Iudices, per vos, per fortunas, per liberos ves-

tros, inimicis meis, his praesertim, quos
 ego pro vestra salute suscepi, dare laeti-
 tiam, gloriantibus vos jam oblitos mei,
 salutisque ejus, a quo mea salus conser-
 vata est, hostes extitisse. nolite animum
 meum debilitare tum luctu, tum etiam
 metu commutatae vestrae voluntatis er-
 ga me: sinite me, quod vobis fretus huic
 saepe promisi, id a vobis ei persolvere. te-
 que, C. Flavi, oro et obtestor, qui meo-
 rum consiliorum in consulatu socius, pe-
 riculorum particeps, rerum, quas gessi,
 adjutor fuisti, meque non modo salvum
 semper, sed etiam ornatum, florentem-
 que esse voluisti: ut mihi per hos conser-
 ves eum, per quem me tibi et his conser-
 vatum vides. plura ne dicam, tuae me eti-
 am lacrymae impediunt, vestraeque, Ju-
 dices, non solum meae: quibus ego, mag-
 no in metu meo, subito inducor in spem;
 vos eosdem in hoc conservando futuros,
 qui fueritis in me: quoniam istis vestris
 lacrymis de illis recordor, quas pro me
 saepe et multum profudistis.

P R O

PUBLIO SEXTIO.

ORATIO XXXII.

SI quis antea, Iudices, mirabatur, quid esset, quod pro tantis opibus reipublicae, tantaque dignitate imperii, nequaquam satis multi cives forti et magno animo invenirentur, qui auderent se, et salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis, et pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum et fortem civem viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius quam reipublicae consulentem. nam, ut omittatis de uniuscujusque casu cogitando recordari, uno aspectu intueri potestis eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, et latrocinio domestico liberarint, moestos,

fordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicantes : eos autem, qui omnia divina et humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non solum alacres laetosque volitare, sed etiam voluntarios fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere. in quo cum multa sunt indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod jam non per latrones suos, non per homines egestate et scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: et, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. ego autem, Iudices, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime sunt meriti, beneficio esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis. iis potissimum vox haec serviat, quorum opera et mihi, et vobis, et populo Romano restituta est. Et quanquam a Q. Hortensio, clarissimo viro atque eloquente

tissimo, causa est P. Sextii perorata: nihil-
que ab eo praetermissum est, quod aut
pro republica conquerendum fuit, aut
pro reo disputandum: tamen aggrediar
ad dicendum, ne mea propugnatio ei po-
tissimum defuisse videatur, per quem est
perfectum, ne caeteris civibus deesset.
atque ego sic statuo, Iudices, a me in hac
causa, atque hoc extremo dicendi loco,
pietatis potius, quam defensionis; que-
relae, quam eloquentiae; doloris, quam
ingenii partes esse susceptas. itaque, si
aut acrius egero, aut liberius, quam qui
ante me dixerunt: peto a vobis, ut tan-
tum orationi meae concedatis, quantum
et pio dolori, et justae iracundiae conce-
dendum putetis. neque enim officio con-
iunctior dolor ullius esse potest, quam
hic meus, susceptus ex hominis, de me
optime meriti, periculo: neque iracun-
dia magis ulla laudanda, quam ea, quae
me inflammat eorum scelere, qui cum
omnibus salutis mei defensoribus bellum
esse sibi gerendum judicaverunt. sed,
quoniam singulis criminibus caeteri re-
sponderunt, dicam ego de omni statu P.
Sextii, de genere vitae, de natura, de mo-

ribus, de incredibili amore in bonos, de studio conservandae salutis communis atque otii : contendamque, si modo id consequi potero, ut in hac confusa atque universa defensione, nihil a me, quod ad vestram quaestionem; nihil, quod ad rem; nihil, quod ad rempublicam pertineat, praetermissum esse videatur. et quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis evercae atque afflictae reipublicae, P. Sextii tribunatus est a fortuna ipsa collocatus: non aggrediar ad illa maxima atque amplissima prius, quam docuero, quibus initiis ac fundamentis hae tantae summis in rebus laudes excitatae sint. Parente P. Sextius natus est, Iudices, homine, ut plerique meministis, et sapiente, et sancto, et severo : qui cum tribunus plebis primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit, quam dignus videri. eo auctore duxit honestissimi et spectatissimi viri C. Albini filiam : ex qua hic est puer, et nupta jam filia. duobus his gravissimae antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum et carus maxime,

et jucundus esset. ademit Albino soceri nomen mors filiae, sed caritatem illius necessitudinis, et benevolentiam non ademit. hodie sic hunc diligit, ut vos facillime potestis ex hac vel assiduitate ejus, vel sollicitudine, et molestia judicare. duxit uxorem, patre vivo, optimi et calamitosissimi viri filiam, C. Scipionis. clara in hoc P. Sextii pietas extitit, et omnibus grata, quòd et Massiliam statim profectus est, ut socerum videre, consolareque posset, fluctibus reipublicae expulsum, in alienis terris jacentem, quem in majorum suorum vestigiis stare oportebat: et ad eum filiam ejus adduxit, ut illo insperato aspectu complexuque, si non omnem, at aliquam partem moeroris sui deponeret: et maximis officiis et illius aerumnam, quoad vixit, et filiae solitudinem sustentavit. possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu abstinentia; sed mihi ante oculos obversatur reipublicae dignitas, quae me ad sese rapit, haec minora relinquere hortatur. quae estor hic C. Antonii, collegae mei, Judices, fuit forte, sed

societate consiliorum meus. impediō
 nonnullius officii, ut ego interpretor, re-
 ligione, quo minus exponam, quam mul-
 ta ad me detulerit, quanto ante provide-
 rit. atque ego de Antonio nihil dico,
 praeter unum: numquam illum in illo
 summo timore ac periculo civitatis, ne-
 que communem metum omnium, neque
 propriam nonnullorum de ipso suspicio-
 nem, aut infitiando tollere, aut dissimu-
 lando sedare voluisse. in quo collega sus-
 tinendo, atque moderando, si meam in
 illum indulgentiam, conjunctam cum
 summa custodia reipublicae, laudare ve-
 re solebatis, par prope laus P. Sextii es-
 se debet, qui suum ita consulem observa-
 vit, ut et illi quaestor bonus, et vobis om-
 nibus optimus civis videretur. Idem,
 cū illa conjuratio ex latebris atque ex
 tenebris erupisset, palamque armata vo-
 litaret: venit cum exercitu Capuam:
 quam urbem, propter plurimas belli op-
 portunitates, ab illa impia et scelerata
 manu attentari suspicabamur: et inde M.
 Aulanum, tribunum militum Antonii,
 Capuā praecipitem eiecit, hominem per-
 ditum, et non obscure Pisauri, et in aliis

agri Gallici partibus, in illa conjuratione versatum. idemque C. Marcellum, cum is non solum Capuam venisset, verum etiam se, quasi armorum studio, in maximam familiam conjeeisset, exterminandum ex illa urbe curavit; qua de causa et tum conventus ille Capuae, qui propter salutem illius urbis, consulatu conservatam meo, me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; et hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurionesque fortissimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextii testimonio declarant, periculumque decreto suo deprecantur. recita, quaeso, P. Sexti, quid decreverint Capuae decuriones; ut jam puerilis tua vox possit aliquid significare inimicis nostris, quidnam, cum se corroborarit, effectura esse videatur. DECRETUM DECURIONUM. non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis, aut clientelae, aut hospitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratia: sed recito memoriam perfuncti periculi, praedicationem amplissimi beneficii, vicem officii praesentis, testimonium

praeteriti temporis. atque illis temporibus iisdem, cum jam Capuam metu Sextius liberasset; urbem senatus, atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent: ego literis eum Capua arcessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat; quibus hic literis lectis, ad urbem confestim incredibili celeritate advolavit. atque, ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite literas, et vestram memoriam ad timoris praeteriti cogitationem excitate.

LITERAE CICERONIS, CONSULIS.

5 Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui tum extremis diebus consulatûs mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus et conatus sunt retardati. ac, posteaquam est intellectum, Catone tribuno plebis, fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per seipsum senatum populumque Romanum, sine militum praesidio, tueri facile majestatem suam, et dignitatem eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent: Sextius cum illo suo exercitu sum-

ma celeritate est Antonium consecutus, hic ego quid praedicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitari? quot stimulos admoverit homini studioso fortassis victoriae, sed tamen nimium communem Martem bellicae casum metuenti? longum est ea dicere: sed hoc breve dicam. si M. Petreii non excellens animo et amore reipublicae virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari extitisset, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset; datus illo in bello esset hiemi locus, neque unquam Catilina, cum e pruina Apennini, atque e nivibus illis emerfisset, atque aetatem integram nactus, Italiae calles et pastorum stabula praeclara cepisset, sine multo sanguine, ac sine totius Italiae vastitate miserrima concidisset. hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut quaesturam Macedoniae relinquam, et aliquando ad haec propiora veniam; quanquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cujus ego nuper in Macedonia vidi vestigia, non pressa leviter ad

exigui praedicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius provinciae sempiternam. verum haec ita praetereamus, ut tamen intuentes, et respectantes relinquamus. Ad tribunatum, quia ipse ad sese jam dudum vocat, et quodammodo absorbet orationem meam, contento studio cursuque veniamus. de quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortensio, ut ejus oratio non defensionem modo criminum videretur continere, sed etiam memoria digna esset, uti et reipublicae capeffendae auctoritatem, disciplinamque praescriberet. sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud nisi nomen meum causamque sustinuit, necessario mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtilius disputandum, at certe, Judices, dolentius deplorandum. qua in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore violatus essem, vocis libertate perstringerem? sed agam moderate, et hujus potius tempori serviam, quam dolori meo. si qui occulte a salute nostra dissentiant, lateant: si qui fecerunt aliquando, atque iidem nunc

tacent, et quiescunt, nos quoque sumus oblitī: si qui se offerunt insolenter et insectantur, quoad ferri poterunt, perfectum: neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non invalisse, sed incurrisse videamur. sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum superioris anni reipublicae naufragium exponere: in quo colligendo, ac reficienda salute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia versata. Fuerat ille annus in reipublicae magno motu, et multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur; re quidem vera in universam rempublicam, translatione ad plebem furibundi hominis ac perditī, mihi iratī, sed multo acrius otii et communis salutis inimici. hunc vir clarissimus, mihiq̃ue, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione, foedere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. at ille nefarius, ex omnium scelerum colluvione natus, parum se foedus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cau-

to rem alieni periculi suis propriis periculis terruisset. hanc tetram immanemque belluam, vinctam auspiciis, alligatam more majorum, constrictam legum sacratarum catenis, solvit subito legum consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putaret, mihi iratus: ignarus quidem certe, et imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum. qui, tribunus plebis, felix in evertenda republica fuit nullis suis nervis: qui enim in ejusmodi vita nervi esse potuerunt, hominis, fraternis flagitiis, sororiis stupris, omni inaudita libidine infamis? sed fuit profecto quaedam illa reipublicae fortuna fatalis, ut ille caecus atque amens tribunus plebis nancisceretur, quid dicam consules? hocce ut ego appellem nomine eversores hujus imperii? proditores vestrae dignitatis? hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, extinguenda omnia jura atque instituta majorum, se illis fascibus, caeterisque insignibus summi honoris atque imperii ornatos esse arbitrabantur? quorum, per deos immortales, si nondum

scelera, vulneraque iniusta reipublicae
vultis recordari; vultum, atque incessum
animis intueamini. facilius facta eorum
occurrent mentibus vestris, si ora ipsa o-
culis proposueritis. Alter unguentis af-
fluens, calamistrata coma, despiciens con-
seios stuprorum, ac veteres vexatores ae-
tatulae suae, puteali et foeneratorum gre-
gibus inflatus atque percussus olim ne
Scyllaeo illo aeris alieni in freto ad co-
lumnā adhaeresceret, in tribunatū por-
tum perfugerat. contemnebat equites
Romanos, minitabatur senatui, vendita-
bat se operis, atque ab iis se ereptum, ne
de ambitu causam diceret, praedicabat,
ab iisdemque se etiam, invito senatu, pro-
vinciam sperare dicebat: eamque nisi a-
deptus esset, se incolumem nullo modo
fore arbitrabatur. alter, & dii boni! quam
teter incedebat! quam truculentus! quam
terribilis aspectu! unum aliquem te ex bar-
batis illis, exemplum imperii veteris, i-
maginem antiquitatis, columnen reipub-
licae diceres intueri. vestitus aspere nos-
tra hac purpura plebeia, ac penè suscit
capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse
tam imaginis ornandae causā duumvira-

nam gerebat, Sepasiam sublaturus videretur. nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicae videbatur. tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio respublica, tanquam Atlante coelum, niti videretur. erat denique hic omnium sermo: Est tamen reipublicae magnum firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi atque coeno: vultu, medius fidius, collegae fui libidinem levitatemque frangat: habebit senatus in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor et dux bonis. mihi denique homines praecipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunum plebis furiosum et audacem, cum amicum et affinem, tum etiam fortis et gravem consulem. Atque eorum alter sefellit neminem. quis enim clavum tanti imperii tenere, et gubernacula reipublicae tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confectum? cum is praeter spem in altissimo

gradu alienis opibus positus esset, qui non modo tempestatem impendentem intrueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam aspicere posset? alter multos plane in omnes partes sefellit: erat enim hominum opinioni, nobilitate ipsa, blanda conciliatricula, commendatus. omnes boni semper nobilitati favemus, et quia utile est reipublicae, nobiles homines esse dignos majoribus suis, et quia valet apud nos clarorum hominum, et bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum. quia tristem semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum videbant, et quod erat eo nomine, ut ingenerata familiae frugalitas videretur; favebant, gaudebant, et ad integritatem majorum spe sua hominem vocabant, materni generis obliti. ego autem (vere hoc dicam, Iudices) tantum esse in homine sceleris, audaciae, crudelitatis, quantum ipse cum republica sensi, nunquam putavi. nequam esse hominem, et levem, et falsa opinione, errore hominum ab adolescentia commendatum, sciebam. etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur: sed haec

obstructio nec diuturna est, nec obducta
ita, ut curiosis oculis perspici non pos-
sit. Videbamus genus vitae, desidiam,
inertiam: inclusas ejus libidines, qui
paulo propius accesserant, intuebantur.
denique etiam sermonis ansas dabat, qui-
bus reconditos ejus sensus tenere posse-
mus. laudabat homo doctus philosophos
nescio quos: neque eorum tamen nomi-
na poterat dicere: sed tamen eos laudabat
maxime, qui dicuntur praeter caeteros
esse auctores et laudatores voluptatis:
cujus, et quo tempore, et quo modo, non
quaerebat; verbum ipsum omnibus mo-
dis animi et corporis devorabat: eosdem-
que praeclare dicere aiebat, sapientes om-
nia sua causa facere: rempublicam capef-
fere hominem bene sanum non oportere:
nihil esse praestabilius otiosa vita, et ple-
na et conferta voluptatibus. eos autem,
qui dicerent, dignitati esse serviendum,
reipublicae consulendum, officii rationem
in omni vita, non commodi, esse ducen-
dam, subeunda pro patria pericula, vulne-
ra excipienda, mortem oppetendam; vati-
cinari, atque insanire dicebat. ex his assi-
duis ejus quotidianisque sermonibus, et

quod videbam, quibus cum hominibus in
interiore aedium parte viveret, et quod i-
ta domus ipsa fumabat, ut multa ejus ser-
monis indicia redoleret; statuebam sic,
boni nihil ab illis nugis expectandum,
mali quidem certe nihil pertimescendum.
sed ita est, Judices, ut, si gladium parvo
puero, aut si imbecillo seni, aut debili de-
deris, ipse impetu suo nemini noceat:
sin ad nudum vel fortissimi viri corpus
acceserit, possit acie ipsa, et ferri viribus
vulnerari: ita cum hominibus enervatis
atque exsanguibus consulatus, tanquam
gladius, esset datus, qui per se punge-
re neminem unquam potuissent, hi sum-
mi imperii nomine armati rempublicam
contrucidaverunt. foedus fecerunt cum
tribuno plebis palam, ut ab eo provinci-
as acciperent, quas ipsi vellent: exerci-
tum, et pecuniam, quantam vellent, ea
lege, si ipsi prius tribuno plebis afflic-
tam et constriictam rempublicam tradi-
dissent. id autem foedus meo sanguine
ictum sanciri posse dicebant. qua re pa-
teta facta (neque enim dissimulari tantum
scelus poterat, nec latere) promulgan-
tur uno eodemque tempore rogationes

ab eodem tribuno de mea pernicie, et de
 11 provinciis consulum nominatim. Hic
 tum senatus sollicitus, vos equites exci-
 tati, Italia cuncta permota, omnes deni-
 que omnium generum atque ordinum ci-
 ves summae reipublicae a consulibus, at-
 que a summo imperio petendum esse au-
 xilium arbitrabantur, cum illi soli essent,
 praeter furiosum illum tribunum, duo
 reipublicae turbines, qui non modo prae-
 cipitanti patriae non subvenirent, sed e-
 um nimium tarde concidere moerent.
 flagitabatur ab his quotidie cum querelis
 bonorum omnium, tum etiam precibus
 senatûs, ut meam causam susciperent, a-
 gerent; aliquid denique ad senatum re-
 ferrent: hi non modo negando, sed eti-
 am irridendo, amplissimum quemque il-
 lius ordinis insequabantur. hic subito
 cum incredibilis in Capitolium multitu-
 do ex tota urbe cunctaque Italia conve-
 nisset, vestem mutandam omnes, meque
 etiam omni ratione, privato consilio (quo-
 niam publicis ducibus respublica care-
 ret) defendendum putarunt. erat eodem
 tempore senatus in aede Concordiae,
 quod ipsum templum repraesentabat me-

memoriam consulatus mei, cum flens universus ordo cincinnatum consulem orabat: nam alter ille horridus et severus consulto se domi continebat. qua tum superbia coenum illud ac labes amplissimi ordinis preces et clarissimorum civium lacrymas repudiavit? me ipsum ut contempnit helluo patriae? nam quid ego patri monii dicam, quod ille cum quasi quaestum faceret, amisit? cum venisset ad senatum, vos, inquam, equites Romani, et omnes boni, veste mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi projecistis, cum, vestris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantiâ, L. Ninnius ad senatum de republica retulit; senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam censuit. O diem illum, ¹² Judices, funestum senatui, bonisque omnibus! reipublicae luctuosum! mihi ad domesticum moerorem gravem! ad posteritatis memoriam gloriosum! quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quàm pro uno cive et bonos omnes privato consensu, et universum senatum publico consilio

mutasse vestem? quae quidem tum mutatio non deprecationis causâ est facta, sed luctûs; quem enim deprecarentur, cum omnes essent sordidati? cumque hoc factis esset signi, esse improbum, qui mutata veste non esset? hac mutatione vestis facta, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque praedo, fecerit; qui adesse nobilissimos adolescentes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meae jusserit, eosque operarum suarum gladiis et lapidibus objecerit: de consulibus loquor, quorum fide respublica niti debuit. exanimatus evolat ex senatu, non minus perturbato animo atque vultu, quam si paucis ante annis in creditorum conventum incidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem nunquam Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam tum senatum aliquid in republica posse arbitrarentur: equites vero Romanos daturus illius diei poenas, quo, me consule, cum gladiis in clivo Capitolino fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (conjuratos videlicet dicebat)

ulciscendi se. si dixisset hoc solum, omni supplicio esset dignus : nam oratio ipsa consulis perniciofa potest rempublicam labefactare. quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui cum me ipsum pro summa familiaritate, quae mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unice diligebat, tum pro republica vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit : edixitque, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta : quod esset ausus pro cive, pro bene merito cive, pro amico, pro republica deprecari. Quid hoc homine facias ? aut quò civem importunum, aut quò potius hostem tam sceleratum reserves ? qui, ut omittam caetera, quae sunt ei cum collega immani impuroque conjuncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipublicae civem, non illo ipso tempore una cum senatu et cum bonis omnibus casum amici reique publicae lugentem ; sed civem Romanum sine ullo judicio, aut edicto, ex patria consul ejecerit. nihil acerbius socii Latini ferre

soliti sunt, quam, id quod perrarè acci-
dit, ex urbe exire a consulibus juberi.
atque illis tum erat reditus in suas civita-
tes, ad suos lares familiares : et in illo
communi incommodo nulla in quem-
quam propria ignominia nominatim ca-
debat. hoc vero quid est ? exterminabit
cives Romanos edicto consul a suis diis
penatibus ? expellet a patria ? deliget
quem volet ? damnabit atque ejiciet no-
minatim ? hic, si unquam vos eos, qui
nunc estis in republica, fore putasset, si
denique imaginem judiciorum, aut simu-
lacrum aliquod futurum in civitate reli-
quum credidisset, unquam ausus esset se-
natum de republica tollere ? equitum Ro-
manorum preces aspernari ? civium de-
nique omnium, novis et inauditis edic-
tis, jus libertatemque pervertere ? etsi
me attentissimis animis, summa cum be-
nignitate auditis, Judices : tamen vere-
or, ne quis forte vestrum miretur, quid
haec mea oratio tam longa ac tam alte re-
petita velit, aut quid ad P. Sextii causam
eorum, qui ante hujus tribunatum rem-
publicam vexarunt, delicta pertineant.
mihi autem hoc propositum est ostende-

re, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflictæ et perditæ reipublicæ, quantum posset, mederetur. ac, si in exponendis vulneribus illis de me ipso plura dicere videbor, ignoscite. nam et illam meam cladem vos et omnes boni maximum esse reipublicæ vulnus iudicastis; et P. Sextius est reus non suo, sed meo nomine: qui cum omnem vim sui tribunatus in mea salute consumpserit, necesse est meam causam præteriti temporis cum huius præsentis defensione esse conjunctam. Erat igitur in luctu senatus: squa-¹⁴lebat civitas: publico consilio mutata veste: nullum erat Italiae municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissime decrevisset de mea salute: cum subito edieunt duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. quis unquam consul senatum ipsius decretis parère prohibuit? quis tyrannus miseros lugere vetuit? parumne est, Piso, ut omittam Gabinium, quod

tantum homines sefellisti, ut negligeres auctoritatem senatus? optimi cujusque consilia contemneres? rempublicam proderes? consulare nomen affligeres? etiamne edicere audeas, ne moererent homines meam, suam, reipublicae calamitatem? ne hunc suum dolorem veste significarent? sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, sive ad deprecandum valebat, quis unquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi moerere, aut caeteris supplicare? quid, sua sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? pro te ipso, Piso, nemone mutavit? ne isti quidem, quos legatos non modo nullo senatusconsulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? ergo hominis desperati, et proditoris reipublicae casum lugebunt fortasse qui volent: civis florentissimi benevolentia bonorum, et optime de salute patriae meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? iidem consules, (si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modo ex memoria, sed etiam ex fastis evellendos non putet)

pacto jam foedere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peste patriae, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quae tum contra me contraque rempublicam dixerat; voce ac sententia sua comprobaverunt. Iisdem consulibus sedentibus, atque in-¹⁵ spectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis lege intercederet: ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret: ut lex Aelia, lex Fusia ne valeret: qua una rogatione, quis est, qui non intelligat, universam rempublicam esse deletam? iisdem consulibus inspectantibus, fervorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicitim homines conscriberentur, decuriarentur, ad vim, ad manus, ad caedem, ad direptionem incitarentur. iisdem consulibus arma in templum Castoris palam comportabantur, gradus ejusdem templi tollebantur: armati homines forum et conciones tenebant: caedes, lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis et latrociniiis possidebat, non ali-

qua vi sua, sed cum duos consules a republica provinciarum foedere retraxisset. insultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore ac metu multos, plures etiam spe et promissis tenebat. quae cum essent ejusmodi, Judices, cum senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hostes haberet: equester ordo reus a consulibus citaretur: Italiae totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrentur: arma essent in templis, armati in foro: eaque non silentio consulum dissimularentur, sed et voce et sententia comprobarentur: cum omnes urbem nondum excisam et everSAM, sed jam captam atque oppressam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, Judices, restitissimus. sed me alii metus, atque aliae curae, suspicionesque moverunt. Exponam enim hodierno die, Judices, omnem rationem facti et consilii mei: neque huic vestro tanto studio audiendi, neque vero huic tantae multitudini, quanta, mea memoria, nunquam ullo in judicio fuit, deero. nam, si ego in causa tam bona, tanto studio senatus,

consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, cessi tribuni plebis, despicatissimi hominis, furori; contemptissimorum consulum levitatem, audaciamque pertimui; nimium me timidum, nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor. quid enim simile fuit in Q. Metello? cujus causam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice, neque ullus ordo proprie, neque suis decretis Italia-tota susceperat; ad suam enim magis quandam ille gloriam, quàm ad perspicuam salutem reipublicae spectarat, cum unus in legem per vim latam jurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriae caritate constantiae gloriam commutaret. erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriae, sextum jam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino. iterum tribuno plebis, vigilante homine, et in causa populari si non moderate, at certe populariter abstinenterque versato. cessit, ne aut victus a fortibus viris cum

dedecore caderet: aut victor multis et fortibus civibus rempublicam orbaret. meam causam senatus palam, equester ordo acerrime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeque susceperant. eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuisset, quaeque non modo ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium et prope gentium pertinerent: ea conditione gesseram, ut meum factum semper omnes praestare, tuerique
 17 deberent. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, sed cum operis conductis, et ad diripiendam urbem concitatis. habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem subsidiumque patriae: sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos aeris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis constrictos addixerat. nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a se, quaestore Ostiensi, per ignominiam, ad principem et senatus et civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequabatur: sed cum scurrarum

locupletium scorto, cum sororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum ficario, cum latrone; quos homines, si, id quod facile factu fuit, et quod fieri debuit, quodque a me optimi et fortissimi cives flagitabant, vi armisque superassem, non verebar, ne quis aut vim vi repulsam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domesticorum hostium mortem moereret; sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, se; quae faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihi que et nunc, et quoad licuit, amicissimo. M. Crassus, quocum mihi erant omnes amicitiae necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis praedicabatur. C. Caesar, qui a me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meae saluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur. his se tribus auctoribus in consiliis capiendis, adiutoribus in re gerenda esse usurum dicebat; ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum: duo, qui privati tum essent, et

praesse, et parare, si vellent, exercitum posse; idque facturos esse dicebat. nec mihi ille iudicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut causae dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat. 18 Quid ergo? inimici oratio, vana praesertim, tam improbe in clarissimos viros conjecta, me movit? me vero non illius oratio, sed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quanquam ob aliam causam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non infitiando confiteri videbantur. illi autem aliquo tum timore perterriti, quod acta illa atque omnes res anni superioris labefactari a praetoribus, infirmari a senatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem a se alienare nolebant, suaque sibi propiora pericula esse, quam mea, loquebantur. sed tamen et Crassus a consulibus meam causam suscipiendam esse dicebat, et eorum fidem Pompeius implorabat; neque se privatum publicè susceptae causae defuturum esse dicebat. quem virum studiosum mei,

cupidissimum reipublicae conservandae; domi meae certi homines ad eam rem compositi monuerunt, ut esset cautior: ejusque vitae a me insidias apud me domi positas esse dixerunt: atque hanc ei suspicionem alii literis mittendis, alii nuntiis, alii coram ipsi excitaverunt, ut ille, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. ipse autem Caesar, quem maxime homines ignari veritatis, mihi esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu ipsius tribuni plebis inimici mei fratrem praefecerat. Haec ego cum viderem, ne-¹⁹que enim erant occulta, senatum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum: consules, qui publici consilii duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur: eos, qui plurimum posset, opponi omnibus concionibus falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem meam: conciones haberi quotidie contra me: vocem pro me, ac pro republica neminem mittere: intenta fig-

na legionum existimari cervicibus ac bonis vestris, falso, sed putari tamen: conjuratorum copias veteres, et effusam illam ac superatam Catilinae manum importunam, novo duce et insperata commutatione rerum esse renovatam. haec cum viderem, quid agerem, Judices? scio enim, tum non mihi vestrum studium, sed meum prope vestro defuisse. contenderem contra tribunum plebis privatus armis? vicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset is, qui hac una medicina sola potuit a reipublicae peste depelli. quid deinde? quid reliquiarum restaret? quid denique erat dubium, quin ille sanguis tribunitius, nullo praesertim publico consilio profusus, consules ultores et defensores esset habiturus? cum quidem in concione dixisset, aut mihi semel pereundum, aut bis esse vincendum. quid erat bis vincere? id profecto, ut, cum amentissimo tribuno plebis cum decertassem, cum consulibus caeterisque ejus ultoribus dimicarem. ego vero, si mihi uni pereundum fuisset, ac non accipienda plaga mihi insanabilis, reipublicae mortifera, quam illi imposuissem: semel perire ta-

mē, Judices, maluissē, quam bis vincere. erat enim illa altera ejusmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere possemus. quid si in prima contentione, vi tribunitia victus, in foro, cum multis bonis viris concidissē? senatum consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocarent, qui ne vestitu quidem defendi rempublicam sissent: a tribuno plebis post interitum meum dissidissent, qui eandem horam meae pestis et suorum praemiorum esse voluissent. Unum enim²³ mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis et acris animi magnique dixerit: Restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses. de quo te, te, inquam, Patria, testor, et vos Penates patriique Dii, me vestrarum sedum templorumque causa, me propter salutem meorum civium, quae mihi semper fuit mea carior vita, dimicationem caedemque fugisse: etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, Judices, accidisset, ut multi ex multis locis praedones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidis-

sent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tradere hostibus mallerent: jecissem me ipse potius in profundum, ut caeteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in magnum vitae discrimen adducerem. cum vero in hanc reipublicae navem, ereptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, armatae tot classes, nisi ego unus deditus essem, incursum viderentur: cum proscriptio, caedes, direptio denuntiarentur: cum alii me suspicione periculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obstare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam atque hunc bonorum statum otiumque odissent, et ob has causas, tot, tamque varias, me unum deposcerent: depugnarem potius cum summo, non dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorumque vestrorum, quam non id, quod omnibus impendebat, unus pro
21 omnibus susceperem ac subirem? Victi essent improbi. at cives: at ab eo priva-

to, qui sine armis etiam consul rempublicam conservarat. sin victi essent boni: quid superesset? non ad servos videtis rem venturam fuisse? an mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors aequo animo optetenda? quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine cum gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos versabantur? non haec denique a me tum, tanquam fata, in ipsa re gerenda concinebantur? an erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo quaerendoque cognoveram? nesciebam vitae brevem esse cursum, gloriae sempiternum? cum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quae necessitati deberetur, patriae potius donata, quam reservata naturae videretur? nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentio-

nem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque morte restingui, alii autem tum maxime mentes sapientium ac fortium virorum, cum e corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu: alterum etiam optandum, meliore esse sensu. denique, cum omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea quidquam expetendum esse homini in vita putassem; mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiae, pro patria contempsisse dicuntur, ego vir consularis, tantis rebus gestis, timerem? praesertim cum ejus essem civitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Porse-nae venisset, eumque interficere, proposita sibi morte, conatus esset? ex qua P. Decius primum pater, post aliquot annos patria virtute praeditus filius, se ac vitam suam, instructa acie, pro salute populi Romani victoriaque devovisset? ex qua innumerabiles alii, partim adipiscendae laudis, partim vitandae turpitudinis causâ, mortem, in variis bellis, aequissimis animis oppetissent? in qua civitate ipse meminissem, patrem hujus

M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem sibi manu vitam exhausisse, qua mortem saepe hostibus obtulisset? Haec ego et multa alia cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset, neminem unquam fore, qui auderet suscipere contra improbos cives, reipublicae salutem. itaque non solum si vi interissem, sed etiam si morbo exstinctus essem, fore putabam, ut exemplum reipublicae conservandae mecum simul interiret. quis enim unquam, me a senatu populoque Romano, tanto omnium bonorum studio, non restituto, (quod certe, si essem interfec-tus, accidere non potuisset) ullam rei-publicae partem cum sua minima invidia auderet attingere? servavi igitur rempublicam discessu meo, Judices: cae-dem a vobis, liberisque vestris, vasti-tatem, incendia, rapinas, meo dolore luctuque depuli: et unus rempublicam bis servavi, semel gloria, iterum aerum-na mea. neque enim in hoc me homi-nem esse infitiabor unquam, ut me op-timo fratre, carissimis liberis, fidelissima conjuge, vestro conspectu, patria, hoc ho-

noris gradu, sine dolore caruisse glorier.
 quod si fecissem : quod a me beneficium
 haberetis, cum pro vobis ea, quae mihi
 essent vilia, reliquissem ? hoc, meo qui-
 dem animo, summi in patriam amoris
 mei signum esse debet certissimum, quod,
 cum abesse ab ea non possem sine summo
 dolore, hunc me perpeti, quam illam la-
 befactari ab improbis, malui. memine-
 ram, Iudices, divinum illum virum, at-
 que ex iisdem, quibus nos, radicibus na-
 tum ad salutem imperii hujus, C. Mari-
 um, summa senectute, cum vim prope
 justorum armorum profugisset, primo fe-
 nile corpus paludibus occultasse demer-
 sum: deinde ad infimorum ac tenuissimo-
 rum hominum Minturnis misericordiam
 confugisse : inde navigio per parvo, cum
 omnes portus terrasque fugeret, in oras
 Africae desertissimas pervenisse. atque
 ille vitam suam, ne inultus esset, ad in-
 certissimam spem, et ad reipublicae sta-
 tum reservavit: ego, qui (quemadmodum
 multi in senatu, me absente, dixerunt)
 periculo reipublicae vivebam, quique ob
 eam causam consularibus literis de sena-
 tûs sententia exteris nationibus com-

mendabar, nonne, si meam vitam defuerissem, rempublicam prodidissem? in quo quidem nunc, me restituto, vivit mecum simul exemplum fidei publicae, exemplum reipublicae defendendae. quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram? Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita extincta sunt, ut praeclare cum iis agamus, quos pacatos esse patiamur. denique ex bellica victoria non fere quemquam est invidia civium consecuta. domesticis malis, et audacium civium consiliis saepe est resistendum; eorumque periculorum est in republica retinenda medicina: quam omnem, Iudices, perdidissetis, si meo interitu senatui populoque Romano doloris sui de me declarandi potestas esset erepta. quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo jure praecipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam spectatis: ne, si qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniores sitis, et recordatione mei casus a consiliis fortibus refugiatis. primum, non

est periculum, ne qui unquam sint in civitate ejusmodi consules, praesertim si erit his id, quod debetur, persolutum. deinde nunquam jam, ut spero, quisquam improbus consilio et auxilio bonorum se oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus: nec armati exercitus terrorem opponet togatis: neque erit justa causa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falso jactari, opponique patiatur. nunquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem ac lugendi sit potestas: tam captus equester ordo, ut equites Romani a consule relegentur. quae cum omnia, atque etiam multo alia majora, quae consulo praetereo, accidissent, vidissetis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reipublicae voce esse revocatum. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consulum, rempublicam esse confectam; primum illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, cum ego me e complexu patriae conspectuque vestro eripuisssem, et

metu vestri periculi, non mei, furori hominibus, sceleri, perfidiae, telis, minisque cessissem, patriamque, quae mihi erat carissima, propter ipsius patriae caritatem reliquissem: cum meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non solum homines, sed testæ urbis ac templa lugerent: nemo vestrum forum, nemo curiam, nemo lucem aspicere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immo horâ, atque etiam puncto temporis eodem, mihi, rei publicae perniciēs; Gabinio, et Pisoni provincia rogata est. prout dii immortales, custodes et conservatores hujus urbis atque imperii! quatenus illa in republica monstra, quae scelera vidistis? civis erat expulsus is, qui rempublicam ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat; et expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine. erat autem expulsus sine iudicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique concitato. lex erat lata, vastato ac relicto foro, et sicariis servisque tradito; et ea lex, quae ut ne ferretur, senatus fuerat veste mutata. hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem

consules inter meum discrimen, et eorum praedam, interesse passi sunt. statim, me perculso, ad meum sanguinem hauriendum, et, spirantē etiam republica, ad ejus spolia detrahenda advolaverunt. omitto gratulationes, epulas, partitionem aerarii, beneficia, spem, promissa, praedam, laetitiam paucorum in luctu omnium. vexabatur uxor mea: liberi ad necem quaerebantur: gener, et Piso gener, a Pisonis consulis pedibus supplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad consules deferēbantur: domus ardebat in Palatio: consules epulabantur. quod si meis incommodis laetabantur, urbis tamen periculo commoverentur. Sed, ut a mea causa jam
25 recedam, reliquas illius anni pestes recordamini: sic enim facillime perspicietis, quantam vim omnium remediorum a magistratibus proximis respublica desiderarit. legum multitudinem, cum earum, quae latae sunt, tum vero, quae promulgatae fuerunt. nam latae quidem sunt consulibus illis, tacentibus dicam? immo vero approbantibus etiam, ut censoria notio, et gravissimum iudicium sane-

tissimi magistratus de republica tolleretur: ut collegia non modo illa vetera contra senatus consultum restituerentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur: ut, remissis semisibus et trientibus, quinta prope pars vestigalium tolleretur: ut Gabinio pro illa sua Cilicia, quam sibi, si rempublicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur: ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, et, rogata lege, potestas fieret provinciae commutandae. Mitto eam²⁶ legem, quae omnia jura religionum, auspiciorum, potestatem, omnes leges, quae sunt de jure et de tempore legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domesticam labem: etiam exterarum nationes illius anni furore conquassatas videbamus. lege tribunitia Matris Magnae Pessinuntius ille sacerdos expulsus et spoliatus sacerdotio est, fanumque sanctissimarum atque antiquissimarum religionum venditum pecunia grandi, Brogitaro, impuro homini, atque indigno illa religione; praesertim cum ea sibi ille non colendi, sed violandi causa appetisset: appellati reges a populo, qui id nun-

quam ne a senatu quidem postulassent :
 reducti exules Byzantium condemnati
 rum, cum indemnati cives e civitate eji-
 ciebantur. rex Ptolemaeus, qui si non-
 dum erat ipse a senatu socius appellatus,
 erat tamen frater ejus regis, qui cum es-
 set in eadem causa, jam erat a senatu ho-
 norem istum consecutus: erat eodem ge-
 nere, iisdemque majoribus, eadem ve-
 tustate societatis: denique erat rex, si
 nondum socius, at non hostis: pacatus,
 quietus, fretus imperio populi Romani,
 regno paterno atque avito: regali otio
 perfruebatur. de hoc nihil cogitante, ni-
 hil suspicante, eisdem operis suffragium
 ferentibus, est rogatum, ut, sedens cum
 purpuro et sceptro, et illis insignibus re-
 giis, praeconi publico subjiceretur: et im-
 perante populo Romano, qui etiam bel-
 lo victis regibus regna reddere consue-
 vit, rex amicus, nulla injuria comme-
 morata, nullis repetitis rebus, cum bo-
 nis omnibus publicaretur. Multa acer-
 ba, multa turpia, multa turbulenta ha-
 buit ille annus: tamen illi sceleri, quod in
 me illorum immanitas edidit, haud scio,
 an recte hoc proximum esse dicam. Anti-

ochum illum Magnum maiores nostri, magna belli contentione, terra marique, superatum, intra montem Taurum regnare jusserunt: Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonav-
runt. cum Armeniorum rege, Tigiane, grave bellum perdiuturnumque gessimus; cum ille, injuriis in socios nostros inferendis, bello prope nos laceffisset. hic et ipse per se vehemens fuit, et acerrimum hostem hujus imperii Mithridatem, pulsum Ponto, opibus suis regnoque defendit: et a Lucullo, summo viro atque imperatore, pulsus, animo tamen hostili cum reliquis copiis suis in pristina mente mansit. hunc Cn. Pompeius, cum in suis castris supplicem abjectumque vidisset, erexit, atque insigne regium, quod ille de suo capite abjecerat, reposuit, et, imperatis certis rebus, regnare jussit: nec minus et sibi et huic imperio gloriosum putavit, constitutum a se regem, quam constrictum videri. tulit, gessit. qui et ipse hostis fuit populi Romani, et acerrimum hostem in regnum recepit: qui conflixit, qui signa contulit, qui de imperio pene certavit, regnat hodie, et amicitiae nomen

ac societatis, quod armis violarat, id precibus est consecutus. ille Cyprius miser, qui semper socius, semper amicus fuit: de quo nulla unquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est: vivus (ut aiunt) est, et videns, cum victu ac vestitu suo publicatus. en, cur caeteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, cum hoc illius funesti anni prodito exemplo videant, per tribunum aliquem et sexcentas operas, se fortunis spoliari et regno omni posse nudari. At etiam eo negotio M. Catonis splendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quae in tempestate saeva quiescit, et lucet in tenebris, et pulsa loco manet tamen, atque haeret in patria, splendetque per se semper, neque alienis unquam sordibus obsolescit. non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum: nec illi committendum illud negotium, sed imponendam putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quae semper contra extraordinarias potestates libera fuisset.

sentient, ut spero, brevi tempore; manere libertatem illam: atque hoc etiam, si fieri poterit, esse majorem, quod cum consulibus illis M. Cato, etiam cum jam desperasset aliquid auctoritate sua profici posse, tamen voce ipsa ac dolore pugnavit, et post meum discessum, iis Pisonem verbis, flens meum et reipublicae casum, vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum pene jam provinciae poeniteret. cur igitur rogationi paruit? quasi vero ille non in alias quoque leges, quas injuste rogatas putaret, jam ante jurarit. non offert se ille istis temeritatibus, ut, cum reipublicae nihil profit, se cive rempublicam privet. consule me, cum esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cujus invidiam capitis periculo sibi praestandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quae sensit, prae se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit, non quo periculum suum non videret; sed in tanta reipublicae tempestate nihil sibi, nisi de patriae periculis cogitandum putabat. consecutus est ipsius tribunatus. Quid ego de 29

singulari magnitudine animi ejus, ac de incredibile virtute dicam? meministis illum diem, cum templo a collega occupato, nobis omnibus de vita ejus viri et civis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, et clamorem hominum auctoritate, impetum improborum virtute sedavit. adiit tum periculum, sed adiit ob causam: quae quanta fuerit, jam mihi dicere non est necesse. at, si isti Cypriae rogationi sceleratissimae non paruisset, haereret illa nihilominus in republica turpitudine. regno enim jam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatum. quod ille si repudiasset, dubitatis, quin ei vis esset allata, cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur? atque etiam hoc videbat: quoniam illa in republica macula regni publicati maneret, quam nemo jam posset eluere; quod ex malis boni possit in republica provenire, id utilius esse per se conservari, quam per alios. atque ille etiam si aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur. etenim, qui superiore anno senatu caruisset, quo si tum veniret, me tamen socium su-

orum in republica consiliorum videri posset: is aequo animo tum, me expulso, et meo nomine cum universo senatu, tum sententiâ suâ condemnatâ, in hac urbe esse posset? ille vero eidem tempori, cui nos, eidem furori, eisdem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. luctum nos hausimus majorem, dolorem ille animi non minorem. His de tot³⁰ tantisque injuriis in socios, in reges, in liberas civitates, consulum querela esse debuit. in ejus magistratûs tutela reges, atque exterae nationes semper fuerunt. ecquae vox unquam est audita consulum? quanquam quis auderet, si maxime queri vellet? de Cyprio rege querebantur, qui me civem nullo meo crimine, patriae nomine laborantem, non modo stantem non defenderunt, sed ne jacentem quidem protexerunt? cesseram, si alienam a me plebem fuisse vultis, quae non fuit, invidiae: si commoveri omnia videbantur, tempori: si vis suberat, armis: si societas, magistratuum pactioni: si periculum civium, reipublicae. cur, cum de capite civis (non disputo, cujusmodi civis) et de bonis proscriptio ser-

retur; cum et sacratissimis legibus, et XII
tabulis sancitum esset, ut neque privile-
gium irrogari liceret, neque de capite,
nisi comitiis centuriatis, rogari; nulla
vox est audita consulum? constitutum
que est illo anno, quantum in illis duabus
hujus imperii pestibus fuit, jure posse per
operas concitatas quemvis civem nomi-
natim, tribuni plebis consilio, ex civita-
te exturbari? quae vero promulgata il-
lo anno fuerunt? quae promissa multis?
quae conscripta? quae sperata? quae co-
gitata? quid dicam? qui locus orbis ter-
rae jam non erat alicui destinatus? cujus
negotii publici cogitari, optari, fingi cu-
ratio potuit; quae non esset attributa at-
que descripta? quod genus imperii, aut
quae provincia, quae ratio auferendae,
aut constandae pecuniae non reperienda-
tur? quae regio, orae terrarum erat la-
tior, in qua non regnum aliquod statu-
retur? quis autem rex, qui illo anno non
aut emendum sibi, quod non habebat, aut
redimendum, quod habebat, arbitrare-
tur? quis provinciam, quis pecuniam,
quis legationem ab senatu petebat? dam-
natis de vi restitutio; consulatûs petitio

ipfi illi populari sacerdoti comparabatur. haec gemebant boni, sperabant improbi, agebat tribunus plebis, consules adjuva-³¹ bant. Hic aliquanto serius, quam ipse vellet, Cn. Pompeius, invitissimis iis, qui mentem optimi ac fortissimi viri suis consiliis, fictisque terroribus, a defensione meae salutis averterant, excitavit illam suam non sopitam, sed suspicione aliqua retardatam consuetudinem reipublicae bene gerendae. non est passus ille vir, qui sceleratissimos cives, qui acerrimos hostes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui praedonum infinitam manum, qui etiam servitia virtute victoriaque domuisset; qui omnibus bellis terrâ marique compressis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definiisset; rempublicam everti scelere paucorum, quam ipse non solum consiliis, sed etiam sanguine suo saepe servasset. accessit ad causam publicam; restitit auctoritate sua reliquis rebus: de praeteritis questus est. fieri quaedam ad meliorem spem inclinatio visa est. decrevit senatus frequens de meo reddito kalendis Jun. dissentiente nullo, re-

ferente L. Ninnio, cujus in mea causa nunquam fides virtusque contremuit. intercessit Ligus iste nescio qui, additamentum inimicorum meorum. res erat et causa nostra eo jam loci, ut erigere oculos et vivere videretur. quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu scelestis Clodiani attigisset, quocunque venerat, quod iudicium cunque subierat, damnabatur. inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam maiore moerore. huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemituque processerat: loquebatur liberius senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suae neque ex me, neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo suo socerum suum flagitabat: omnia senatus rejiciebat, nisi de
 32 me primum consules retulissent. Quaecum res jam manibus teneretur: et cum consules provinciarum pactione libertatem omnem perdidissent, qui, cum in senatu privatim, ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clo-

diam timere dicebant. cum haec non possent jam diutius sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompeii: quo parato, ferroque comprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu de meo reditu octo tribuni promulgarunt. ex quo intellectum est, mihi absenti crevisse amicos, in ea praesertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant: sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper habuisse. nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit. qui cognomen sibi ex Aeliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis ejus esse, quam generis, videretur. hoc igitur anno, magistratibus novis designatis, cum omnes boni omnem spem melioris statûs in eorum fidem convertissent: princeps P. Lentulus auctoritate ac sententia sua, Pisoni et Gabinio repugnantibus, causam suscepit, tribunisque plebis octo referentibus, praestantissimam de me sententiam dixit. qui cum ad gloriam suam, atque ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret,

causam illam integram ad suum consulatum reservari, tamen rem talem per alios citius, quam per se tardius confici maleb^{at}. ³³ Hoc interim tempore P. Sextius, Judices, designatus, iter ad C. Caesarem pro mea salute suscepit. quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. equidem existimo, si ille (ut arbitror) aequus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: sin irator, non multum. sed tamen sedulitatem atque integritatem hominis videtis. ingredior jam in Sextii tribunatum. nam hoc primum iter designatus reipublicae causâ suscepit. pertinere et ad concordiam civium putavit, et ad perficendi facultatem, animum Caesaris a causa non abhorrere. abiit ille annus. respirasse homines videbantur, nondum res, sed spe reipublicae recuperandae. exierunt malis ominibus atque execrationibus duo vulturii paludati: quibus utinam ipsis evenissent ea, quae tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, et cohortes optimas perdidissemus. ineunt magistratum tribuni plebis, qui omnes se de me promulgatu-

ros confirmarant. ex his princeps emittur ab inimicis meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula rempublicam conaretur arrodere. alter vero non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Atilios insitus, subito nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula sustulit. veniunt kalendae Januarii: vos haec melius scire potestis: equidem audita dico: quae tum frequentia senatus, quae expectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quae virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quae etiam collegae ejus moderatio de me: qui cum inimicitias sibi mecum ex reipublicae dissensione susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis dixit, et temporibus reipublicae permitturum. Tum princeps rogatus³⁴ sententiam L. Cotta dixit id, quod dignissimum republica fuit, nihil de me actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus: non posse quemquam de civitate tolli sine iudicio: de capite non modo

ferri, sed ne judicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim fuisse illam, flammam quassatae reipublicae, perturbatorumque temporum, jure judiciiisque sublatis: magna rerum perturbatione impendente, declinasse me paululum, et, spe reliquae tranquillitatis, praesentes fluctus tempestatemque fugisse. quare, cum absens rempublicam non minus magnis periculis, quam quodam tempore praesens liberaissem, non restitui me solum, sed etiam ornari a senatu decere. disputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissimum et profligatissimum hostem pudoris et pudicitiae scripsisse, quae scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiam si jure esset rogatum, tamen vim habere non posset. quare me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed revocari senatus auctoritate oportere. hunc nemo erat, quin verissime sentire diceret. sed post eum rogatus Cn. Pompeius, approbata laudataque Cottae sententia, dixit, sese otii mei causa, ut omni populari concitatione defungerer, censere, ut ad senatus auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adjungere-

tur. cum omnes certatim, aliusque alio gravius atque ornatius de mea salute dixisset, fieretque sine ulla varietate discessio: surrexit, ut scitis, Atilius hic Gavianus: nec ausus est, cum esset emptus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. clamor senatus, querelae, preces, socer ad pedes abiectus. ille se affirmare, postero die moram nullam esse facturum. creditum est: discessum est. illi interea deliberatori merces, longa interposita nocte, duplicata est. consecuti dies pauci omnino Januario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me. Cùm omni³⁵ mora, ludificatione, calumnia, senatus auctoritas impediretur: venit tandem concilii de me agendi dies, VIII. kalendas Februar. princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. quiescit eo die Sextius, is qui est de vi reus. actor hic, defensorque causae meae nihil progreditur, consilia expectat inimicorum meorum. quid illi, quorum consilio P. Sextius in iudicium vocatur? quo se pacto gerunt? cum forum, comitium,

curiam multa de nocte armatis hominibus ac servis plerisque occupavissent, impetum faciunt in Fabricium, manus asserunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos. venientem in forum, virum optimum et constantissimum, M. Cispium, tribunum plebis, vi depellunt: caedem in foro maximam faciunt: universique, destrectis gladiis et cruentis in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortissimum, meique amantissimum, oculis quaerebant, voce poscebant. quorum ille telis libenter, in tanto luctu ac desiderio mei, non repugnandi, sed moriendi causa, corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset. subiit tamen vim illam nefariam consccleratorum latronum: et, cum ad fratris salutem a populo Romano deprecandam venisset, pulsus e Rostris, in comitio jacuit, seque servorum et libertorum corporibus obtexit, vitamque tum suam noctis et fugae praesidio, non juris judiciorumque defendit. meministis tum, Judices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas refeciri, e foro spongiis effingi sanguinem, ut omnes tan-

tam illam copiam, et tam magnificum apparatus, non privatum aut plebeium, sed patricium et praetorium esse arbitrentur. nihilque neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die criminationis esse in Sextium. Atqui vis³⁶ in foro versata est. certe. quando enim major? lapidationes persaepe vidimus: non ita saepe, sed nimium tamen saepe gladios: caedem vero tantam, tantos accervos corporum extructos, nisi forte illo Cinnano atque Octaviano die, quis unquam in foro vidit? qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia aut constantia intercessoris oritur saepe seditio, culpâ atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione proposita: oritur ex concertatione magistratuum: oritur sensim ex clamore primùm: deinde aliqua discessione concionis: vix, sero, et raro ad manus pervenitur: nullo verò verbo facto, nulla concione advocata, nulla lege recitata concitatam nocturnam seditionem quis audivit? an verisimile est, ut civis Romanus, aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri

pa
fer
ca
ac
ri
cu
di
gi
a
g
ti
d
p
n
c
c
c
37

pateretur, praeter eos, qui ab illo pestifero ac perduto cive jampridem reipublicae sanguine saginantur? hinc jam de ipso accusatore quaero, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu et cum praesidio magno fuisse: num illo die fuerit. certe, certe non fuit. victa igitur est causa reipublicae, et victa, non auspiciis, non intercessione, non suffragiis: sed vi, manu, ferro. nam, si obnuntiasset Fabricio is praetor, qui se servasse de coelo dixerat, accepisset respublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset. si intercessisset collega Fabricio, laesisset rempublicam, sed rempublicam jure laesisset: gladiatores tu novitios, pro expectata aedilitate suppositos cum sicariis e carcere emissis ante lucem immittas? magistratus templo dejicias? caedem maximam facias? forum purges? et, cum omnia vi et armis egeris, accuses eum, qui se praesidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset³⁷ defendere? Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut a suis munitus, tutò in foro magistratum gereret, rempublicam administraret. itaque fre-

tus sanctitate tribunatus, cum se non modo contra vim et ferrum, sed etiam contra verba atque interfationem legibus sacratis esse armatum putaret; venit in templum Castoris: obnuntiavit consuli: cum subito manus illa Clodiana, in caede civium saepe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit, inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum et fustibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore et contrucidato, se abiecit exanimatus; neque ulla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis, depulit. quem cum jacentem et concisum plurimis vulneribus, extremo spiritu exsanguem et confectum viderent: defatigatione magis et errore, quam misericordia et modo, aliquando caedere destiterunt. et causam dicit Sextius de vi? quid ita? quia vivit. at id non suâ culpâ. plaga una illa extrema defuit: quae si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. accusa Lentidium: non percussit locum: maledicito Sabinio, homini Reatino, cur tam tempori exclamarit occisum. ipsum vero quid accusas? num

defuit gladiis? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit? An haec ipsa vis est, non posse emori? an illa, quod tribunus plebis templum cruentavit? an, quod, cum esset ablati, primumque resipisset, non se referri iussit? ubi est crimen, quod reprehenditis? hinc quaero, Iudices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuistisne ad armati? fuistisne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuistisne aliquando rempublicam a funesto latrone repetituri? an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cum rempublicam a facinorosissimis sicariis, et a servis esse oppressam, atque occupatam videretis? cujus igitur mortem ulciscere mini, si quidem liberi esse, et habere rempublicam cogitaretis: de ejus virtute viri quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum putatis? at vero illi ipsi parricidae, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturna, adeo vim facinoris sui perhorruerant, ut, si paulo longior opinio

mortis Sextii fuisset, Gracchum illum suum, transferendi in nos criminis causa, occidere cogitarint. sensit rusticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt) suum sanguinem quaeri ad restringendam invidiam facinoris Clodiani: mulionicam penulam arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat: messoria se corbe contexit. cum quaererent alii Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore servatus est. atque hoc scitis omnes, usque adeo hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit Sextium vivere. quod nisi esset patefactum paulo citius, quam vellem; non illi quidem morte mercenarii sui transferre potuissent invidiam in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam grato quodam scelere minuissent. ac, si tunc P. Sextius, Judices, in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset: non dubito, quin, si modo esset in republica senatus, si majestas populi Romani revixisset, aliquando statua huic ob rempublicam interfecto in foro statuere-tur. nec vero illorum quisquam, quos a majoribus nostris, morte obita, posi-

tos in illo loco atque in Rostris collocatos videtis, esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam praeponendus: qui cum causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de republica meriti, causam senatus, causam Italiae, causam reipublicae suscepisset; cumque auspiciis religionique parens obnuntiaret, quod senserat; luce palam a nefariis pestibus in deorum hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. ejus igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cujus mortem ornandam monumento

39 sempiterno putaretis? Homines, inquit, emisti, coëgisti, parasti. quid uti faceret? senatum obsideret? cives indemnatos expelleret? bona diriperet? aedes incenderet? tecta disturbareret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro e Rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsessum teneret? haec ut

efficere posset, quae fieri, nisi armis oppressa republica, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sextius et copias comparavit. at nondum erat maturum: nondum res ipsa ad ejusmodi praesidia viros bonos compellebat. pulsi nos eramus, non omnino ista manu sola, sed tamen non sine ista: vos taciti mirabamini. captum erat forum anno superiore, aede Castoris, tanquam arce aliqua, a fugitivis occupata: filebatur. omnia, hominum, cum egestate, tum audacia perditorum, clamore, concursu, vi, manu gerebantur: perferebatis. magistratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo resistebat. gladiatores ex praetoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula conjecti a Milone, emissi a Serrano. mentio nulla. forum corporibus civium Romanorum constratum caede nocturna. non modo nulla nova quaestio, sed etiam vetera iudicia sublata. tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem moribundumque vidistis: alterius tribuni plebis, divini hominis (dicam enim quod

sentio, et quod mecum sentiunt omnes) divini, insigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide praediti, domus est oppugnata ferro, facibus, 4° exercitu Clodiano. Et tu hoc loco laudas Milonem, et jure laudas. quem enim unquam virum tam immortalis virtute vidimus? qui, nullo praemio proposito, praeter hoc, quod jam contritum et contemptum putatur, iudicium bonorum, omnia pericula, summos labores, gravissimas contentiones, inimicitiasque suscepit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuisse, non verbis, quid oporteret a praestantissimis viris in republica fieri, et quid necesse esset: Oportere hominum audacium, everforum reipublicae sceleri, legibus et judiciis resistere: Si leges non valerent, judicia non essent, si respublica vi consensuque audacium, armis oppressa teneretur; praesidio et copiis defendi vitam et libertatem necesse esse. hoc sentire, prudentiae est: facere, fortitudinis: et sentire verò et facere, perfectae cumulataeque virtutis. adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cuius laude plura dicam,

non quò aut ipse haec dici; quam existimari malit, aut ego hunc laudis fructum praesenti libenter impertiam, praesertim cum verbis consequi non possim: sed quòd existimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii causam existimatu-
ros. adiit igitur T. Annius ad causam reipublicae, sic ut civem patriae recuperare vellet ereptum. simplex causa, constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordiae. collegas adiutores habebat: consulis alterius summum studium, alterius animus pene placatus. de praetoribus unus alienus: senatus incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad causam excitati, erecta Italia. duo soli erant empti ad impediendum: qui si, homines despecti et contempti, tantam rem sustinere non potuissent, se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat. agebat auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo bonorum et fortium civium: quid republica, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid maioribus suis reddere

41 deberet, diligentissime cogitabat. Huic gravitati hominis videbat ille gladiator se, si moribus ageret, parem esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam caedem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itinerebus occurrere, vi laceßere et terre coepit. non movit hominem summa gravitate, summaque constantia: sed quanquam dolor animi, innata libertas, prompta excellensque virtus, fortissimum virum hortabantur, vi vim oblatam, praesertim saepius, ut frangeret et refutaret: tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se re ulcisceretur, qua esset laceßitus: sed illum tot jam funeribus reipublicae exultantem ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret. descendit ad accusandum. quis unquam tam proprie reipublicae causâ, nullis inimiciis, nullis praemiis, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione, id unquam esse facturum? fracti erant animi hominis. hoc enim accusante pristini illius sui iudicii turpitudinem desperabat. ecce tibi consul, praetor, tribunus ple-

bis, nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adsit, ne citetur, ne quaeratur, ne mentionem omnino cuiquam iudicum aut iudiciorum facere liceat. quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroborata, legibus, iudiciisque sublati? cervices tribunus plebis privato, praestantissimus vir profligatissimo homini daret? an causam susceptam affligeret? an se domi contineret? et vinci turpe putavit, et deterreretur. etiam e republica credidit, ut, quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in suo, neque in reipublicae periculo pertimesceret. Quomodo igitur hoc in genere⁴² praesidii comparati accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? an, qui sua tecta defendit: qui ab aris, focis, ferrum, flammamque depellit: qui sibi licere vult tutò esse in foro, in templo, in curia: qui vitae praesidium comparat: qui vulneribus, quae cernit quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo praesidio caput, et cervices, et jugulum ac latera tutetur, hunc de vi accusandum putas? quis enim vestrum, Iudices, ignorat, ita naturam

rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera aut eripere, aut retinere potuissent? qui igitur primi virtute et consilio praestanti extiterunt, ii perspecto genere humanae docilitatis atque ingenii, dissipatos, unum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad justitiam atque mansuetudinem transduxerunt. tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quae postea civitates nominatae sunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento et divino et humano jure, moenibus sepserunt. atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, et illam immanem nihil tam interest, quam jus atque vis. horum utro uti nolimus, altero est utendum. vim volumus extinguere? jus valeat necesse est, id est, judicia, quibus omne jus continetur. judicia displicent, aut nulla sunt? vis dominetur necesse est. haec vident omnes. Milo et vidit, et fecit, ut jus experiretur, vim de-

•pelleret. altero uti voluit, ut virtus au-
•dacious vinceret: altero usus necessario
•est, ne virtus ab audacia vinceretur. ea-
•demque ratio fuit P. Sextii, si minus in
•accusando, (neque enim per omnes fuit
•idem necesse fieri) at certe in necessitate
•defendendae salutis suae, praefidioque
•contra vim et manum comparando. O ⁴³
•dii immortales! quemnam ostenditis ex-
•itum nobis? quam spem reipublicae da-
•tis? quotus quisque invenietur tanta vir-
•tute vir, qui optimam quamque causam
•reipublicae amplectatur? qui bonis viris
•deserviat? qui solidam laudem veramque
•quaerat? cum sciat, duo illa reipublicae
•penè fata, Gabinium et Pisonem, alte-
•rum haurire quotidie ex pacatissimis at-
•que opulentissimis Syriae gazis innume-
•rabile pondus auri? bellum inferre qui-
•escentibus, ut eorum veteres illibatasque
•divitias in profundissimum libidinum su-
•arum gurgitem profundat? villam aedi-
•ficare in oculis omnium tantam, tuguri-
•um ut jam videatur esse illa villa, quam
•ipse tribunus plebis pictam olim in con-
•cionibus explicabat, quo fortissimum ac
•summum civem in invidiam homo castus

ac non cupidus vocaret? alterum Thracibus ac Dardanis primùm pacem maxima pecunia vendidisse? deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam et spoliandam tradidisse? eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Graecis divisisse? cogere pecunias maximas a Dyrhachinis, spoliare Theffalos, certam Archaeis in annos singulòs pecuniam imperavisse: neque tamen ullo in publico aut religioso loco, signum, aut tabulam, aut ornamentum reliquisse? hos sic illudere; quibus omne supplicium atque omnis jure optimo poena debetur? reos esse hos duos, quos videtis? omitto jam Numerium, Serranum, Aelium, quisquilias seditionis Clodianaë: sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, 44 illi unquam de se pertimescent. Nam quid ego de aedile ipso loquar, qui etiam diem dixit, et accusavit de vi Milonem? neque hic tamen ulla unquam injuria adducetur, ut eum tali virtute tantaque firmitate animi se in rempublicam fuisse poeniteat: sed, qui haec vident, adoles-

centes, quonam suas mentes conferent? ille, qui monumenta publica, qui aedes sacras, qui domos inimicorum suorum oppugnavit, excidit, incendit, qui stipatus semper sicariis, septus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui et peregrinam manum facinorosorum concitavit, et servos ad caedem idoneos emit, et in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat aedilis: accusat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exultantem repressit. hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re deos penates suos, in republica jura tribunatus auspiciaque defenderet: accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs. nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in accusatione quaesisti, quae esset nostra natio optimatum. sic enim dixisti. rem quaeris praeclaram juventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. de qua pauca, Judices, dicam: et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa P. Sextii abhorrebit oratio mea. Duo genera 45

semper in hac civitate fuerunt eorum, qui
versari in republica, atque in ea se excel-
lentiùs gerere studuerunt: quibus ex ge-
neribus alteri se populares, alteri opti-
mates et haberi et esse voluerunt. qui ea,
quae faciebant, quaeque dicebant, mul-
titudini jucunda esse volebant, popula-
res: qui autem ita se gerebant, ut sua con-
silia optimo cuique probarent, optima-
tes habebantur. quis ergo iste optimus?
quis? de numero si quaeris, innumerabi-
les. neque enim aliter stare possemus.
sunt principes consilii publici: sunt, qui
eorum sectam sequuntur: sunt maximo-
rum ordinum homines, quibus patet cu-
ria: sunt municipales, rustique Roma-
ni: sunt negotia gerentes: sunt etiam li-
bertini optimates. numerus, ut dixi, hu-
jus generis late et varie diffusus est: sed
genus universum (ut tollatur error) bre-
vi circumscribi et definiri potest. omnes
optimates sunt, qui neque nocentes sunt,
nec natura improbi, nec furiosi, nec ma-
lis domesticis impediti. esto igitur, ut hi
sint, (quam tu nationem appellasti) qui
et integri sunt, et sani, et bene de rebus
domesticis constituti. horum qui volun-

tati, commodis, opinioni in gubernanda republica serviunt, defensores optimatum, ipsique optimates gravissimi et clarissimi cives numerantur, et principes civitatis. quid est igitur propositum his reipublicae gubernatoribus, quod intueri, et quò cursum suum dirigere debeant? id quod est praestantissimum, maximeque optabile omnibus fanis, et bonis, et beatis, cum dignitate otium. hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, summi viri et conservatores civitatis putantur. neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio non prospiciant: neque ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate. Hujus autem otiosae dignitatis haec ⁴⁶ fundamenta sunt, haec membra, quae tuenda principibus, et vel capitis periculo defendenda sunt: religiones, auspicia, potestates magistratuum, senatûs auctoritas, leges, mos majorum, judicia, jurisdictio, fides, provinciae, focii, imperii laus, res militaris, aerarium. harum rerum tot, atque tantarum esse defensorem et patrum, magni animi est, magni ingenii, magnaeque constantiae. etenim in tan-

to civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter metum poenae, peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque reipublicae quaerant; aut qui, propter insitum quendam animi furorem, discordiis civium ac seditione pascantur; aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quam suo deflagrare. qui cum auctores sunt et duces suorum studiorum vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur; ut vigilandum sit iis, qui sibi gubernacula patriae depoposcerunt, enitendumque omni scientia ac diligentia, ut conservatis his, quae ego paulo ante fundamenta ac membra esse dixi, tenere cursum possint, et capere otii illud portum, et dignitatis. hanc ego viam, Iudices, si aut asperam, aut arduam, aut plenam esse periculorum, aut insidiarum negem, mentiar: praesertim cum id non modo intellexerim semper, sed etiam praeter caeteros senserim. Majoribus praesidiis et copiis oppugnatur res publica, quam defenditur, propterea quod audaces homines et perditu nutu impelluntur: et ipsi etiam sponte sua con-

tra rempublicam incitantur: boni nescio
quomodo tardiores sunt, et, principiis
rerum neglectis, ad extremum ipsa deni-
que necessitate excitantur: ita ut nonnun-
quam cunctatione ac tarditate, dum oti-
um volunt etiam sine dignitate retinere,
ipsi utrumque amittant. propugnatores
autem reipublicae qui esse voluerunt, si
leviores sunt, desciscunt: si timidiore,
desunt: permanent illi soli, atque omnia
reipublicae causâ perferunt, qui sunt ta-
les, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit,
qui a C. Graccho usque ad Q. Varium
feditiosis omnibus restitit; quem nulla
unquam vis, nullae minae, nulla invidia
labefecit: aut qualis Q. Metellus, patru-
us matris tuae; qui, cum florentem ho-
minem in populari ratione L. Saturni-
num censor notasset, cumque insitivum
Gracchum contra vim multitudinis inci-
tatae censu prohibuisset, cumque in eam
legem, quam non jure rogatam judica-
rat, jurare unus noluiisset, de civitate ma-
luit, quam de sententia dimoveri: aut,
ut vetera exempla, quorum est copia dig-
na hujus imperii gloria, relinquam; neve
eorum aliquem, qui vivunt, nominem:

qualis nuper Q. Catulus fuit; quem neque periculi tempestas, neque honoris aura potuit unquam de suo cursu, aut
48 spe, aut metu dimovere. Haec imitami-
ni, per deos immortales! qui dignitatem,
qui laudem, qui gloriam quaeritis. haec
ampla sunt, haec divina, haec immorta-
lia: haec famâ celebrantur, monumentis
annalium mandantur, posteritati propa-
gantur. est labor, non nego: pericula
magna, fateor. 'multae insidiae sunt bo-
'nis:' verissime dictum est. 'sed, te id,
'quod multi invideant, multique expe-
'tant, inscitia sit,' inquit, 'postulare,
'si tu laborem summa cum cura efferas
'nullum.' idem alio loco dixit, quod
exciperent improbi cives, 'oderint, dum
'metuant.' praeclara enim illa praecep-
ta dederat juventuti: sed tamen haec via,
haec ratio reipublicae capeSSendae, olim
erat magis pertimescenda, cum multis
in rebus multitudinis studium ad populi
commodum ab utilitate reipublicae dif-
crepabat. tabellaria lex ab L. Cassio fe-
rebatur. populus libertatem agi putabat
suam. dissentiebant principes, et in sa-
lute optimatum temeritatem multitudi-

nis et tabellae licentiam pertimescebant. Agrariam Tib. Gracchus legem ferebat. grata erat populo. fortunae constitui tenuiorum videbantur. nitebantur contra optimates, quod ea discordiam excitari videbant: et, cum locupletes possessionibus diuturnis moverentur, spoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. jucunda res plebi Romanae. victus enim suppeditabatur large sine labore. repugnabant boni, quod et ab industria plebem ad desidiam avocari putabant, et aerarium exhaurire videbatur. Multa etiam, nostra memoria, quae con-⁴⁹sulto praetereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret. nunc jam nihil est, quod populus a delectis, principibusque dissentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus, et otio suo, et dignitate optimi cujusque, et universae reipublicae gloria delectatur. itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nulla jam largitione populum Romanum concitari possunt, quod plebs perfuncta gravissimis seditionibus ac discordiis, o-

rium malle videatur, conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quae illi velint audire, qui in concione sunt: sed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur. num vos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum unquam in concione habuisse conductum? nemo habuit. ipsa enim largitio, et spes commodi propositi, sine mercede ulla multitudinem concitabat. itaque temporibus illis, qui populares erant, offendeabant illi quidem apud graves et honestos homines; sed populi iudiciis, atque omni significatione florebant. his in theatro plaudebatur: hi suffragiis, quod contenderant, consequebantur. horum homines nomen, orationem, vultum, incessum amabant. qui autem adversabantur ei generi, graves et magni homines habebantur; sed valebant in senatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini iucundi non erant, suffragiis offendebatur saepe eorum voluntas: plausum vero etiam si quis eorum aliquando acceperat, ne

quid peccasset, pertimescebat. attamen, si qua res erat major, idem ille populus horum auctoritate maxime commovebatur. Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut, si operas conductorum removeris, omnes idem de republica sensuri esse videantur. etenim tribus locis significari maxime populi Romani iudicium ac voluntas potest, concione, comitiis, ludorum, gladiatorumque confessu. quae concio fuit per hos annos, quae quidem esset non conducta, sed vera, in qua populi Romani consensus perspicui posset? habitae sunt multae de me a gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum foedum vultum aspicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. erant, erant illae conciones perditorum hominum necessario turbulentae. habuit de eodem me P. Lentulus consul concionem: concursus est populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit. egit causam summa cum gravitate copiaque dicendi, tanto silentio, tanta approbatione omnium, nihil ut unquam videretur tam populare

ad populi Romani aures accidisse. productus est ab eo Cn. Pompeius, qui se non solum auctorem meae salutis, sed etiam supplicem populo Romano exhibuit. hujus oratio et pergravis, et grata concioni fuit. sic contendo, nunquam neque sententiam ejus auctoritate, neque eloquentiam jucunditate fuisse majorem. quo silentio sunt auditi de me caeteri principes civitatis? quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, si minus de aliquo dixerò, ingrata; si satis de omnibus, infinita esse videatur. cedo nunc ejusdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem. quis non modo approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum non dicam loqui, sed vivere ac spirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam: seque, si eum audiret, 51 scelere adstringi arbitraretur? Venio ad comitia, siue magistratum placet, siue legum. leges videmus saepe ferri multas. omitto eas, quae feruntur ita, vix ut quini, et hi ex alia tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. de me, quem tyrannum atque ereptorem libertatis esse

dicebat, in illa ruina reipublicae dicit se legem tulisse. quis est, qui se, cum contra me ferebatur, inisse suffragium confiteatur? cum autem de me eodem ex senatusconsulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis est, qui non profiteatur se affuisse, et suffragium de salute mea tulisse? utra igitur causa popularis debet videri: in qua omnes honestates civitatis, omnes aetates, omnes ordines unà consentiunt? an in qua Furiae concitatae tanquam ad funus reipublicae convolant? an, sicubi aderit Gellius, homo et fratre indignus, viro clarissimo, atque optimo consule, et ordine equestri; cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit, id erit popolare? est enim homo iste populo Romano deditus. nihil vidi magis. qui, cum ejus adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit popularis, ut bona solus comesset. deinde ex impuro adolescente et petulante, posteaquam rem paternam ab idiotarum divitiis ad philosophorum regulam perduxit, Graeculum se atque otiosum putari voluit: studio literarum se subito de-

didit. nihil sane Attae juvabant. anagnostae, libelli etiam pro vino saepe oppignerabantur: manebat insaturabile abdomen, copiae deficiebant. itaque semper versabatur in spe rerum novarum: otio et tranquillitate reipublicae con-
 52 nescebat. Ecquae seditio unquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris? ecquae turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit unquam bono? bene dixit? immo, quem fortem et bonum civem non petulantissime est insectatus? qui, ut credo, non libidinis causa, sed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. is de me suffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis et gratulationibus parricidarum. in quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suaviatus. qui, quasi mea culpa bona perdidit, ita ob eam ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare: ut, si ego consul rempublicam contra te et gregales tuos defendissem, in civitate esse

me nolles? te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postumus, adolescens gravis, senili iudicio, notavit, cum in magno numero tutorem liberis non instituit. sed elatus odio, et meo, et reipublicae nomine, quorum ille utri sit inimicior nescio. plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem. illuc revertor: contra me cum sit actum, capta urbe atque oppressa, Gellium, Firmidium, Titium, ejusdem modi Furias, illis mercenariis gregibus duces et auctores fuisse, cum ipse lator nihil ab horum turpitudine, audacia, fordibus abhorreret. at, cum de dignitate mea ferebatur, nemo sibi nec valetudinis excusationem, nec senectutis, satis justam putavit: nemo fuit, qui se non rempublicam mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur. Videamus nunc comitia magistratuum. ⁵³ fuit collegium nuper tribunitium, in quo tres minime, vehementer duo populares existimabantur. ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum consistendi po-

testas non erat, duos a populo Romano praetores video esse factos: et, quantum sermonibus vulgi et suffragiis intelligere potui, prae se populus Romanus ferebat, sibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum constantem et egregium, et Q. Ancharii fidem ac fortitudinem, etiam si nihil agere potuissent, tamen voluntate ipsa gratum fuisse. jam de C. Fannio quae sit existimatio, videmus: quod judicium populi Romani in honoribus ejus futurum sit nemini dubium esse debet. quid? populares illi duo quid egerunt? alter, qui tamen se continuerat, tulerat nihil: senserat tantum de republica aliud, atque homines expectabant, vir et bonus, et innocens, et bonis viris semper probatus: quod parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, et quod illum esse populum Romanum, qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillime pervenisset. alter, qui ita se in populari ratione jactaret, ut auspicia, legem Aeliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum judicium, nihil putaret, aedi-

litatem petivit cum bonis viris et hominibus primis, sed non praestantissimis opibus et gratia : tribum suam non tulit : Palatinam denique, per quam omnes illae pestes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit : nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam tulit. videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, jam non esse popularem : qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat : eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos iudicet. Veniamus ad ludos. 54 facit enim, Iudices, vester iste in me animorum oculorumque conjectus, ut mihi jam licere putem remissiore uti genere dicendi. comitiorum et concionum significationes interdum verae sunt, nonnunquam vitatae atque corruptae: theatrales gladiatoriique confessus dicuntur omnino solere, levitate nonnullorum, emptos plausus, et exiles, et raros excitare. attamen facile est, cum id fit, quemadmodum, et a quibus fiat, et quid integra multitudo faciat, videre. quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maxime applaudatur ? neminem

vestrū fallit. sit hoc sane leve: quod non ita est, quoniam optimo cuique impertitur: sed, si est leve, homini gravi leve est: ei vero, qui pendet a rebus levissimis, qui rumore, et, (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur, et ducitur; plausum, immortalitatem, sibilum, mortem videri necesse est. ex te igitur, Scaure, potissimum quaero, qui ludos apparatusissimos magnificentissimosque fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos aspexerit: ecquis se theatro, populoque Romano commiserit. ipse ille maxime ludius, non solum spectator, sed actor, et acroama; qui omnia sororis embolia novit; qui in coetum mulierum pro psaltia adducitur; nec tuos ludos aspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos alios, nisi eos, a quibus vix vivus effugit. semel, inquam, se ludis homo popularis commisit omnino, cum in templo Virtutis honos habitus esset virtuti, Caiique Marii, conservatoris hujus imperii, monumentum, municipi ejus, et reipublicae defensori, sedem ad salutem praebuisset.

55 Quo quidem tempore, quid populus Romanus sentire se ostenderit, utroque in

genere declaratum est: primo, cum, audito senatûs consulto, ore ipsi, atque absenti senatui plausus est ab universis datus: deinde, cum senatoribus singulis spectatum e senatu redeuntibus. cum vero ipse, qui ludos faciebat, consul assedit: stantes, et, manibus passis, gratias agentes, et lacrymantes gaudio, suam erga me benevolentiam ac misericordiam declararunt. at, cum ille furibundus, incitata illa sua vecordi mente, venisset, vix se populus Romanus tenuit: vix homines odium suum a corpore ejus impuro atque infando represserunt. voces quidem, et palmarum intentus, et maledictorum clamorem omnes profuderunt. sed quid ego populi Romani animum virtutemque commemoro, libertatem jam ex diuturna servitute respicientis in eo homine, cui tum petenti jam aedilitatem ne histriones quidem coram sedenti pepercerunt? nam cum ageretur Togata, Simulans, ut opinor, caterva tota, clarissima concentione in ore impuri hominis imminens concionata est. ‘huic vitae tuae’... et, ‘post-principia, atque exitus vitiosae vitae!’ sedebat exanima-

tus: et is, qui antea cantorum convicio conciones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus ejiciebatur. et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem praetermittam, in magna varietate sententiarum nunquam ullum fuisse locum, in quo aliquid a poëta dictum cadere in tempus nostrum videretur, quod aut populum universum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. et, quaeso, hoc loco, Judices, ne qua me levitate ductum ad insolitum genus dicendi labi putetis, si de poëtis, de histrionibus, de ludis in judicio loquar. Non sum tam ignarus, Judices, causarum, non tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, et omnes undique flosculos carpam, atque delibem. scio, quid gravitas vestra, quid haec advocatio, quid illi conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid aetas, quid honos meus postulet. sed mihi sumpsi hoc loco doctrinam quandam juventuti, qui essent optimates. in ea explicanda demonstrandum est, non esse populares omnes eos, qui putentur. id facillime consequar, si universi populi

judicium verum et incorruptum, et si intimos sensus civitatis expressero. quid fuit illud, quodd, recenti nuntio de illo senatus-consulto, quod factum est in templo Virtutis, ad ludos scenamque perlato, confessu maximo, summus artifex, et mehercule semper partium in republica, tanquam in scena, optimatum, flens, et recenti laetitia, et misto dolore ac desiderio mei, egit aperte multo gravioribus verbis meam causam, quam egomet de me agere potuissena? summi enim poëtae ingenium non solum arte sua, sed etiam dolore exprimebat. ‘quid enim? qui ‘republicam certo animo adjuverit, ‘statuerit, steterit cum Achivis.’ vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstrabat. revocabatur ab universis. ‘re dubia, nec dubitarit vitam offerre, ‘nec capiti pepercerit.’ haec quantis ab illo clamoribus agebantur? cum jam, omisso gestu, verbis poëtae, et studio actoris, et expectationi nostrae plauderetur? ‘summum amicum, summo in bello’ . . . (nam illud ipse actor adjungebat amico animo: et fortassis homines propter aliquod desiderium approbabant)

57 'summo ingenio praeditum.' Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulo post in eadem fabula sunt acta? 'ô pater' . . . me, me ille absentem, ut patrem, deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alii saepe in senatu patrem patriae nominarant. quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis, cum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incensam eversamque? sic egit, ut demonstrata pristina fortuna, cum se convertisset, 'haec omnia vidi inflammari' fletum etiam inimicis atque invidis excitaret. prô dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quae mihi quidem ita et acta et scripta videntur esse, ut vel a Catulo, si revixisset, praeclare posse dici viderentur. is enim libere reprehendere, et accusare populi nonnunquam temeritatem solebat, aut errorem senatûs: 'ô ingraticuli Argivi, inanes 'Graii, immemores beneficii!' non erat illud quidem verum. non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem, a quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam unquam gratior, quam in me

universi. sed tamen illud scripsit disertissimus poëta pro me: egit fortissimus actor, non solum optimus, de me, cum omnes ordines demonstraret, senatum, equites Romanos, universum populum Romanum accusaret: 'exulare finitis, 'sivistis pelli, pulsum patimini.' quae tum significatio fuerit omnium, quae declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causa hominis non popularis, equidem audiebamus: existimare facilius possunt, qui adfuerunt. Et, quoniam⁵⁸ me huc provexit oratio, histrio casum meum toties collacrymavit, cum ita dolenter ageret causam meam, ut vox ejus illa praeclara lacrymis impediretur. neque poëtae, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: ea-que populus Romanus non solum plausu, sed etiam gemitu suo comprobavit. utrum igitur haec Aesopum potius pro me, aut Accium dicere oportuit, si populus Romanus liber esset, an principes civitatis? nominatim sum appellatus in Bruto, 'Tullius, qui libertatem civibus 'stabiliverat.' millies revocatum est. parumne videbatur populum Romanum

judicare, id a me et a senatu esse constitutum, quod perditī cives sublatum per nos criminabantur? maximum vero populi Romani iudicium universo consensu gladiatorio declaratum est. erat enim munus Scipionis, dignum et eo ipso, et illo Q. Metello, cui dabatur. id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maxime delectatur. in hunc consessum P. Sextius tribunus plebis, cum ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, et se populo dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. venit (ut scitis) ad columnam Meniam. tantus est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut nunquam major consensio, aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulsores? aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi, invisque fuerimus? Equidem existimo, nullum

tempus esse frequentioris populi, quam illud gladiatorium: neque concionis ullius, neque vero ullorum comitiorum. haec igitur innumerabilis hominum multitudo, haec populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate universi, cum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium salutem et dignitatem populo Romano caram esse universo? at vero et ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique suorum omnium, sed Graeculorum instituto, concionem interrogare solebat, velletne me redire: et, cum erat reclamatum semivivis mercenariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat: is, cum quotidie gladiatores spectaret, nunquam est conspectus. cum veniret, emergebat subito, cum sub tabulas subrepserat, ut, 'mater te appello'. . . . dicturus videretur. itaque illa via latebrosa, qua spectatum ille veniebat, Appia jam vocabatur. qui tamen, quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant. videtisne igitur, quan-

tum inter populum Romanum, et concionem interfit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari? tu mihi etiam M. Attilium Regulum commemoras, qui redire ipse Carthaginem sua voluntate ad supplicium, quam sine iis captivis, a quibus ad senatum missus erat, Romae manere maluerit? et mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas, et homines armatos. Vim scilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, et quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriae putet idcirco exisse, ut ita redirem? quem enim unquam senatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? cujus unquam propter salutem, nisi meam, senatus publice sociis populi Romani gratias egit? de me uno patres conscripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quaestores legatique essent, salutem et vitam meam custodirent. in una mea cau-

sa post Romam conditam factum est, ut literis consularibus ex senatus-consulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur. quod nunquam senatus in universae rei publicae periculo decrevit, id in unius meae salute conservanda decernendum putavit. quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem aequae ipsa tribunalia desideraverunt? omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctûs et moeroris fuerunt. quis est Italiae locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis studium salutis meae, testimonium dignitatis? Nam quid ego illa 61 de me divina senatus-consulta commemorem? vel quod in templo Jovis optimi maximi factum est, cum vir is, qui tripartitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio notavit, de scripto sententiâ dictâ, mihi uni testimonium patriae conservatae dedit? cujus sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis: idque ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam posteritatis temporis sempiternam. vel quod est

postridie decretum in curia, populi ipsius Romani, et eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de coelo servaret: ne quis moram ullam afferret: si quis aliter fecisset, eum plane everforem reipublicae fore, idque senatum gravissime laturum: et ut statim de ejus facto referretur. qua gravitate sua, cum frequens senatus nonnullorum scelus audaciamque tardasset; tamen illud addidit, si diebus quinque, quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in
⁶² patriam, dignitate omni recuperata. Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia, salutis meae causa convenerant, agerentur gratiae: atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogerentur. haec erat studiorum in mea salute contentio: ut ii, qui a senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. atque ita in his rebus unus est solus inventus, qui ab hac tam impensa voluntate bonorum palam dissideret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus reipublicae fuisset inimicus, de mea salute retulerit. qui excitatus cum summa auc-

toritate P. Servillii, tum incredibili quadam gravitate dicendi, cum ille omnes prope ab inferis evocasset Metellos, et ad illius generis, quod sibi cum eo commune esset, dignitatem, propinqui sui mentem a Clodianis latrociniis reflexisset: cumque eum ad domestici exempli memoriam, et ad unum dicto citius Metelli casum vel gloriosum, vel gravem convertisset: collacrymavit, ut vir egregius ac vere Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit; nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejusdem sanguinis potuit sustinere, et mecum absens beneficio rediit in gratiam. quod certe, si est aliquis sensus in morte praeclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni viro fortissimo, et praestantissimo civi gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum, consiliorum meorum. Reditus vero meus qui fuerit, quis ⁶³ ignorat? quemadmodum mihi advenienti, tanquam totius Italiae, atque ipsius patriae dexteram porrexerint Brundisini; cum ipsis nonis Sextilibus idem dies adventus mei fuisset, qui et natalis idem ca-

rissimae filiae, quam ex gravissimo tum primū desiderio luctuque conspexi; idem etiam ipsius coloniae Brundusinae, idemque Salutis: cumque me domus eadem optimorum et doctissimorum virorum, Lenii Flacci, et patris, et fratris ejus, laetissima accepisset, quae proximo anno moerens receperat, et suo praesidio periculoque defenderat: cumque itinere toto urbes Italiae festos dies agere adventus mei videbantur; viae multitudine legatorum undique missorum celebrabantur; ad urbem accessus incredibili hominum multitudine, et gratulatione florebat; iter a porta, in Capitolium ascensus, domum reditus erat ejusmodi, ut summa in laetitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miseram atque oppressam fuisse. habes igitur, quod ex me quaesisti, qui essent optimates. non est natio, ut dixisti: quod ego verbum agnovi: est enim illius, a quo uno maxime P. Sextius se oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri et concidi cupivit: qui C. Caesarem, mitem hominem, et a caede abhorrentem saepe increpuit, saepe accusavit, cum affirmaret,

illum nunquam, dum haec natio viveret, sine cura futurum. nihil profecit de universis: de me agere non destitit: me oppugnavit primum per indicem Vettium, quem in concione de me, et de clarissimis viris interrogavit. in quo tamen eos cives conjunxit eodem periculo et crimine, ut a me inierit gratiam, quod me cum amplissimis et fortissimis viris congregavit. Sed postea mihi, nullo meo merito, nisi quod bonis placere cupiebam, omnes est insidias sceleratissime machinatus. ille ad eos, a quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti afferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipso caveret: ille se sic cum inimico meo copularat, ut illum meae proscriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit, tabulam, esse, se scriptorem diceret: ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro palam exultavit, de quo ego, cum quotidie rueret, verbum feci, Iudices, nunquam: neque putavi, cum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de

uno sagittario me queri convenire. acta mea sibi ait displicere : quis nescit ? qui legem eam contemnat, quae dilucide vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare ? in quo ejus temeritatem fatis mirari, Judices, non queo. facit apertissime contra legem : facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate sua, neque emitti gratia potest : neque opibus et potentia leges ac judicia perfringere. quae res hominem impellit, ut sit tam intemperans ? ista nimia gloriae cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam. norat studia populi : videbat clamores et concursus futuros. hac expectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriae, tenere se non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus. si ob eam causam peccaret, et pro recenti populi Romani in se beneficio, populari studio elatus : tamen ignosceret nemo. cum vero ne de venalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emptos, nominibus gladiatoriiis ornarit, et sortito alios Samnites, alios Provocatores fecerit ;

tanta licentia, tanta legum contemptio, nonne quem habitura sit exitum, pertimescit? sed habet defensiones duas: primum, Do, inquit, bestiarios: lex est scripta de gladiatoribus. festivè. accipite aliquid etiam acutius. dicit se non gladiatores, sed unum gladiatorem dare, et totam aedilitatem in munus hoc transtulisse. praeclara aedilitas. unus leo: ducenti bestiarii. verum utatur hac defensione: cupio eum suae causae confidere. solet enim tribunos plebis appellare, et vi iudicium disturbare, cum diffidit, quem non tam admiror, quod meam legem contemnat, hominis inimici, quam quod se statuit omnino consularem legem nullam putare. Caeciliam-Didiam, Liciniam-Juniam contempsit. etiamne ejus, quem sua lege et suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Caesaris legem de pecuniis repetundis non putet esse legem? et aiunt alios esse, qui acta Caesaris rescindant, cum haec optima lex, et ab illo socero ejus, et ab hoc assecla negligatur? Et cohortari ⁶⁵ ausus est accusator in hac causa vos, Iudices, ut aliquando essetis severi, ali-

quando medicinam adhiberetis reipublicae. non est ea medicina, cum sanae partii corporis scalpellum adhibetur, atque integrae: carnificina est ista, et crudelitas. hi medentur reipublicae, qui exsecant pestem aliquam, tanquam strumam civitatis. sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, et ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attente audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus, ac reipublicae defensoribus: vosque, adolescentes, et, qui nobiles estis, ad majorum vestram imitationem excitabo; et qui ingenio et virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi et honore et gloria floruerunt, cohortabor. haec est una via, mihi credite, et laudis, et dignitatis, et honoris: a bonis viris, sapientibus et bene natura constitutis, laudari et diligere: nosse descriptionem civitatis, a majoribus nostris sapientissime constitutam: qui, cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creaverunt, ut consilium senatus reipublicae proponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium

ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem omnium civium industriae ac virtuti pateret. senatum rei publicae custodem, praesidem, propugnatorem collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti magistratus, et quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt: senatum autem ipsum, proximorum ordinum splendore confirmari: plebis libertatem et commoda tueri atque augere voluerunt. Haec qui pro virili parte defendunt, optimates sunt, cujusunque sint ordinis: qui autem praecipue suis cervicibus tanta munia, atque rempublicam sustinent, ii semper habiti sunt optimatum principes, auctores, et conservatores civitatis. huic hominum generi fateor, ut ante dixi, multos adversarios, inimicos, invidos esse, multa proponi pericula, multas inferri injurias, magnos esse experiendos et subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidia; cum dignitate, non cum voluptate; cum iis, qui se patriae, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriae, non qui somno, et conviviiis, et delectationi natos arbitrantur. nam, si

qui voluptatibus ducuntur, et se vitiorum illecebris, et cupiditatum lenociniis dediderunt, missos faciant honores: ne attingant rempublicam: patiantur viros fortes labore, se otio suo perfrui. qui autem bonam famam bonorum, quae sola vere gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quaerere debent, et voluptates, non sibi. sudandum est his pro communibus commodis, adeundae inimicitiae, subeundae saepe pro republica tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus, dimicandum. haec audivimus de clarissimorum virorum consiliis, et factis: haec accepimus, haec legimus. neque eos in laude positos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione caecarunt mentes imperitorum, aut qui fortes et claros viros, et bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. leves hos semper nostri homines, et audaces, et malos, et perniciosos cives putaverunt. at vero qui horum impetus et conatus represserunt: qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi, con-

filiis audaciam restiterunt: ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores hujus ordinis, et dignitatis, atque imperii semper habiti sunt. Ac, ne quis ex nostro, aut aliquorum praeterea casu hanc vitae viam pertimescat: unus in hac civitate, quem quidem ego possem dicere, praeclarè vir de republica meritus, L. Opi-⁶⁷mius, indignissime concidit: cujus monumentum celeberrimum in foro, sepulcrum desertissimum in littore Dyrrhachino relictum est. atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi semper ipse populus Romanus periculo liberavit. alia quaedam civem egregium iniqui judicii procella pervertit. caeteri vero aut repentina vi perculsi, ac tempestate populari, per populum tamen ipsum recreati sunt, atque revocati: aut omnino invulnerati, inviolatique vixerunt. at vero ii, qui senatus consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta majorum neglexerunt, et imperitae, aut concitatae multitudini jucundi esse voluerunt: omnes fere reipublicae poenas aut praesenti morte, aut turpi exilio dependerunt. quod si apud Athe-

nienſes, homines Graecos, longe a noſ-
trorum hominum gravitate diſjunctos,
non deerant qui rempublicam contra po-
67 puli temeritatem defenderent, cum om-
nes, qui ita fecerant, e civitate ejiceren-
tur: ſi Themiftoclem illum, conſervato-
rem patriae, non deterruit a republica
defendenda nec Miltiadis calamitas, qui
illam civitatem paulo ante ſervarat, nec
Ariſtidis fuga, qui unus omnium juſtiſ-
ſimus fuiſſe traditur: ſi poſtea ſummi e-
juſdem civitatis viri, quos nominatim ap-
pellari non eſt neceſſe, propoſitis tot ex-
emplis iracundiae levitatiſque popularis,
tamen ſuam rempublicam illam defende-
runt: quid nos tandem facere debemus,
primum in ea civitate nati, unde orta
mihi gravitas et magnitudo animi vide-
tur? tum in tanta gloria inſiſtentes, ut
omnia humana leviora videri debeant?
deinde, ad eam rempublicam tuendam
aggreſſi, quae tanta dignitate eſt, ut eam
defendentem occidere non aliud ſit,
68 quam oppugnantem rerum potiri? Ho-
mines Graeci, quos antea nominavi, in-
nique a ſuis civibus damnati atque ex-
pulſi, tamen, quia bene ſunt de ſuis ci-

vitatibus meriti, tanta hodie gloria sunt, non in Graecia solum, sed etiam apud nos, atque in caeteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet: horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. quis Carthaginensium pluris fuit Annibale, consilio, virtute, rebus gestis: qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio et de gloria decertavit? hunc sui cives e civitate ejecerunt: nos etiam hostem literis nostris et memoria videmus esse celebratum. quare imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curi-
os, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Aemilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium coetu ac numero repono. amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis: praesentes fructus negligamus, posteritati et gloriae serviamus: id esse optimum putemus, quod erit rectissimum: speremus quae volumus, sed quod acciderit feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, esse mortale: animi vero motus,

et virtutis gloriam sempiternam: neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cujus corpore ambusto, vitam ejus et virtutem immortalitas excepisse dicitur, minus existimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis, aut laboribus, aut auxerint, aut defenderint, aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.

6, Sed me repente, Judices, de fortissimorum et clarissimorum civium dignitate et gloria dicentem, et plura etiam dicere parantem, horum aspectus in ipso cursu orationis repressit. video P. Sextium, meae salutis, vestrae auctoritatis, publicae causae defensorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc praetextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem vestrae libertatis, custodem salutis meae, subsidium afflictæ reipublicae, extinctorem domestici latrocinii, repressorem caedis quotidianæ, defensorem templorum atque tectorum, praesidium curiae, sordidatum et reum: video P. Lentulum, cujus ego patrem, deum ac parentem statuo fortunæ ac nominis mei, et fratris,

rerumque nostrarum, in hoc misero squalore et sordibus: cui superior annus idem et virilem, patris; et praetextam, populi iudicio, togam dederit, hunc hoc anno in hac toga, rogationis injustissimae subitam acerbitatem pro patre fortissimo et clarissimo cive deprecantem. atque hic tot et talium civium squalor, hic luctus, hae sordes susceptae sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriae, flagitanti senatui, poscenti Italiae, vobis omnibus orantibus reddiderunt. quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cum ad vos indicio, literas, confessiones communis exitii detuli? cum parui vobis? at, si scelestum est amare patriam, pertuli poenarum satis: eversa domus est, fortunae vexatae, dissipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focis, diis penatibus, distractus a meis, carui patria, quam (uti levissime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimico-

rum, scelus infidelium, fraudem invidiorum. si hoc non est satis, quòd haec omnia deleta videntur reditu meo: multo mihi, multo, inquam, Judices, praestat, in eandem illam recidere fortunam, quam tantam importare meis defensoribus et conservatoribus calamitatem. an ego in hac urbe esse possim, his pulsus, qui me hujus urbis compotem fecerunt? non ero, non potero esse, Judices: neque hic unquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit: nec, quotiescunque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam, et patris sui, sese dicet videre. ego verò vos in omni fortuna, quaecunque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet: neque eae nationes, quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exulem propter me sine me videbunt. sed haec dii immortales, qui me suis templis advenientem receperunt, stipatum ab his viris et P. Lentulo consule, atque ipsa respublica, qua nihil est sanctius, vestrae potestati, Judi-

410 ORATIO PRO P. SEXTIO.

ces, commiserunt. vos hoc iudicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere potestis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, et renovare rempublicam. quare vos obtestor, atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperavistis.

m-
m-
ci-
re-
ef-
se
ne

EXCUDEBANT GLASGVAE
ROB. ET. AND. FOULIS FRATRES,
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
M. DCC. XLIX.

